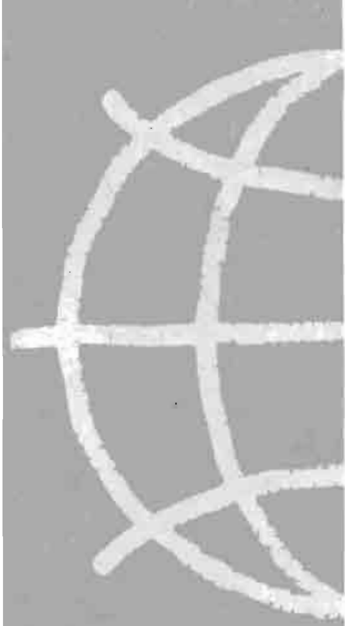
T-Sarptunalı

dünyaya bakış

Aylık Sosyalist Çeviri Dergisi

Fiyatı: 2500 TL. *(KDV Dahil)*

- **Yeniden Yapılanma Bir Yenilenme Yoludur** / *S.Zivanov*
- **Komünistler Belediye Meclislerinde** / *Sempozyum*
- **Stalinizm - Bütün Gerçeği Söyleme Zamanı** /*Forum*
- **Marksizmin "Bunalımı" Üzerine İki Görüş** / *H.Opitz, A.Kosichev*
- **Toplumsal Durgunluğun Psikolojisi** / *İ. Kon*

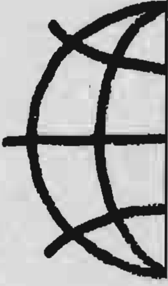
AĞUSTOS 1989

16

dünyaya bakış

Aylık
Sosyalist
Çeviri
Dergisi

Dünyaya Bakış, Aylık Sosyalist Çeviri Dergisi
Sahibi: Su Basın Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. adına Şefik Çalık □ **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** Zeki Demirhisar □ **Yönetim Yeri:** Çatalçeşme Sk. 15/1 Cağaloğlu-İSTANBUL □ **Dizgi:** Maraton Dizgievi □ **Kapak Baskı:** Kent Basımevi □ **İç Baskı:** Anıl Ofset **Dağıtım:** Etkin Dağıtım Ltd. Şti. Molla Fenari Sok. No: 5 Tel: 513 77 10 Cağaloğlu-İstanbul **Abone Koşulları:** (Yurtiçi) 6 aylık 12.500 TL., 1 yıllık 25.000 TL.; (Yurtdışı) 6 aylık 15 DM, 1 yıllık 30 DM, Tek Dergi 3 DM
B.Almanya Temsilcisi: Bahattin Erdem
Hesap No: 1056-30421-1066904 Türkiye İş Bankası Türbe Şubesi-İSTANBUL
Döviz Hesap No: 30103-2308 Türkiye İş Bankası Türbe Şubesi-İSTANBUL

dünyaya bakış

AYLIK
SOSYALİST
ÇEVİRİ
DERGİSİ

İçindekiler

Ağustos 1989/16

KILIÇTAN KARASABANA SSCB'DE DÖNÜŞÜM

Aleksi KIREYEV
Sovyet Ekonomist

Votkinsk, büyük rus bestecisi Petr Çaykovski'nin doğum yeridir. Votka Nehri'nin kıyısındaki bu küçük kasaba, garip bir zıtlıkla, Batı'da SS-20'ler olarak bilinen RSD-10 orta erimli nükleer füzelerinin de üretildiği yer oldu. Sovyet - Amerikan INF Antlaşması çerçevesinde, bunların üretimi sona erdirilmiştir. Fabrika barışçı kullanımlar için dönüştürülüyor ve bu önemli güçlüklere yol açıyor. Kasaba eskiden bol gelirli Savunma Bakanlığı'nın korunması altındaydı ve en büyük özelliğini bu masraflı askersel üretim oluşturuyordu. Bugün, "hedef gelişme rakamlarının" yaklaşık 10 milyonlarca ruble gerisinde kalmıştır. Ücret ve maaşlar düşmekte ve sosyal amaçlı harcamalar azalmaktadır. Çünkü yeterli para yoktur. Bakalım daha ne olacak?

Kısa bir zaman önce başlayan silahsızlanma süreci; askersel üretimin dönüştürülmesi, daha önce savunma alanında istihdam edilenlerin yaratıcı sivil görevlere yönlendirilmesi sorununa büyük bir önem ve öncelik verilmesi gereğini de beraberinde getirmektedir. Sovyetler Birliği, 1989 yılı içerisinde iki ya da üç savunma fabrikasını dönüştürmek üzere deneysel planlar hazırlamaya, savunma sanayindeki uzmanlar için sivil görevler bulma ve bu sanayinin donanım, yapı ve imkânlarını barışçı amaçlar için kullanma çabalarının sonuçlarını yayınlamaya karar vermiştir.

Mihail Gorbaçov, BM'deki konuşmasında, *silahlanma ekonomisinden silahsızlanma ekonomisine geçişin* çok büyük önemini vurguladı ve başta en büyük askersel güçler olmak üzere, tüm ülkelerin ulusal dönüştürme planları hazırlamalarını önerdi. Ancak bu temelde, konunun bir Genel Kurul oturumunda görüşülmek üzere BM Genel Sekreteri'ne uluslararası bilim adamları ekibinin ortaklaşa hazırlayabilecekleri bir rapor sunulabilirdi.

Böyle geniş bir programın hızla uygulanması, tüm ilgililerin kararlı bir biçimde harekete geçmesini ve bu alanda sağlanmış deneyimlere gerekli dikkatin gösterilmesini gerektiriyor.

SSCB'de dönüştürmenin tarihi, ekonominin 2. Dünya Savaşı sonrasındaki sivil-

leştirilmesine, bunu izleyen tek yanlı ve çift yanlı silahsızlanma adımlarıyla bağlantılıdır. Şimdiki ve geçmişteki bu deneyimler kuşkusuz çok ilginçtirler.

Sovyet hükümeti, İkinci Dünya Savaşı'nın ortasında, 18 Mart 1943'te, tarım makine ve araçlarının imalatını yeniden başlatan bir karar aldı. O zamanın Savaş Levazımı Halk Komiserlerine, haddelenmiş metal malzemenin 11 bin tonunu sivil gereksinimler için ayırmaları talimatı verildi. Savunma sanayi için çalışan bir çok fabrikaya traktör ve biçer döver üretimlerini artırmaları emredildi.

Bu, ekonomiyi savaş öncesi durumuna getirmek üzere *yeniden dönüştürmenin* başlangıcıydı. Bu süreç, terhis edilen 8.5 milyon askerin ve daha önce yerlerini terketmek zorunda kalmış 4.5 milyon kişinin işe yerleştirilmesi ve sivil üretimin 1940 rakamlarını geçmesiyle sona erdi. Ekonominin savaş sonrasında sivilleştirilmesine ilişkin sorunlar, gereksiz gecikmeler ya da önemli sosyoekonomik yanetkiler olmadan çözülmüştü. Kural olarak; her şey planlı ve merkezi bir biçimde yapılmıştı. Savaşın neden olduğu büyük maddi zararlar ve malların çoğunda görülen kıtlık, artan işgücünü istihdam etme şansını artırmıştı.

O dönemde, fabrika düzeyinde de özel dönüştürme programları geliştirilmişti. Örneğin, 1944 yılının sonunda T 34 tankları üreten "Uralmash" fabrikası, üretim kapasitesinin savaş sonrası gereksinmelere göre kullanılmasının olanaklarını araştırmak üzere bir çalışma grubu kurmuştu. Grup, fabrikanın savaş öncesinde göreceli olarak geniş olan ürün çeşitlerine dönmek yerine temel olarak bir kaç üründe yoğunlaşmasını önermişti. Köklü bir yeniden donatım ve yeniden eğitim öngörülmüştü. Yeniden dönüşüm planını başından yapan 'Uralmash' hızla sivil üretime geçebildi.

Tek yanlı silahsızlanma önlemi olarak, 1950'lerin sonu ve 60'ların ilk yarısında da dönüştürmeler yapıldı. SSCB, silahlı kuvvetlerinin personel sayısında tek yanlı olarak 1955 yılında 640 bin; 1956'da 1 milyon 840 bin ve 1960 yılında yine 1 milyon 200 bin kişilik indirimler yaptı. Aynı zamanda, askersel levazım fabrikaları kapatıldı ve bazı askersel malzemeler ya ortadan kaldırıldı ya da sivil sektöre devredildi.

Terhis edilen bir çok askersel personelin gelir kaybına uğramadan sivil işler bulabilmeleri için bir dizi önlem alındı. Terhis edilen subay ve askerlere evlerine dönmelerinden itibaren bir ay içinde iş önerilecekti. Bunlara, yeniden eğitim görebilmeleri için karşılıksız para yardımı, evlerini iyileştirmeleri için krediler ve daha başka sosyal yardımlar sağlandı.

O dönemde başlatılan büyük ölçekli konut yapımı, "bakir araziler"in tarıma açılması, Sibirya ve Uzak Doğu'daki doğal kaynaklardan yararlanılması projeleri, ordudan terhis edilenlerin istihdamını kolaylaştırmıştı. Bu emek girdisi, konut yapımının iki misline çıkmasına, kullanılmayan çok geniş toprakların ekilmesine ve üretim konusunu etkilemeden işgününün kısaltılmasına olanak verdi.

Savaş sonrası dönüştürme işlemlerinin kaydedilen sonuçları, BM'e sunulan bir Sovyet belgesinde, "Silahsızlanmanın Ekonomik ve Toplumsal Etkileri"nde özetlendi. Bu belgede, dönüştürme işlemleri çerçevesindeki bir çok durumda levazım fabrikalarını ve bir çok askersel kuruluşu kapatmak yerine bunların donanımlarını ve personelini sivil kullanımlara uygun duruma getirmenin daha yararlı olabileceğini belirttik. Böyle durumlarda dönüştürme işlemleri, sözkonusu fabrika ya da kurulu-

şun çalışmalarında herhangi bir kesilme olmadan göreceli olarak daha hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilir.

Bugün, INF Antlaşması'nın uygulanmasına bağlı olarak yeni dönüştürme deneyimleri birikmektedir. Sovyetler Birliği orta ve kısa menzilli füzelerin, bunların fırlatıcılarının ve öteki donanımların imalatını durdurmuştur. Füzelerin belli parçaları tümüyle ortadan kaldırılmakta ve içlerinde 50 milyon rublelik ağır kamyonlar da olan 150 milyon ruble değerindeki öteki parçalar sivil sektöre devredilmektedir.

Bu dönüştürme her ne kadar simetrik değilse de *karşılıklı bir temelde* gerçekleştirilmektedir: Sovyetler Birliği'nde ve Birleşik Devletler'de, INF Antlaşması kapsamına giren askersel tesisler ve silahlar önemli ölçüde farklılık göstermektedirler.

SSCB'de füzelerin yerine; matkap, torna, vb. çapaklı imalat tezgâhları, tarım üretiminde kullanılacak geliştirilmiş makineler ve tüketim malları üretileceği açıklanmıştır. Planlar yalnızca yatırım zararlarının karşılanmasını değil, kaynakların sosyoekonomik hedefler için kullanılabilmesini de amaçlamaktadır. Füze üreten fabrikaların yeni hedeflere yönlendirilmesi tek başına 1988 yılında ekonomi için on milyonlarca rublenin tasarruf edilmesini sağlamıştır. Bunun yanında, daha önce askersel amaçlar için ayrılmış olan 300 milyon ruble de toplumsal alana aktarılmıştır.

Füzelerde yapılan indirim bir dizi kurum ve kuruluşun uzmanlık alanlarının değiştirilmesini gerektirmiştir. Örneğin RSD-10 füzesini geliştirmiş olan tasarım bürosu, şimdi, meteoroloji uyduları için bir itici roket üzerinde çalışmaktadır.

INF Antlaşması yalnızca Sovyetler Birliği'ni değil, füzelerimizin konuşlandırılmış olduğu DAC ve Çekoslovakya'yı da etkilemektedir. Antlaşma kapsamına giren bu füzeler geri çekilmekle birlikte, füze üslerinin sivil gereksinimlere uygun duruma getirilmesi ek harcamalar gerektirmektedir. Örneğin DAC'nde, Waren Müritz'deki askersel tesisler Özgür Alman Sendikaları Konfederasyonu'na devredilerek 700 yataklı bir tatil köyüne dönüştürülmüştür.

Şimdiye dek, göreceli olarak az sayıda silah saf dışı edildi ve bunlarla ilgili personelin istihdamı sorunu kolay çözüldü. Görev süreleri tamamlanmış olanlar terhis edildi; birçok subay, emeklilik düzenlemeleri ve bunlara bağlı olarak kendilerine sağlanan özel haklar çerçevesinde emekli olmayı ya da ordudan ayrılmayı seçtiler; geri kalanlar başka birimlere aktarıldılar.

Sovyet-Amerikan Antlaşması'nın imzalanması dönüştürme için çok büyük fırsatlar yarattı. Bilim adamları, nükleer savaş başlıklarının nükleer reaktörlerde yakıt olarak kullanılabileceğini savunuyorlar. Bu başlıkların 10 bin tanesinin içerdiği U-325 ve plütonyum miktarı 1000 megavatlık 40 tane elektrik santralini çalıştırmaya yeter. Nükleer yakıt, nükleer güçle çalışan buz kıranlarda da kullanılabilir.

Tahrip edilecek savaş başlıklarını yer altında patlatmak en iyisidir, çünkü bu şekilde güvenilir petrol ve gaz depolama olanakları yaratılabilir ya da maden yataklarının verimliliği arttırılabilir. Gelecekte, "terhis edilmiş" nükleer gücün jeotermal enerji santralleri yaratmakta da kullanılması olasılığı vardır.

Füzelerin başka birçok parçası da ulusal ekonomide yeni kullanım alanları bulacaktır. Sovyetler Birliği, füze taşıyıcılarının parçalanması ya da ortadan kaldırıl-

ması doğrultusundaki ABD önerisini kabul etmemektedir. Tersine bunlar, büyük çaptaki boruları, yüksek gerilim şebekelerinin direklerini, ya da çok büyük boyda ağaç kütüklerini taşımak gibi tümüyle sivil amaçlar için kullanılacak duruma getirilecektir.

Ocak 1988'de, Batı Alman Liebherr şirketiyle Odessa Ağır Vinç İmalatçı Firması, SS-20 taşıyıcıları üzerine özel teleskopik vinçler monte etmek üzere SSCB'de bir ortak şirket kurdular. Bunlar; bina ve enerji santrali inşaatlarında, yol yapımında ve kimya ve petrol işleme sanayilerinde kullanılacaklar.

INF Antlaşmasına ilişkin bir protokol çerçevesinde, füze fırlatıcıları ve öteki yardımcı donanımlar, askersel amaçlar için kullanılamayacak duruma getirilerek hizmet dışı bırakılacaklar. Bu bağlamda, bizim R-12 füzelerimizin sabit ve hareketli yakıt depoları, fırlatma yerlerinden sökülüp alınmaktadır. Bunlar da sivil ekonomiye uygun duruma getirilebilirler. Fırlatıcısı üzerindeki bir füze, hazır bir depolama-dağıtma sistemi olarak görülebilir. Örneğin, Harkov bölgesindeki Komüncüler Bahçecilik Birliği'ne devredilen iki orta menzilli füze onlar tarafından su kulelerine dönüştürülmüştür. Her birinin tesisat masrafı 500 ruble olmuştur. Bu, 20 bin ruble'den fazla tasarruf demektir. Bazı parçalar da geniş garajları ya da sebze depolama tesislerini ısıtmada kullanılabilecektir. Başka bir deyişle, füzelerin maliyetlerinin bir kısmı çeşitli biçimlerde geri alınabilecektir.

Bugün gereksizleşen askersel donanımlarda uzmanlaşmış *fabrikaların dönüştürülmesi* sorununu da çözebileceğimize inanıyoruz. Bu, SSCB'de Votkinsk, Volgograd, Petropavlovsk ve Sverdlovsk'taki fabrikalara uygulanmaktadır. INF Antlaşması bunların, başka silahların üretiminde kullanılmasını yasaklamamasına rağmen bunlar daha şimdiden sivil üretime geçirilmişlerdir. Votkinsk mühendislik fabrikasında, hassas programlı imalat tezgahları ve aralarında süt kombinalarının donanımları, yer üstü ve su altı delme tertibatlarının enerji besleme sistemleri, otomobil parçaları ve çamaşır makineleri de bulunan başka ürünler için otomatik bir bant sistemi kurulmuştur. Biriken deneyimler, dönüştürme programının hızla tamamlanacağını göstermektedir.

Sanayi işletmeciliğini yeniden yapılandırma doğrultusunda sürdürülmekte olan çabalar çerçevesinde, daha önceki askersel üniteler, yeniden donatma ve modernleştirmeleri için sivil işletmelere bırakılmaktadır. 250.savunma fabrikasının tarım üretiminde kullanılacak araç gereçler üretmesine karar verilmiştir. Planlar üzerindeki çalışmalar, savunma sanayinde önde gelen 200'den fazla araştırma enstitüsü ve tasarım bürosunu kapsamaktadır.

Savunma sanayinde daha şimdiden 2 bin çeşit sivil mal üretilmekte ve bu, onun toplam üretiminin yüzde 50'sini oluşturmaktadır. Yalnızca 1988 yılında, bu sanayi yaklaşık 10 milyon televizyon seti, yurtiçinde üretilen buzdolaplarının yüzde 95'ini, tüm çamaşır makinelerinin yüzde 62'sini ve tüm elektrikli süpürgelerin yüzde 69'unu üretmiştir. Önümüzdeki bir kaç yıl içinde, bu sanayi, 140 çeşitten fazla tüketime uygun cihaz ve eşya üretmeye başlayacaktır. Bunların aralarında, dijital lazer pikapları, video kameraları, "konuşan" cep saatleri, video kaset kaydedici cihazları, kişisel bilgisayarlar, vb. bulunmaktadır.

Ocak 1989'da, Sovyetler Birliği, silahlı kuvvetlerinin personel sayısında yüzde 12, savunma bütçesinde yüzde 14.2 ve silah ve öteki askeri donanım malzemesi üretiminde yüzde 19.5 oranında indirim yaptığını açıklamıştır. *Dönüştürme çabalarında yeni bir aşama* başlamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde en akılcı yol ne olabilir?

İlk aşama olarak, Savunma Bakanlığı devletin işlettiği yerel satış yerlerinde kişilere, kooperatiflere ve öteki kuruluşlara sunulacak parçaların bir listesini hazırlamıştır. Toplam değeri 500 milyon rublenin üzerinde olan bu mallar arasında çeşitli alet ve cihazlar, tarımda kullanılacak 200 binden fazla taşıt aracı, yakıt ve yağ taşımacılığı ve boru tesisatı için araç gereçler, çok çeşitli radyo malzemesi ve hatta bazı yelkenli tekneler bulunmaktadır.

Doğrusu yine de, askersel harcamalar konusunda, savunma sanayinin kapsamı, coğrafi dağılımı, ürün çeşitleri ve istihdam yapısına ilişkin bilgiler bu konuda kapsamlı bir tartışmaya olanak vermeyecek kadar yetersizdir.

Daha tam bilgiler, açık bir tartışmanın yürütülmesini, dönüştürmenin en iyi yollarının araştırılmasını ve kendi planlarımızı Batı'nın belgeleriyle karşılaştırmamızı kolaylaştırabilir.

Bu anlamda; ABD, İsveç, Norveç ve birkaç başka ülkede geliştirilmekte olan ulusal dönüştürme planları ilgi çekici olabilir. Örneğin, birçok ABD uzmanı, haklı nedenlere dayanarak, dönüştürmenin hem "yukarıdan" (Federal yetkililerce) hem de yerel olarak (tek tek askersel yüklenici firmalar tarafından) yaşama geçirilmeye çalışıldığı zaman etkili olacağına inanmaktadırlar. Fabrikalar, kendi donanımlarıyla hangi sivil malları üretebileceklerini en iyi kendileri bilmektedirler. Amerikalıların dönüştürmenin süreklilik gerektirdiğini; örneğin, her 2 ya da 3 yılda bir uygun programlar geliştirilebileceğini vurgularken de haklı olduklarını düşünüyorum. Bu, teknolojik değişimin hızı bakımından önemlidir. Aynı zamanda, özellikle başlangıç aşamasında yetkililerin mali desteği öngörülmektedir.

Başka ülkeler de yararlı deneyimler sağlamışlardır. İngiltere'nin Lucas Füze Sanayi Merkezi'ndeki başarılı dönüştürme örnek bir durumdur. 1970'li yılların başında, askersel donanım fabrikalarından bir kaçı kapanmak üzereydi. Sendikaların girişimiyle fabrika içi özel bir komite kuruldu. Bu komite, bir anket hazırlayarak bunu tüm işçiler, mühendisler ve teknisyenlere dağıttı. Anketin amacı, onların mevcut olanakları kullanarak hangi alternatif ürünlerin üretilebileceğini düşündüklerini ortaya çıkarmaktı. Rekabete karşın, sivil müşteriler bulan 150 kadar farklı ürün adı sayılmıştı.

Dönüştürme planlaması deneyimleri, planların önceden geliştirilmesinin önemli olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, Sovyetler Birliği 27. parti kongresi kararlarında ve Mihail Gorbaçov'un 15 Ocak 1986'da yaptığı konuşmada belirtilen; silahsızlanmaya ilişkin ilgili askersel ve politik programı tamamlayan kapsamlı bir *sosyoekonomik programın* hazırlanması üzerinde durmaktadır. Bu, planlanmış başlıca adımların ekonomik bir değerlendirmesine olanak verecektir. Söz konusu adımlar arasında, stratejik saldırı silahlarında yüzde 50 oranında bir indirim, kimyasal silahları yasaklayan bir anlaşma, Avrupa'daki konvansiyonel silahların azaltılması, vb. bulunmaktadır.

Dönüştürme planları şu değişik düzeylerde uygulanacaktır: *Bir bütün olarak ülke içinde, ekonominin belli sektörleri içinde, belli bölgeler ve belli sanayiler içinde.* Bu planları, tüm bu düzeylerde ekonomik gelişme programıyla birleştirmek yararlı olacaktır. Bu yaklaşım, yalnızca bizim üretici güçlerimizin köklü bir sivilleştirilmesine hazır olduğumuzu göstermekle kalmayacak, aynı zamanda savunma sektöründe istihdam edilmiş olanlara dönüştürmeyle ilgili sosyal güvenceler sağlayacaktır.

Birçok malın arzındaki yetersizlik dikkate alındığında, dönüştürülen işletmeler için pazar bulma sorunu Sovyetler Birliği'nde Batılı şirketler kadar büyük değildir. Ama, büyük bir olasılıkla, özellikle savunma sanayindeki istihdam kapasitesinin daralmasıyla açıkta kalan işgücüne iş bulmayla ilgili başka sorunlar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, dönüştürme planının; bütünsel olması, ulusal çaptaki hedefleri ve bunlara ulaşma araçlarını, belli askersel sanayileri kapatma ya da donanımlarını yenileme doğrultusundaki teknolojik ve ekonomik yaklaşımları, istihdam taleplerini karşılamayı ve sözkonusu adımları destekleyecek gerekli bilgi ve eğitimi kapsaması çok önemlidir.

Yanıtlaması zor bir başka soru da; Sovyet ekonomisinin silahsızlanma sürecine sıkıntısız uyarlanmasını nasıl sağlayacağımızdır. Dönüştürme alanındaki gerekli araştırmalar, en hafif deyimiyle, pratiğin gerisinde kalmıştır. Aslında bu süreç şimdiden başlamıştır. Önemli olan bunun zarar vermesini engellemektir. Çeşitli ülkelerin deneyimleri, *şimdi yalnızca silahlanmanın kendisinin değil, silahsızlanmanın da son derecede pahalı* olduğunu göstermektedir. Askersel fabrikaların donanımlarını yenileme, kendileri için zaten bir bedel ödenmiş askersel donanımları ya tahrip etme ya da sivil kullanımlara uygun duruma getirme, terhis edilen askersel personele iş bulma ve savunma sanayi personelinin belli bir bölümünü yeniden eğitme; tüm bunlar önemli ek harcamalar gerektirmektedir.

Sovyet savunma bütçesinde yapılan kesintiden elde edilen kaynaklardan yararlanmanın üç tane akılcı yolu vardır:

—Tasarrufları (ekonomik güçlüklerimizin ardında yatan temel nedenlerden biri olan) bütçe açığını kapatmakta kullanmak;

—özellikle kıtlığı çekilen tüketim mallarının üretimini finanse etmek;

—askersel fabrikaları uluslararası kalite standartlarında yüksek teknolojili sivil malların (kişisel bilgisayarlar, video cihazları, otomobiller, vb.) üretimine uyarlamak.

Bu üç seçenekten en iyisi hangisidir?

Birinci seçeneğin çekici yanı basitliğidir. Ama uygulanabilirliği yoktur. Çünkü bütçe açığını bu yolla kapatmak onun nedenlerini ortadan kaldırmaz.

İkinci seçenek daha akılcı gözüküyor: Eğer dönüştürülmüş işletmeler daha fazla tüketim malı üretilmesini sağlarsa, bu; talebin daha tam bir biçimde karşılanmasına ve dolaşımdaki para miktarının azaltılmasına olanak verecektir. Ancak, bu uyarlamanın bekleneni vermesi, dönüştürülmüş fabrikalardaki verimliliğin hiçbir biçimde düşmemesine bağlıdır ki, bunun da bir garantisi yoktur. Dönüştürme, ancak savunma harcamalarından kısılarak elde edilen her ruble sivil üretimde iki ya da daha fazla

ruble getirirse ekonomik olacaktır.

Buradan açıkça görülüyor ki, dönüştürülmüş savunma işletmelerini kullanmanın en iyi yolu; piyasayı en düşük maliyetle üretilmiş, uluslarası rekabet gücüne sahip makine ve araç gereçlere doyurmak olacaktır. Bu yolla dönüştürme "tasarruf edileni bir çırpıda yiyip bitirme" olmayacaktır. Böylece, makalemin başında örnek verdiğim Votkins'tekiler gibi bir çok ekonomik ve toplumsal sorunu çözme çabaları için bir maddi temel yaratılmasına yardım edilmiş olacaktır. Bu nedenle, üçüncü seçeneğin en iyisi olduğunu düşünüyorum.

Silahsızlanma sürecinin her aşamasının özenli bir bilimsel değerlendirilmesi yapılmalıdır. *Silahsızlanma ekonomisi*'ni ekonomi biliminde yeni bir dal olarak geliştirmek yararlı olabilir. Bu dal, sosyoekonomik gelişmenin geleneksel - ve şimdi eskimiş olan - askersel modelinden, yeni ve daha fazla gelecek vaad eden modeline geçiş olanaklarını etkin bir biçimde inceleyebilir. Aynı zamanda, barış yöneliminin bir başka önemli hedefi olan sivilleşmenin ekonomik mekaniklerini geliştirebilir. Silahlanma yarışının saçma mantığını ilk ve son kez kırmak birleşik ve kapsamlı bir çaba gerektirecektir.

BUGÜN YENİ HÜMANİZM GEREKİYOR

Howard L. PARSONS
Bridgeport Üniversitesi Emekli Felsefe Profesörü, ABD

Hümanizm, tüm öteki değerlerin önüne insan yaşamını koyan doktrin ve pratiğin adıdır. O insanlığındır, insanlık tarafından ve insanlık içindir. İnsanların, kişiler ve bir tür, kendi değerlerini bilen, seçen, yaratan ve yaşayanlar olduğuna ilişkin kuram ve eylemli inanıştır. Onun için insanlık; yeryüzüne dağılmış, her zaman değişen, büyüyen, ölen ve yeniden doğan, karşılıklı etkileşim içindeki kişi ve topluluklarm bir sistemidir. Onun yaşayan üyeleri, bu sürece zaman içinde katılanlar olarak kültürel tarih mirasını devralır, iletir ve gezegenimizin ekolojik sistemiyle karşılıklı bağımlı ilişkileri sürdürürler. Hümanizm, yeryüzündeki bu yaşam sürecini gerçekliğin en başına alır. Bu süreç; yaşamak ve iyi yaşamak için gerekli, keşfedilebilir ve algılanabilir, var olan ve var olması olanaklı bütün değerleri kapsar. Hümanistler, başka yaşam biçimlerinin gerçekliğini ve değerini ve kendi bilgi, yaratı ya da denetimimiz içinde bulunmayan doğanın birçok gücüne olan bağlılığımızı kabul ederler. Biz, aynı zamanda, insanlığın var olma ve büyüme hakkının savunucusuyuz ve bugün ekolojik sistem içindeki insanlığın başarısına giden yolu göstererek tarihsel sorumluluğumuzu yüklenme cesaretini kendimizde buluyoruz.

Hümanizm Ciddi Bir Bunalımla Karşı Karşıya

Bugün dünyadaki insan topluluklarının ağırlıklı kesimi hümanisttir. Önde gelen felsefelerin - dinsel, sosyalist, demokrat - hepsi şu ya da bu biçimde hümanisttir. Evet, işbaşında antihümanist görüşler de vardır: Örneğin; gericilik, neofaşizm, yeni sömürgecilik, militarizm, sıkıyönetimcilik, seçkincilik, kadercilik, nihilizm ve ölüsevicilik (necrophilia). Ama eğer bugünkü ulusal devletleri, insanların düşüncelerini ve değerlerini 1930'lardakilerle karşılaştırırsak hümanizm güçlerinin açıkça ilerlediğini görebiliriz. Bugün bu özelliğin önemli bir kanıtı ve kendini gösterme aracı Birleşmiş Milletler Örgütü'dür.

Hümanist görüşler biçim ve içerik bakımından çeşitlilik gösterirler. Bazıları, ılımlı ve tutucu politik görüşlerle, doğaüstü evrenbilimleriyle karışmıştır. Ama tümü de insan yaşamının değerini ve onun gelişimini kabul ederler. Tümü de insan yaşamı-

nı, onurunu ve gelişimini engelleyen, bunlara zarar veren ya da bunları ortadan kaldıran koşullara karşıdırlar. Bu koşullar akılla ilgilidir: Cahillik, yanlış görüşler, ön yargılar, doğmatizm, başkalarının görüşlerine saygısızlık, kendini başkalarından üstün görmenin çeşitli dışa vurum biçimleri (milliyetçi, ırkçı, etnik, cinsiyetçi), fanatiklik ve karşıt görüşlere kapalılık gibi. Bu koşullar aynı zamanda, yoksulluk, yurtsuzluk, hastalık, ekonomik gerilik, politik ve yasal zorbalık, eğitimsizlik, okulsuzluk, kişilere ve gruplara karşı şiddet kullanmak gibi fizikseldirler.

Bir hümanist, tüm bu baskı biçimlerini insanların beyinlerinden ve vücutlarından; düşünce, duygu ve eylemlerinden kazımaya kendini adamıştır.

Bugün hümanizm en ciddi bunalımıyla karşı karşıyadır. Çünkü, onun temsil etme ve yönlendirme iddiasında olduğu insanlığın kendisi böyle bir bunalımdadır. 60 bin nükleer savaş başlığımızla, sonsuza dek yok olmanın, nükleer kışın kenarında duruyoruz. Dünya çapındaki yoksulluk, her gün 40 bin çocuğun ölümüne mal oluyor. Her beş çocuktan bir tanesi bir yaşını doldurmadan ölüyor. Dünya nüfusunun yüzde 70'i, kişi başına düşen gelirin ileri kapitalist ülkelerdekinin yüzde 10'undan az olduğu az gelişmiş, yoksul ülkelerde yaşıyor. Dünyadaki 5 milyar insandan 1 milyarı kötü besleniyor ve bunların yarısı açtır. İki milyar insan içilebilir temiz su bulma olanağından yoksundur, pislik içinde yaşıyor. 800 milyon insan okur yazar değildir. Yetişkinlerin yaklaşık üçte birinin geçimlerini sağlayabilecek bir işi yoktur.

Bu yoksul insanların çoğu, emperyalizm ve yeni sömürgeciliğin zindanında kelepçelenmiş ve zincire vurulmuştur. Bunların, başta ABD olmak üzere özellikle kapitalist ülkelere bir trilyon dolar borcu vardır; ödeme güçlükleri, ihracat gelirlerini, sermaye birikimlerini ve ekonomik gelişmelerini sıfırlamaktadır. Bunlar, çoğu bugün ABD ekonomisinin toplam mal ve hizmetlerinin yaklaşık yüzde 40'ını üreten, ABD dış girişimleri olan uluslarötesi tekellerin kabarttığı denizde sürüklenen, batan gemi enkazlarıdırlar. Bu tutsak ekonomilerin insanlarını, 119 ülkede konuşlandırılmış silahlı kuvvetler çevrelemekte ve sınırlamaktadır. Bunları, birçoğu acımasızca baskıcı olan, muhalefet üyelerini, binlerce masum kadın ve çocuğu işkencelerden geçiren, öldüren yanaşma ve partner devletler yönetmektedir.

Bu ekonomik ve politik güç dengesizliğine kapitalist ülkelerdeki haber merkezlerinin ellerinde tuttukları bir enformasyon egemenliği eşlik etmektedir.

Üstelik, yeryüzündeki her insan, biosferin giderek zehirlenmesinden, düzensizleşmesinden, bozulmasından kötü yönde etkilenmektedir: Toprak, su, hava ve besin maddelerinin kirliliği, sera etkisi, ozon tabakasının delinmesi ve sanayinin, tarımın, ordunun ve ötekilerin insan çevresine aç gözlü ve aptalca müdahaleleri sonucu ekolojik dengelerin bozulması.

İşte böylesi bir durumda, mevcut ve ideal yüce insancıl değerler nerededir, ne olacaktır? Uluslararası barış, anlayış ve işbirliği; herkesin insanca yaşamasına yetecek mal ve hizmetler, güven içinde yaşama özgürlüğü, bilme özgürlüğü; demokratik karar sürecine, toplumsal kuruculuğa katılma özgürlüğü, toplum ve yasa önünde davranış eşitliği, yaşama ve başarıya ulaşmada fırsat eşitliği, ortak evimiz ve doğal çevremizdeki yaşam biçimleri ve maddi varlıklarla güzel bir beraberlik, tüm bunlar ne olacaktır?

Türümüzün bu gezegen üzerindeki yarım milyon yıllık tarihinde, daha önce görülmemiş bir krizle karşı karşıyayız. 1- Nükleer bir yangında her şeyi -tüm uygarlığı,tüm gelecek varlığımızı- yitirebiliriz. Kitle kırım silahlarıyla yapılan bir "sınırlı" savaş ya da ekolojik bir felaket ya da evrensel bir salgın hastalık sonucunda, geride ciddi olarak azalmış bir sayıda ve yozlaşmış bir yaşam biçimi kalacak şekilde türümüzün büyük bir bölümünü yitirebiliriz. 2- İnsanlık, bilinen tarihte ilk kez tek ve ayrılmaz bir bütündür; hep birlikte yaşayacağız ya da yok olacağız, kazanacağız ya da kaybedeceğiz. 3- Bu nedenle, insanlığın ve gezegenimizdeki öteki yaşam biçimlerinin gelecekteki varlığı ilk kez aklımıza ve yapacağımız işbirliğine bağlıdır. 4- Dünyanın biosferinin değerini bilip onu çocuklarımıza, gelecek kuşaklarımıza bırakma ya da bilinen evrenimizin bu tek incisini yitirme yetisine sahip onun tek sorumlu bekçileri ve koruyucuları bizleriz. 5- İnsanlığın ve gezegendeki yaşamın bu değerli dünyasını yitirmenin seçeneği nedir? Şimdi ve gelecekte, birleşik ve insancıl, birimiz ve hepimiz için kazanılacak bir harika dünya.

Varlığımızı Sürdürmek Zorundayız

Geçmiş dönemlerde, insanlar ikili tercihlerle karşı karşıya değildiler. Savaş, kölelik, açlık, salgın hastalıklar, yıkımlar ve öteki belalar, iyileşme şansı olmayan mutlak felaketler değildi. Ama şimdi, yaşam yolunu seçmek ya da tersi durumda geri dönüşü olmayan ölüm yoluna düşmek zorundayız.

Yani hayatta kalmak zorundayız. Ama geleneksel anlamda değil. 19. yy.'da Marks ve Engels, şu ikna edici tezi ileri sürmüşlerdi: "İnsanlık politika, bilim, sanat, din, vb. ile uğraşmadan önce, en başta yemek, içmek, barınmak ve örtünmek zorundadır."[(1)] 6 Ağustos 1945'e dek, insan varlığının bu yaşamsal gerekleri için savaşım en başta gelen zorunluluktu. Hâlâ da öyledir. Ama o kader belirleyici günden sonra, savaşım giderek karmaşıklaşmıştır.

Savaşım; yalnızca bireysel, toplumsal, ulusal ve sınıfsal temelde değil; *uluslararası, global ve tüm insanlık çapında* yürütülmelidir. Üstelik yalnızca insan yaşamının fiziksel gerekleri doğrultusunda verilmemeli; kişiliği, karakteri ve değişik toplumsal sistemler ve devletlerin halkları arasındaki insan ve insanlaşma ilişkilerini yüceltip geliştiren bir hareket olmalıdır. Birleşik bir gezegen toplumu doğrultusunda ilerici niteliksel bir büyüme olmalıdır. Biz kutsal yaşam armağanını yalnızca nükleer yok olma karşısında değil; onu yaratıcı ve yapıcı işbirliği doğrultusunda dönüştürerek de korumalıyız. Türümüzün yaşamını güvensizlik, yokluk ve ölüm karşısında korumak için bu kötülükleri besleyen yaşam biçimini değiştirmeliyiz.

"Yeni koşullar bize yeni görevlerimizi öğretir"—yeni duygular, yeni coşkular, yeni değerler, yeni amaçlar, yeni yöntemler ve perestroyka'da gerekli olan "yeni düşünce" gündeme gelir. Bunun anlamı; şu eski ve amaca zararlı düşünce ve davranış kalıplarını terketmektir: Benmerkezcilik ve bireylerin, toplumsal sistemlerin ve ideolojilerin üstünlük iddiaları; kendimizden ve kendi grubumuzdan farklı insanlara karşı man-

(1) F. Engels, "Karl Marks'ın Mezarı Başında Konuşma", K. Marks ve F. Engels, 3 Ciltlik **Seçme Eserler** C. 3, Progress Publishers, Moskova, 1970, s. 162.

tıksız ve önyargılı tutum (ırkçılık, 'aparthcid', fanatiklik); başkaları üzerinde baskı kurma (zorbalık, hegemonyacılık, ulusal şovenizm, saldırganlık) ve anlaşmazlıkların çözümünde şiddet kullanma.

Bu, sınıf savaşımını yavaşlatmak ya da durdurmak anlamına mı geliyor? Asla. Sınıflar ve sınıf savaşımı çağdaş tarihin yaşayan bir gerçeğidir. Ama bugün yeni bir genişlik ve karmaşıklık aşamasına girmiştir. Ekonomik, teknolojik, politik, askersel, ekolojik, iletişimsel ve bilgi akışı alanındaki güçler, farklı dünya uluslarını ve halklarını birlikte -iyiye ya da kötüye- götürüyorlar. Bu, büyüyen karşılıklı bağımlılık nedeniyle; insanlığın sorunları sınıf, ekonomik sistem, ulus, kültür, din ve ideoloji sınırlarını aşmaktadır. Bir insanın kendisinin ya da işçi sınıfı için savaşımı, yalnızca daha iyi ücretler ve kendi işyerinde daha iyi koşullar için kavga vermesi demek değildir. Aynı zamanda, barışçı uluslararası ilişkiler için, ırkçılık ve aparheid'ın son bulması, yurtta ve dünyada politik özgürlük ve hakkına saygı gösterilen, insanca gereksinimlerimiz için yararlı, iyi düzenlenmiş, güzel bir doğal çevre için başkalarına katılmak demektir.

Dünya işçi sınıfının savaşımı, ister istemez, global bir hareket durumuna gelmiştir. Elbette, emekçiler, kendi özgün nesnel çevrelerini kavrayışları ve gelişmişlik düzeyleri bakımından çok farklıdırlar. Ama kendi yaşam ve çalışmalarındaki ortak koşullardan dolayı; başkalarıyla birlikte aynı dünyada yaşamanın, ortak sorunlarla karşılaşmanın, sorumluluk ve kaderde bir araya gelmenin bilincini paylaşmaktadırlar. Ve bu ortak bilincin zorunlu gelişme yolunda, sorunlarının nedenselliği ve çözümü bakımından sınıfın kritik rolünü anlama noktasına geleceklerdir. Üstelik, *tekleşmiş savaşım zorunluğu sınıf faktörünü inkar etmez ya da ortadan kaldırmaz.* Ekonomik sistemlerin ve geleneksel motiflerin yarışması devam edecektir; sorunumuz, birleşik bir dünya hareketinin aklı ve gücüyle, uzlaşmazlığı sınırlamak ve zaman içinde yenmektir.

Barış ve Toplumsal İlerleme İçin Savaşım

Bugün insancıl yükümlülüklerimiz; tüm insanların, birimize ve hepimize gereken malların üretilip dağıtılması, demokratik toplumsal bir düzen içinde karar alma ve sorun çözme sürecine katılması için yaratıcı çabalar göstermesini gerektiriyor.

Bu çabalar içinde öznel ya da kişisel faktörün yeni ve giderek daha da gerekli olan bir rolü vardır. Nesnel güçler ulusları ve ekonomik sistemleri birlikte etkilerken, yönetici sınıflar yeni teknolojiye, emekçileri sömürecek ve ezecek kurnaz çabalarla yanıt verdi. ABD'de üslenmiş uluslarötesi tekellerin ekonomik ve mali piyasaları ellerine geçirmeleri, yurtlarında yoksulluk ve işsizliği körüklerken, dünyadaki yoksulları daha da derin bir sefalete sürükledi. Sınıf karşıtlığı, dünyanın en uzak köşelerine kadar uzandı.

Ne yapmak gerekiyor? İnsanca olan savaşım vermektir; kendimizi, emekçileri toparlamak, güçlerimizin, haklarımızın ve görevlerimizin bilincine varmaktır. Bilgilendirmek, eğitmek, ajitasyon, propaganda yapmak, harekete geçmek, gösteri yapmak ve istemler ileri sürmek zorundayız. İçinde bulunduğumuz durumu —nedenlerini, sonuçlarını ve çıkış yollarını— anlamak ve onu kendi çıkarlarımız, insanlığın çıkarları doğrultusunda dönüştürmek için kollektif eyleme geçmek zorundayız.

Sınıf egemenliğinin yeni biçimlerine karşı savaşımda insanlar; güvenlik, ulusal bağımsızlık, ırklar ve cinsler arasında eşitlik, ekonomik özgürlük, politik özerklik ve sosyal adalet savaşımlarının *tüm dünya emekçilerinin barış ve gelişme için yürüttükleri bir tek savaşımın ayrılmaz parçaları olduğunu* mutlaka göreceklerdir.

Nükleer yangını önleyerek yaşamı sürdürmek kesin bir asgari müşterektir. Bu amaca doğru ilerlemede kırk yılı aşkın bir süredir var olan barış hareketinin yaşamsal önemi vardır. 1970'lerin başında, ABD kamuoyunun baskısı, Vietnam savaşına son verilmesine ve Detant'a yol açılmasına yardımcı oldu. Başkan Carter'in SALT II'ye desteğini kesmesinden sonra, Başkan Reagan 1980'li yıllarda soğuk savaşı yeniden canlandırmaya çalışırken, ABD ve Avrupa barış hareketi bu yönetimi SSCB'yle görüşme masasına oturmaya zorladı. Bu hareket, geçen üç yıl içinde Başkan Reagan'ı Genel Sekreter Mihail Gorbaçov'la dört zirvede buluşmaya itti. INF Antlaşması şimdiden yürürlüğe girmiştir ve tarihte ilk kez nükleer silahlar imha edilmektedir.

Bunlara ek olarak; nükleer denemelerin yasaklanması, stratejik nükleer silahlarda indirim yapılması, öteki kitle kırım silahlarının ortadan kaldırılması ve -tümü de 2000 yılına gelindiğinde nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya amacına yönelik - başka önlemler için hükümetlerimizi görüşme masasına oturmaya zorlamalıyız. Bunlar başarılabilir. Politik ilişkilerde bir iyi niyet, diyalog, güven ve görüşmeler ortamının şekillenmesini hızlandırmalıyız. Bu ortam, barış inşaasının politik sürecinde, bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Ve yine,yaşamın korunmasına yönelik bir hareket olan barış süreci, aynı zamanda yaşanmaya değer bir yaşamı amaçlayan bir hareket de olmalıdır. Güvenlik, evet ama, aynı zamanda ilerleme. Gerçek ilerleme barış yaratır ve yaşamı korur, çünkü ancak böyle devam edebilir. Gerçek barış, yalnızca insan yaşamının daha gelişkin ve daha başarılı olması doğrultusundaki ilerleme yoluyla elde edilebilir. Barış çalışmalarının mantığı nedir? *Silahlanma yarışını durdurmak ve geriye çevirmek,* devletler ve halklar arasında sorunlarını çözmek için anlayış ve ciddi bir işbirliği gerektirmektedir. Buna göre, şimdiye dek herkesin güvenliğini tehdit eden silahlanmaya harcanan tüm kaynaklar; gıda maddeleri üretimi, konut yapımı, sağlık hizmetleri, eğitim, istihdam, tezgah, makine alt yapı ve gereksinim duyulan bütün öteki şeyler için halka mal edilmelidir. Halkın zenginliklerinin bu şekilde kendi öz kullanımı ve refahı için ayrılması bugün *hümanizmin bir numaralı istemidir.*

Bu bağlamda, biz ABD'de uluslararası perspektife özellikle gereksinim duyuyoruz: Bu, dünyada bizim yalnız başımıza güvenlik ve refahımızın öteki ulusal ve ekonomik sistemlerin güvenlik ve refahıyla karşılıklı bağımlı olduğu inancıdır. Yönetici sınıflar ülke içinde yoksullar üzerinde kurumlaşmış baskı ve şiddet uygularken, dışarıda isyan eden yoksullara silahlı müdahalede bulunurken ve farklılaşarak onların gerçek ya da varsayılan hegemonyasını tehdit eden ülkeleri baştan başa işgal ederken, ülke içindeki geniş orta sınıflar nasıl güvenlik ya da refah içinde olabilirler? Onların sakin mahallelerine ve okullarına suç, uyuşturucu, hastalık ve yabancılaşma girecektir. Dışarıdaki emperyalist ordular için ödenen sermayeler,toplanan vergiler; onların gelirlerini yiyip bitirecek, onları işsiz bırakacak, evlerinden edecek ve sonunda sokağa atacaktır.

Nesnel olan maddi savaşım bölünmezdir, öyleyse düşüncemiz de bölünmez olma-

lıdır. Barış ve gelişme; güvenlik, ilerleme ve adalet hareketi bu amaçlar doğrultusunda düşünen ve çalışan tüm güçleri *ortak bir savaşım içinde bir araya toplamalıdır.* Bölücü tutum ve düşünceleri dışarıda bırakıp reddetmeliyiz; her şeyden önce de şunları: ABD barış hareketinde hâlâ etkisi görünen antikomünizm ve antisovyetizmi; sağın uç kesimlerinde yaygın olan dinsel kıyamet haberciliğini; vurdum duymazlık, yabancılaşma ve kötümserliği; anarşizm, bireycilik, fantazi ve umutsuzluğu; yalnız kendi yollarının doğruluğunda direten sekterleri; bilim, basın yayın ve politika alanında hâlâ dikkati çeken soğuk savaşçılar, nükleerciler ve "önce Amerika"cılar; emekçilere, kara derililer ve İspanyol kökenliler ve öteki azınlıklara, kadınlara, dinsel inanışları farklı olanlara, etnik gruplara vb. tepeden bakan seçkinciliğin çeşitli biçimlerini...

Dikkatlerimizi en önemli noktada yoğunlaştırmalıyız: *Dünyamızın gerçek emekçileri olan çeşitli bireyleri bir araya toplayan güçlü bir bağlaşıklık* kurmalıyız. Sömürülenler; yoksulluk ve yokluktan en çok şey yitirenler, utkan bir savaşımdan en çok şey kazanacak olanlar bizleriz. İşte hümanizmin amacı ve içeriği budur.

Barış ve gelişme savaşımında emekçilerin iyi niyetli birliği; karanlık geçmişin kapısını sefalet, baskı ve erken ölümlere sonsuza dek kilitleyecek olan anahtar budur. Aynı anahtar; parlak geleceğin kapısını insanlığın mutlu, özgür ve barışçı yeni bir gününe açacaktır.

Sosyalist Yol

YENİDEN YAPILANMA BİR YENİLENME YOLUDUR

Profesör Sava ZIVANOV
Belgrad Üniversitesi (YUGOSLAVYA)
Politik Bilimler Bölümü

İnsanlık tarihinin gelişim çizgisi ve gelecekteki olguların biçimi, marksistleri bir dizi karmaşık kuramsal sorunla karşı karşıya bırakıyor. Bu sorunlar; dünyanın yeni gerçeklerinin ve eğilimlerinin, bunların doğasının, aralarındaki çelişkilerin ve global tehlike olgusunun üstesinden gelme yöntemlerinin derinlemesine bir çözümlemesi yapılmadan çözülemez.

Bu sorunların çözümü; şimdiden tehlikeli boyutlara ulaşan ve insanlığı bir evrensel felaketle tehdit eden çevrenin giderek kötüleşmesi dikkate alındığında daha da yakıcı bir duruma geliyor. Çevre sorunlarının yarattığı global tehlike karşısında yalnızca sanayileşmiş kapitalist ülkelerin değil, sosyalist ülkelerin de hazırlık yapmadıkları kabul edilmelidir. Bunların karşı karşıya olduğu bir başka gerçek de, ekonomik büyüme oranlarındaki düşüştür. Aynı zamanda; önde gelen kapitalist ülkelerin çok etkin olduğu bilim ve teknoloji alanında görülen ilerlemeler, kapitalizmin gelişme kapasitesi konusunda daha önce savunulan görüşleri değiştirmektedir. Bu potansiyelin, birçok marksistin daha önce inandığından daha büyük olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca; bu kapasite, gelişmiş ve gelişmekte olan kapitalist ülkeler arasındaki uçurumun (tüm dünyayı tehdit ederek) daha da büyümesini engellemek için kullanılabilir. Batı'nın önünde, kendi teknolojik altyapısını günün koşullarına uydurarak çevre üzerindeki ters etkileri azaltma gereğinin yanısıra, dünya ekonomisinin çöküşünü önleme ve bunun düzenlenmesi için uluslararası araçlar yaratma sorunu da vardır.

Sosyalist dünyada benzer ciddi sorunlarla karşı karşıyadır ve bu, yeni politik düşünceye ve yaşamın devamını güvenceye alma yolları arayışına hız verdi. Marksist kuramın geliştirilmesi gerekmektedir. Bugün, genelde dünyayı ve özelde sosyalizmi yenileme yeteneğini göstermek ve sosyalizmin var olan ve gelecekte karşılaşacağı sorunların üstesinden gelmesini sağlamak zorundayız.

1980'li yıllarda, sosyalist ülkelerin bir çoğunda yeni bir süreç başladı. Tüm toplum yeniden yapılanıyor. Eski ve uygulanabilirliği kalmayanlar terkedilirken yeni

toplumsal yapılar yaratılıyor. Tüm bunlar, pek çok zorluk ve yeni sorunların yanısıra toplumu dönüştürme doğrultusundaki geçmiş deneyimlerimizin ve şimdiki çabalarımızın eleştirel bir biçimde değerlendirilmesini de getiriyor. Başka bir deyişle, *özü ve tarihsel önemi bakımından devrimci* bir olguyla karşı karşıyayız. Bu görüş, yadırganabilir ve mecazi bir anlatım gibi görünebilir ama kısmen böyledir. Şu bakımdan mecazi bir anlatımdır, çünkü, *sosyalist gelişmenin dinamiklerine özgü yeni tip devrimci sürecin tam bir kuramsal açıklaması henüz yapılmamıştır.* Yalnızca beklentiler ortaya konmuştur: Söz konusu süreçler tamamlanmış olmaktan uzaktır; bu süreçler farklı özgün tarihsel koşullarda, köklü ulusal ve bölgesel farklılıklar zemininde hız kazanmakta ve gelişmektedir. Bu nedenle oldukça çelişen değerlendirmeler ve tutumlar vardır, ama bunların tümünün ortak öğeler taşıdığını görmek önemlidir. Bu öğelerin tanımlanması; bugün bir dizi sosyalist ülkede gerçekleştirilmekte olan yeni tip devrimci dönüşümlerin yarattığı sorunların kavramsal analizinde belli bir ilerleme sağlamamıza olanak verecektir.

Bir Kriz - Öncesi Durum

Sosyalizmi bir yeniden yapılanma çabasına zorlayan nedenlerin çeşitliliğine baktığımızda, bunları; değişimi zorunlu kılan iç ve dış etkenler olarak iki grupta toplayabiliriz: Birinci gruptakilerin incelenmesi, sosyalizmin eskiden oluşturulmuş modellerinin kendisini geliştirmek için gerekli dürtülerden yoksun olduğunu göstermektedir. Toplum; yalnızca yönetici politik gücün belirlediği hedeflere ulaşamadığını görmekle kalmamakta, aynı zamanda ya yerinde saydığı ya da kaynaklarının gücünü "tükettiği bir *kriz öncesi aşamaya ya da açıkça bir kriz dönemine* girmektedir. Bu olgunun kendini gösterme biçimleri hem şiddet hem de etkilenen toplumsal alanlar (üretim, hizmetler, politika, ideoloji ve manevi değerler) bakımından ülkeden ülkeye değişmektedir. Aynı zamanda onu ortaya çıkaran nedenler arasında da açıkça görülen benzersizlikler vardır.

Örneğin; Çin'de ve başka birkaç azgelişmiş sosyalist ülkede krizleri yaratan en önemli neden; politik yöneticilerin keyfi bir biçimde ülkeyi bir gecede geri kalmışlık durumundan çekip çıkarma, birçok gelişme aşamasının "üzerinden atlayarak" onu sosyalizme "sürükleme" arzusuydu. Lideri putlaştırarak, onun kararlarının mutlak doğruluğuna iman etmeyi beyinlere şırınga ederek ve herkesi bunlara uymaya zorlayarak (komünist ilişkiler de içinde) sosyalizmin üst aşamalarının bile elde edilebileceğine inanılıyordu. Bu aslında sosyalist düşünçelerin saygınlığını yitirmesine yol açan "kışla sosyalizmi"ydi. Bu tür politikalar genellikle ekonomik temelin daralması sonucunu getirmekteydi. Ekonomi ve halkın gereksinimleri ilkelleştirilmekte ve ülke, dünyadaki gelişimin ana çizgisinin uzağına düşmekteydi.

SSCB'nin de içinde olduğu birkaç Avrupalı sosyalist ülkedeki kriz-öncesi durumun ardındaki etkenler farklıdır (ve bu, başkalarının yanında, Sovyet araştırmacıları tarafından da belirtilmektedir). Bu etkenler, çoğunlukla, çoktan modası geçmiş ve ivedi toplumsal reform ve değişime ayak bağı olan, bir emirlerle yönetim sistemi saplantısıyla, yeni olan her şeye tutucu ve bürokratik bir direnişten kaynaklanmışlardır. Bu değişimin başlamış ve belli sonuçların elde edilmiş olduğu yerlerde yeniden yapılanma süreci şimdi duraklamalar, tutarsızlıklar ve gerekli projelerin uygulanmasındaki kararsızlıklarla kesintiye uğratılmaktadır. Açıktır ki, bu durum olumlu

deneyimlerin çoğaltılmasını olanaksızlaştırmaktadır. Üstelik, değişim yolunun önüne belli engeller dikmekte, yakıcı ekonomik ve toplumsal sorunların çözümünü geciktirmektedir.

Yugoslavya'da ekonomideki olumsuz belirtiler, kimi durumlarda "aşırı önlemler"in (sözleşme ekonomisi)[1] sonucunda ortaya çıkarken, öteki durumlarda edilgenlik -bilimsel ve teknolojik ilerleme önlenebilirmiş gibi, eski biçimde, hiçbir yeniliğin riskine girmeden çalışma isteği- suçlanmıştır. Yugoslavya Komünistler Birliği'nin (Yugoslavya Komünist Partisi -çev.) 29-31 Mayıs 1988'de Belgrat'ta yapılan konferansında, sonuç olarak, ekonomik durgunluğun devam ettiği, emek üretkenliğinin düşmekte olduğu ve modern teknolojiye geçişin yavaşlığı belirtildi. Özyönetim ilişkilerini iyileştirme çabalarında da durgunluk belirtileri görülmektedir, hükümet bürokrasisinin konumlarını güçlendirmesi ve işçi sınıfının ekonomik sorunların ele alınışındaki etkisinin zayıflaması buna eşlik etmektedir. Bu durum tüm vatandaşların ivedi ve uzun erimli çıkarlarını geri plana itmektedir.

Herhalde bunlar, sosyalist toplumdaki yaşamın tüm yönlerini kapsayacak köklü reformların gerçekleştirilmesi için yeterli nedenlerdir. Ama öyle sanıyorum ki; eğer yeni uluslararası etkenler ortaya çıkmış olmasaydı bu reformların kimi sosyalist ülkelerde başlatılması, kimilerinde de yürürlükten kaldırılması ya da geciktirilmesi çok güç olurdu. Bunların toplu etkisinin, yeniden yapılanmanın daha ivedi bir gereksinim durumuna gelmesinde büyük bir payı vardır.

Sözünü ettiğim, her şeyden önce sosyalist ülkelerin ekonomik potansiyellerini ve bugün emek üretkenliğindeki hızlı bir artış için zorunlu olan niteliksel ekonomik büyüme göstergelerini iyileştirmede sürekli geri kalmalarıdır. Elbette, durum ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ancak, karşılaştırmalı bir inceleme, Asya'daki sosyalist ülkelerin performansının yeni sanayileşmekte olan komşularının (Güney Kore, Tayvan, Malezya ve Singapur) gerisinde kaldığını ve Batı Avrupa ülkelerinin Doğu Avrupa'dan daha ileri gittiklerini göstermektedir. SSCB'deki toplumsal emek üretkenliğinin düzeyi, Sovyetler Birliği'nin uluslararası sorunlardaki başlıca rakibi ve ortağı olan ABD'yle karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Geçen 35 yıl içinde sosyalist dünya bu alanda gelişmiş kapitalist ülkeleri yakalayamamıştır. *(Bkz. tablo)*

Her iki gruptaki etkenler (iç ve dış), sosyalist ülkelerdeki yeniden yapılanmanın hem temelini hem de gerekirliğini oluşturmaktadırlar. Çünkü deneyimler, sosyalist ülkelerin "modeller"inin hem ulusal düzeydeki ilerlemelere hem de sanayileşmiş kapitalist ülkelerdeki bilim ve teknolojinin yeni gerçeklerine göre etkinliklerini yitirdiklerini göstermektedir. Beklenileceği gibi bu son etken, sosyalist düşüncelerin çekiciliğini ve sosyalizmin dünyayı yenileme ve insanlığın gelecekteki varlığını güvenceye alma sorunlarını çözme yeteneğini etkilemektedir. Tüm bunlar yalnızca kriz-öncesi ya da kriz durumunun ayırdedici yönlerini değil, aynı zamanda onu aşmak için alınması zorunlu olan belli önlemleri de ortaya koymaktadır. Bunlar köklü ve ivedi, yani; özü bakımından devrimci olmalıdır.

(1) Piyasa eğilimlerinin ters etkilerinden kaçınmak için ekonomik birimler tarafından yapılan sözleşmelere dayalı ekonomik etkinlik.

1986 YILINDA TOPLUMSAL EMEK ÜRETKENLİĞİ DÜZEYLERİ

(Gelişmiş kapitalist ülkelerin ortalama verimliliği % 100 olarak alınmıştır)

	Genel Ekonomik Performans	Sanayi	Tarım
Dünya	18	48	7
ABD	145	130	200
Batı Avrupa	80	95	100
Japonya	85	90	37
Sosyalist Ülkeler	13	34	5
KEYK Üyeleri	36	52	15
SSCB	41	58	20
Avrupalı KEYK Üyeleri	42	50	22
Küba ve Asyalı KEYK Üyeleri	5	13	3
Çin	4	15	3

Mirovaya ekonomika; mezhdunarodniye otnosheniya. No. 12, 1987, s. 144-148'den derlenmiştir.

Düşünceler ve Bunların Yaşama Geçirilmesi

Krizlerin nedenleri, özellikleri ya da biçimleri ne olursa olsun, olumsuz görüngü, ona yolaçan politikanın güvenilirliğini aşındırmıştır. Bu yönetici partilerin saygınlığını etkilemiş ve toplumsal sistemde köklü bir değişim gereksinimi yığınların bilincine giderek daha fazla yansımıştır. *Bu eleştirici tutumlar, politik liderlerin yeni gerçeklere ilişkin eleştirici bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olmuştur.* Evet, bazı durumlarda politik yönetim ilk adımı atmıştır. Ama bu yalnızca ilk adım olmuştur. Bunu işe yaramayan mevcut mekanizmaların ve yapıların ortadan kaldırılmasına ve *köklü değişime yönelik bir politik iradenin şekillenmesi* izlemiştir. Bu aşama, aynı zamanda *reformların temelindeki düşüncelerin kuramsal gerçeklenmesinin ve ideolojik kavranışının, ayrıntılı tanımlanışının ve etkin bir yeniden yapılanma stratejisine dönüştürülmesinin öğelerini* içermektedir.

Bazı ülkelerde bu süreç açık ve sert tartışmalar biçiminde gelişmiştir. Ötekilerde, yaşanan durumun sorumluluğunu almaktan korkanlarla, daha uzak görüşlü olan güçler arasında örtülü bir çekişme olmuştur. Sonuç olarak, *sosyalist ülkelerin çoğunda, politik yöneticiler gelişmeleri yeni bir yola sokmaya hazır olduklarını göstermişlerdir.* Bu süreç özellikle yönetici partilerin güç konumlarından değil ama, her şeyden önce, *yeniden yapılanmanın ideolojik ve politik itici gücü* olarak hareket ettiği ülkelerde ileriye gitmiştir.

Ama gelişmeler konusunda önceden tahmin yürütmeyelim. Her iki aşama; geçmişin eleştirel bir biçimde yeniden değerlendirildiği, hataların kabul edildiği ve kriz olgusunun nedenlerinin tanımlandığı aşamayla politik iradenin şekillendiği ve farklı ülkelerde sistemin mekanizmalarına ilişkin dogmatik görüşlerin terkedildiği aşamalar daha derin bir biçimde incelenmelidirler. Bu incelemenin pratik bir değeri vardır, çünkü yeniden yapılanmanın gelecekteki gelişme perspektiflerini görmemize ola-

nak verecektir: Biz, her aşamada ne kadar başarılı olursak reform olanaklarının o kadar büyüyeceğini savunuyoruz. Örneğin, deneyimler, reformların uygulanışındaki gecikmelerin çelişkileri ve kriz olgusunu ağırlaştırabildiğini ve çabalarımızın uzun dönem ve toplumsal değişimin belirleyici yönleri üzerinde yoğunlaştırılmasını engelleyen kısa dönem sorunlarını arttırdığını göstermektedir.

Yeniden yapılanmaya hazırlık döneminin yoğunluğu konusunda karar vermek için önemli bir ölçüt, onun ardında yatan düşüncenin ve bunun toplumsal bilince etki sinin gerçeklenmesinde kullanılan kavramsal *ideolojik araçlarının* bir çözümlenmesidir. Başka bir deyişle, pek çok yeni ve karmaşık kuramsal ve pratik sorunsallar ortaya çıkmaktadır ve bunlar, hem planlarımızın daha da özgünleştirilmesiyle hem de bunları uygulamanın etkin yollarının araştırılmasıyla ilgilidirler. Bence, aşağıdakiler özel önem taşımaktadırlar.

Birincisi, sosyalizmin özünü tanımlama ve onun gelişiminin yollarını ve aşamalarını belirleme çabaları. Yani; marksizm-leninizm'i stalinist, maoist ve öteki bayağılaştırıcı çarpıtmalardan arındırmalı ve bilimsel olmayan, kolaycı sosyalizm görüşlerini dışlalamalıyız. "Klasiklere dönmeliyiz", ancak sosyalizm kuramını yeni insancıl ve demokratik değerlerle zenginleştirmeye olanak veren insanlığın son kazanımlarını yaratıcı bir biçimde kavramış olarak ve bunu yeniden yapılanmayı destekleyen zorunlu bir etken olarak kullanarak dönmeliyiz.

İkincisi, ekonomiyi emirlerle yönetmeden, piyasa kurallarını gözeterek, planlama sosyalizminin ölçütlerini daha derinlemesine incelemeli ve tanımlamalı, mülkiyetin değişik biçimleri arasındaki karşılıklı organik ilişkileri ortaya çıkarmalı ve bilimsel teknolojik devrimin bugünkü aşamasında genişletilmiş yeniden üretimin nasıl düzenlenmesi gerektiğini göstermeliyiz.

Üçüncüsü, bir temsili demokratik politik sistemin ve kollektif toplumsal özyönetimin ilkelerini belirlemeli, dinamik sosyalist gelişmeyi ve devletin giderek ortadan kalkmasını sağlayacak olan grupların ve bireylerin medeni haklarını genişletmeliyiz.

Dördüncüsü, reform politikasını güvenceye alacak ve etkin bir özyönetim sistemi oluşturacak şekilde komünist partisinin yeniden yapılanma stratejisindeki rolünü belirlemeli ve partinin kendi iç örgütlenmesine yeni bir bakış getirmeliyiz.

Beşincisi, sosyalizmin; tek, karşılıklı bağımlı ama çelişkili bir dünyadaki global ekonomik, teknolojik, bilimsel ve kültürel süreçlere nasıl katılabileceği konusunda daha geniş bir anlayışa sahip olmalıyız.

Pek çok kuramsal sorunun biriktiğini görebiliyoruz ama pratikte yeterli yanıt yoktur. Aynı zamanda bu yanıtlara olan gereksinim büyümektedir, çünkü onlarsız böylesine gerek duyduğumuz değişimleri gerçekleştiremeyiz ya da günümüz tarihinin önümüze koyduğu görevleri başaramayız. Bu yanıtlar, bizim daha önce "sosyalizm" sözcüğünden anladığımız her şeyden köklü bir farklılık göstermelidir. Ancak o zaman sosyalist düşünceler yeni bir yaşam gücü kazanacak ve harekete geçirici bir etkiye sahip olacaktır.

Kritik Dönemeç

Konu tartışmaya açık olmasına rağmen, benim inancıma göre yeniden yapılanma

çabasına girişen sosyalist ülkeler, şimdi, *reformlarının hayata geçirilmesinde belirleyici, yaşamsal bir dönüm noktasında* bulunmaktadırlar. Olaylara bakalım: Reformlar ilk olarak ekonomik alanda başlatılmıştır. Ancak, bunların uygulanmasının ekonomik yeniden yapılanmanın önündeki engelleri kaldırmak ve yeni toplumsal koşulların bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle organik birliğini sağlamak için öteki alanlarda da köklü değişimler gerektirdiği açıkça görülmüştür. Bu dönüşümlerin pratikte gerçekleşmesinden anlaşılabileceği gibi, *ekonomik reform politik reformla tamamlanmalıdır.* Sosyalizmin devrimci yenilenmesinin anahtarı budur. *Ulusal ekonomideki köklü değişimleri ya nesnel olarak politik alandakiler izlemekte ve böylece kapsamlı yapısal bir reforma dönüşmekte ya da değişimler eksik kalmakta ve bu durumda yeniden yapılanmanın geleceği belirsizleşmektedir.* Bu kritik aşamaya, bir toplumsal yenilenme politikası benimseyen ve içlerinde eski ve yeni arasında bir tür karşıtlık gelişen birçok ülkenin ulaştığını savunuyorum.

Zaman zaman bu tür durumların ortaya çıkmasının nedeni, devrimci yükselmelere karşı çıkanların yalnızca "durgunluk" güçleri değil, aynı zamanda halkın geniş bir bölümü olmasıdır. Kurulu düzenin bozulması, yalnızca yönetimin kumanda sistemine bağlı olanların refahını değil, öteki toplumsal katmanların çıkarlarını da etkilemektedir. Reformların geçici ters etkileri, (yükselen fiyatlar, işten çıkarmalar, vb.) onların uzun dönem olumlu sonuçları ortaya çıkmadan kendilerini hissettirmektedir. Bu, yavaşlama doğrultusundaki etkenleri güçlendirmektedir. Şimdiye dek bu etkenleri etkisizleştirecek uygun politik mekanizmaları; partiyle birlikte, toplumsal örgütlenmenin tüm "basamak" ve düzeylerinde demokratik sosyalist yenilenmenin doğal araçları olacak mekanizmaları yaratamadık.

Soruna bu yaklaşımın bir özelliği de, *yeniden yapılanmaya yönetici partilerin dışında bir temel yaratma çabalarının etkisizliğinin kanıtlanmasıdır*. Bunlar, "antisosyalist unsurların hortlamasından" korkan (devlet aygıtında ve öteki yapılardaki) tutucu, yeniden yapılanma karşıtı güçlerin bir araya gelmesine neden olmakta ve bu planlarımızın yaşama geçmesini daha zorlaştırmaktadır. Ayrıca, birçok durumda yenilenme politikası bir tür "yukarıdan devrim"dir. Bu durumda, aydınlar dahil, tüm katmanların enerjisini yeniden yapılanma kanalına akıtmak için özel yöntemlere gerek vardır. Bu yöntem ve araçlar arasında *açıklık, halkın özerk örgütlenme ve özyönetim hakkı ve tüm entellektüel alanın yenilenmesi* vardır.

Partinin öncü rolüne nasıl yeni bir öz kazandırılacağı ya da parti etkinliklerinin, çoğulculuk kurumları, temsili demokrasi ve özyönetimle nasıl bütünleştirileceği henüz açıklığa kavuşmamıştır. Bu konu üzerinde çalışmalar yapan birçok araştırmacıya göre, erkin desantralizasyonu ve işçilerin ve öteki toplumsal kollektiflerin kazanacağı özerklik hakkının yanısıra, yeniden yapılanmanın aktif ve yetkili (otoriter değil) bir politik aracına da gerek duymaktayız. Ama Lenin'in şu ünlü saptaması her zaman akılda tutulmalıdır: Devrimlerin tarihi, en yüksek sınıf bilincine sahip öncülerin bile hayal ettiğinden her zaman daha zengin bir içeriğe sahip ve daha beceriklidir. Çünkü bu öncüler ancak halkın bir bölümünün bilincini, iradesini, tutkularını ve hayallerini dile getirirler. Oysa köklü dönüşümler çok daha fazla insan tarafından gerçekleştirilir.[3]

(3) Bkz. V.I. Lenin, Toplu Yapıtlar, C.31, S.95

Burada en önemli etken yığınlar, onların tutumu ve yeniden yapılanmaya somut katkılarıdır. Burada belli güçlükler vardır: Yeniden yapılanmanın "maliyeti" emekçilerin sırtındadır. Ama olumlu bir yön de vardır: Kayıpların ve kazançların bilinmesi toplumsal öz yönetimi ve devrimci düşüncenin yeni yolunu güçlendirmek için zorunludur.

Yeniden yapılanma sürecinin dolambaçlı bir yol izlediğini ve şu ya da bu ülkede elde edilecek sonuçların şimdiden kesin olarak tahmin edilemeyeceğini kabul ediyorum. Ama bu süreçlerin hız kazanmaya devam edeceğine inanmak için nedenler vardır. Nesnel olarak, bunlar geri dönüşsüzdür. Ve bazı sosyalist ülkelerde kaydedilen başarılar, dönüşümlerin öteki ülkelerde de başlatılmasını etkileyecektir. Toparlarsak, sosyalizm, şimdi yalnızca azgelişmişliği yenebileceğini değil, yeni bilimsel ve teknolojik ilerleme koşullarında hızla ilerleyeceğini de kanıtlayabilecektir. Çeşitli ülkelerde yeniden yapılanma çabalarımızın geldiği kritik dönemecin özünün bu olduğuna inanıyorum. Bu, sosyalizmin devrimci misyonunun, gelişiminin ve dünya tarihine etkisinin bir atılımıdır.

POLONYA'DA KİLİSE VE DEVLET

Wladyslaw LORANC
Bakan, PHC Bakanlar Kurulu Din İşleri Bürosu Başkanı

Bugün Polonya'da 42 dinsel kuruluş vardır. Bunlar; gelenekleri, iman konularına yaklaşımları, izleyicilerinin sayısı, öteki mezheplerle ilişkileri ve kiliseye gitmeyen insanlara karşı tutumları bakımından farklılıklar gösterirler.

Roma Katolik Kilisesi Polonya'nın 38 milyon nüfusunun yüzde 90'ı üzerinde etkilidir. Öteki dinlerden, Ortodoks Kilisesinin yaklaşık 850 bin; Protestan Augsburg ve Protestan Reform Kiliseleri'nin 110 binden fazla izleyicisi vardır ve yeni yasallaşan bir örgüt olan Yehova Şahitleri 80 bin üyeye sahiptir. Ayrıca Müslüman birliğinin 2 bin civarında, Mesih tarikatlarının 1.800 kadar ve Budist topluluklarının 900'den fazla destekçisi bulunmaktadır.

Polonya eskiden beri var olan din hoşgörüsü geleneğinden gurur duymaktadır. Ama buradaki halk,ateistlere ve dinlere ilgisiz kalanlara karşı daha az hoşgörülüdür.

1918 yılında (Polonya'nın çarlık Rusya'sı, Prusya ve Avusturya arasında paylaşılmasından 123 yıl sonra) oluşan burjuva Polonya devletinin ilk anayasası Roma Katolik Kilisesi'ne "eşit mezhepler arasında öncelik hakkı" tanımıştı. 1952'de kabul edilen sosyalist Polonya anayasası, tersine, dinsel konularda üç demokratik ilke yerleştirdi: İmanları ya da inançları ne olursa olsun vatandaşlar arasında eşitlik; her kilisenin ibadet özgürlüğü güvenceye alınarak kilise ve devletin birbirinden ayrılması ve tüm dinlerin yasa önünde eşitliği.

Kuramda, bu hükümlerin tümüyle adil olduğu tartışılmaz. Pratikte bunlara uyulmasını sağlamak, rahiplerin çalışmalarının ya da inananların davranışlarının değerlendirilmesinde bir genel uyum elde etmek belki de daha zordur. Yine de, parti toplumu pekiştirme yollarını sürekli ve kararlı bir biçimde aramıştır.

Diyalog

Sosyalist devletle Polonya'daki dinler arasındaki ilişkilerin kendi tarihi vardır. Bu-

rada en önemli yeri, on yıldan fazla bir süredir başında Papa John Paul II.'nin —bir Polonyalı— bulunduğu Roma Katolik Kilisesi'yle sürdürülen diyaloğ işgal etmektedir.

Geçmişteki kilise etkinlikleri konusundaki değerlendirmeler farklıdır. 17. yüzyıldaki antireformculuk sırasında ve 18. yüzyılın sonunda Preczpospolita'nın[1] zayıfladığı dönemde kilise hiyerarşisi ülkenin kaderinde olumsuz bir rol oynamıştır. Ancak, bölünmüş Polonya'da ve Nazi işgali yıllarında rahiplerin tutumu yurtseverecedir. Ulusal bilincin ve kültürün korunmasına yardımcı olmuş ve bağımsızlığın yeniden kazanılması hareketini desteklemişlerdir. Bu son durum, kullarının toplumsal egoizmi bunun entellektüel yaşam üzerindeki gerici etkisi ve geçmişte toprak ağalarıyla olan bağlaşıklığı nedeniyle, "Tanrının evine" karşı duyumsanan tatsız duyguları büyük ölçüde silmiştir.

Bugün devlet ve Roma Katolik Kilisesi arasındaki ilişkiler, tipik bir *politik karakter* taşımaktadır. Polonya içinde ve dışında, özellikle 1980 Ağustos'undan sonra, antisosyalist unsurlar ve Batılı merkezler karmaşık bir oyun oynayarak, din adamlarını PBİP (Polonya Birleşik İşçi Partisi) çevresinde toplanan sol güçlerle karşı karşıya getirmeye ve kiliseyi halk iktidarının karşısına çıkarmaya çalıştılar. Bir yandan işçilerin umutlarını kiliseye bağladıklarını iddia ederken, öte yandan devleti işçi-köylü devleti ya da sosyalist olarak değil, ateist olarak nitelendirmektedirler.

Kararlı bir hükümet politikası ve kilise hiyerarşisinin çoğunluğunun sağduyulu tutumu sayesinde, sosyalizmi yıkma niyetleri boşa çıkartıldı. Yine de, rahiplerin etkinliklerine antisosyalist bir yön verme çabaları hâlâ sürdürülmektedir.

Böylesine karmaşık bir durumda, en başta gelen ve en güç görev, *Polonya toplumunun birliği ve tüm yurtsever güçlerin beraberliğinin güçlendirilmesi* olmak zorundadır. *Politik istikrarın sağlanması, ekonomideki gerilimin ve halkın günlük yaşamı üzerindeki yüklerin hafifletilmesi için ne gerekiyorsa yapmalıyız.*

Parti örgütlerinin ve devlet kuruluşlarının din kurumlarına ilişkin pratiği gibi, PBİP'nin ve hükümetin politikası da bu amaca bağlıdır. Biz, toplumsal gelişmenin her iman yolunun kendi içinde de anlamlı, çoğu kez olumlu değişimleri beraberinde getireceği varsayımından yola çıkıyoruz. Marksist analizlerin gösterdiği gibi, dinin içeriği ve işlevleri bilimsel komünizm klasiklerinin inceleyip eleştirdiğinden farklıdır. Bu durum ve tarihsel deneyimler görmezlikten gelinemez.

İşçi sınıfının ve ulusal kurtuluş hareketlerinin etkisiyle, kilise birçok ülkede mülk sahibi sınıflarla olan bağlarını gevşetmiştir ve yenisömürgeci özlemleri öyle açık bir biçimde savunmamaktadır. Din adamlarının belli bölümleri demokratik süreçleri anlamakta ve sempatiyle karşılamakta ve "kurtuluş teolojisi"[2] denilen bir yaklaşımı benimsemektedirler. Polonya Kilisesi'nin de emek ile onun toplumsal örgütlenmesinin sorunları üstüne görüşlerini çağdaşlaştırma çabaları vardır. Din adamları, toplumsal sorunların çözümüne katılmaya hazır olduklarını belirtmişler ve uluslararası ekonomik ilişkilerdeki eşitsizliği eleştirmeye devam etmişlerdir.

---

(1) **Rzezcpospolita**- 15.-18. yüzyıllarda ve 1918-1939 yılları arasında Polonya Devletinin adı. **(Derginin Notu)**
(2) Bkz. Stephan Mamontov, *İsa Siyasi Mahkumun Adıydı*, **WMR**, No. 10, 1988 - ("Kurtuluş Teolojisi ve Marksist Düşünce", **Dünyaya Bakış**, Şubat 1989). **(Derginin Notu)**.

Tüm bunlar gözönüne alınarak, PBİP'nin 10. Kongresi, *toplumumuzda ciddi düşünce ve görüş ayrılıklarının var olmaya devam ettiği ve bunun hem doğal hem de kaçınılmaz olduğu* gerçeğini temel alan bir tutum ortaya koymuştur. Ancak, devlet ve kilise arasındaki ilişkilerin sorunları bunlarla sınırlı değildir. Birlikte var olma ilkesi burada gelecekte de korunmalıdır.

Biz din adamlarından en azından politik tarafsızlık bekliyoruz. Bunun yanında, bir çoğu, sosyalizmin Polonya'da tarihin geçici bir sayfası olduğunu düşünmekten pekâlâ vazgeçebilir. Aynı zamanda,tüm halkı ilgilendiren bir dizi temel sorunun çözümünde din adamlarıyla *eylem birliği* olanağı ve gereğini de görmekteyiz. Örneğin bu, insanlar için temel bir ahlaksal değer olarak çalışkanlığı özendirmek konusunda olabilir. Aileyi güçlendirmek; alkolizmle, uyuşturucu kullanımıyla, toplumsal ve ahlaksal kötülüklerle savaşmak; çevreyi, kültür eserlerini korumak; kamu sağlığının gelişimini sağlamak ve genel silahsızlanma, güvenlik ve barış davası için birlikte çalışmak olanaklıdır.

Yasal Zemin

Kiliseyle karşılıklı ilişkiler politikasının etkinliği, iç ve dış birçok faktöre bağlıdır. Bunların en önemlilerinden biri *devlet-kilise ilişkilerinin yasal düzenlenmesi ve keza Polonya ve Vatikan arasındaki bağların normalleştirilmesi*dir.

Geçmişten söz edilirse, Polonya'da son 40 yıl içinde dinsel özgürlük koşulları her zaman sağlanmamıştır. Bunun başlıca nedeni, yakın geçmişte din adamlarının sık sık sosyalist sisteme karşı savaşımda kullanılmış olmalarıdır. Öte yandan, devlet de, dinin hızla yok olacağını öngören yanıltıcı bir kurama bağlı olarak, zaman zaman baskıcı önlemler uygulamıştır. Ancak bugün yetkililer ve tüm dinler arasındaki diyalog, birçoğu 50 yıl önce yürürlüğe girmiş yasaların öngördüğünden daha geniş ve daha derindir. Bunun nedenleri değişik olmakla beraber, asıl neden; toplumun devletin sosyalist yenilenme ve reform politikasıyla genişleyen demokratik gereklerinin artmasıdır. Kilise ile ilişkileri normalleştirme çabamızda şimdiye dek kazanılmış olanları pekiştirmek ve bunlara *yasal bir zemin* sağlamak istiyoruz.

Ülkemizin Vatikan'la olan bağlarının yasal yönünün neden hâlâ çözüme kavuşturulamadığını herkes bilmiyor. Bu sorun 1945 yılına dek uzanır. Geçici Ulusal Birlik Hükümeti bu tarihte, 1925 yılında Vatikan'la yapılan uyum anlaşmasının, 1939 güzünde, Roma Kurya'sının (Papalık Kurulu) aldığı, işgal altındaki Polonya topraklarını Hitler Almanyası Piskoposunun yargılama yetkisi altına sokan düşmanca kararlar nedeniyle artık geçersiz olduğunu ilan etti.

Vatikan'la diplomatik ilişkiler, 1972 Haziran'ında Batı ve Doğu piskoposlarına bağlı bölgelerin yeni Polonya'nın devlet sınırlarına uygun duruma getirilmesiyle yeniden kuruldu. Aynı yılın Ekim ayında, Londra'da üslenmiş sürgündeki burjuva Polonya hükümetinin sahte din merkezinin feshedilmesi de ilişkilerin kurulmasında etkili oldu. 1974 yılında, Polonya Halk Cumhuriyeti ve Vatikan arasında bir protokol imzalandı ve bu yolla sürekli ilişkileri yürütecek gruplar oluşturuldu. 1987 Haziranı'nda taraflar, ilişkilerdeki mevcut düzeyin açıkça yetersiz olduğunu, yasal bir zemine sahip olmadığını ve her iki tarafın da çıkarlarına uygun olmadığını belirttiler.

Karşılıklı olarak Vatikan'da ve Polonya'da olağanüstü ve tam yetkili elçi ve temsilciler bulundurmaya karar verdiler. İlişkileri düzenleyen belgenin bir uyum anlaşması yerine bir konvansiyonu içermesi gerektiğini, çünkü bu biçimin Polonya'daki sistemin biçim ve içeriğine daha uygun olacağını kabul ettiler.

40 yıldan beri varlığını sürdüren Hükümet-Piskoposluk Ortak Komisyonu tarafından bu konvansiyon üzerinde çalışmak üzere, bir ortak taslak hazırlama kurulu görevlendirildi. 1988 Haziranı'nda, işin büyük bir bölümü tamamlanarak, bu belge Varşova'daki papalık temsilciliği özel komisyonuna verildi. Şimdi yapılmakta olan özel görüşmelerde, belgeye son biçimi verilecek.

Devletin Roma Katolik Kilisesi'ne karşı tutumu konusunda bir yasa önerisi üzerinde çalışılmaktadır ve din ile vicdan özgürlüğünü güvence altına alan bir yasa da tamamlanmak üzeredir: Hükümetle birlikte Polonya kiliseler konseyine üye kiliseler de bunun hazırlanmasına katılmaktadırlar. Bu yasa, tüm din kurum ve topluluklarının statülerini düzenleyecek bir temel oluşturacaktır. Bu, belgelerin bu yıl Seym'in (Polonya Parlamentosu) onayına sunulması bekleniyor.(3)

Roma Katolik Kilisesi'yle ilişkilerin normalleştirilmesi Polonya'nın iç durumuna önemli bir etki yapabilir. Her şeyden önce, bugün yaratılmakta olan koşulların şu konularda yardımcı olacağını umuyoruz: Parti ve hükümet politikasının toplumsal tabanının genişlemesi ve politik ve ekonomik reformların yaşama geçirilmesi çabasına inananlar, özellikle de katolikler arasından yeni güçlerin katılması; sosyalist sistemimizin karşıtlarının toplumdaki yıkıcı etkisinin zayıflatılması; devletin kiliseyle bugünkü iyi ilişkilerinin taktik gereği olduğu ve yetkililerin kalıcı ve sağlam iradelerinden kaynaklanmadığı yolundaki iddiaların geçersizliğinin gösterilmesi; ülkenin sosyopolitik yaşamının çeşitli alanları üzerinde kilisenin etki alanının sınırlarının belirlenmesi.

Bizim normalleşme formülümüz şudur: Bugün kilisenin sosyalist dönüşümlere katılmasına bel bağlayamayız, ama en azından Kilisenin amaçlarımıza, sosyalist ilkelere ve bunların yaşama geçirilmesine karşı muhalefet içinde yer almasına ya da onu "devlet içinde devlet" durumuna getirme çabalarına engel olabiliriz.

Doğal olarak Kilise'yle diyaloğu sürdürürken bunun uluslararası etkilerini de düşünüyoruz. Bu etkilerin en önemlileri şunlar olabilir:

Polonya din, vicdan ve ibadet özgürlüğünün güvence altına alındığı, kilisenin işlevlerini serbestçe yerine getirebildiği bir ülke olarak dünyanın gözünde daha iyi bir görüntüye sahip olacaktır. Bu, özellikle BM'in girişimiyle hazırlananlar olmak üzere, bizim tarafımızdan kabul edilmiş uluslararası belgelerin ruhuna da uygun olacaktır;

Polonyalı göçmenlerin ülkeleriyle bağları daha güçlenecektir;

bizim deneyimimiz, benzer sorunlarla uğraşan öteki sosyalist ülkeler için de yararlı olacaktır.

(3) Bu yasa önerileri Sejm tarafından kabul edilmiş bulunmaktadır. **(Derginin Notu)**

Devlet ve kilise arasındaki ilişkilerin özel bir nitelik taşıdığının farkındayız. Bu nedenle, açıklıkla hareket ediyor, bu ve bununla ilgili konularda ayrıntılı bir biçimde konuşup yazıyor ve herhangi bir karar almadan önce düşüncelerimizi değerlendirmeye sunuyoruz. Hareketlerimizde gizemli ya da gizli bir yön yoktur. Parti, *sosyalist yenilenme sürecini güçlendirmek* için her türlü fırsatı akılcı ve etkin bir biçimde değerlendirmeyi ve hâlâ 1980-81 çatışmasının etkilerinden kurtulamayan yurtsever güçlerin birliğini teşvik etmeyi görev kabul etmektedir.

Azınlıklar

Polonyalıların çoğunun Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı oluşu Katolik olmayan kilise ve toplulukların etkinliklerinin toplumsal önemini azaltmaz. Bunların sosyalist devletle olan ilişkilerinde zaman zaman güçlüklerle karşılaşılmış olsa da, burada olumlu eğilimler geçerlidir. Protestanların çalışma bilinci, Ortodoks Kilisesi'nin farklı ulusal kültürlere saygı göstermesi ya da Adventistler'in toplumsal felaketlerin yaralarının sarılmasında sağladığı pratik deneyimler çok değerlidir. Bunun yanısıra, dinsel azınlıklar devletin ve onun eğitim kurumlarının laik karakterinin korunmasına da hizmet etmektedirler. Bunların tutumları dindarlık ve hoşgörü -öteki felsefi dünya görüşlerine saygı duyabilme- arasında aşılmaz çelişkiler olmadığını göstermektedir. Polonya'nın çıkarları doğrultusunda, küçük kiliseler de uluslararası ilişkiler kurmaktadırlar.

Çeşitli din kurumlarının varlığı ve etkinliği, halkımızın geçmişine ve bugününe politik ve ahlaksal açıdan zarar veren klişelerin aşılmasına yardımcı olmaktadır. Her şeyden önce, "her polonyalı bir katoliktir" yanlış imajını kastediyorum.

Devlet ve kiliseler arasındaki ilişkilerde birlikte var olma ilkesi giderek karşılıklı etkileşim pratiğiyle desteklenmektedir. Taraflar, toplumda daha önce, şimdi ve görülebilir gelecekteki sosyalizm kuruculuğunun teorik ve pratik yönlerinin dinden ayrı düşünülemeyeceğini gözönüne almaktadırlar. Sonuç olarak, toplum ortak ve özgün özelliklerini koruyacaktır. Ana sosyopolitik güçler, din kurumları ve toplulukları ve daha da önemlisi, inananların kendileri böyle bir gelişimi onaylamak durumundadırlar. Bu sürecin olumlu ve kalıcı olduğunu kabul ediyoruz ama bu, süreci tehdit eden hiçbir şey olmadığı anlamına gelmez. Daha önce olduğu gibi, çeşitli Batılı politik güçler, diyalog yerine cepheleşmeyi geçirmeye çok isteklidirler. Bu politikanın Katolik Kilisesi'nin içinde de destekçileri olabilir. Bu eğilimlere kararlılıkla karşı koyacağız.

Marksizm ve Din

Bizim görüşümüze göre, bu sorunlara başarılı çözümler getirilmesi, dine karşı marksist tutum gibi önemli sorunları yeniden gözden geçirme yeteneğine bağlıdır. Derinlemesine ve kapsamlı incelemeler yapılmadan, devletle kilise arasındaki diyalogda bugün pratik ifadesini bulan olumlu eğilimleri özendirmek olanaksızdır.

Marksizm bugün Polonya'da yerleşik bir biçimde kabul edilmektedir. Onun kuramsal kabullerinden birçoğu şu ya da bu biçimde halkın toplumsal tutumlarını şekillendirmektedir. Bilimsel komünizmin klasiklerinin resmi Katolik Kilisesi'nde bile incelendiğine ilişkin örnekler kolayca bulunabilir. Bu, toplumsal bilinçteki değişimler konusunda iyimser sonuçlara varmaya olanak vermektedir.

Ancak burada ciddi bir tehlike gizlidir. Bazıları; Marks, Engels ve Lenin'in kendi dönemlerindeki toplumsal süreçleri ayrıntılı bir biçimde incelemelerinden farklı olarak, klasiklerdeki belli düşünceleri vulgarize etmek eğilimindedirler.

Bunlardan biri, dinin "halkın afyonu" olduğu düşüncesidir. Marksist kuramda bu formülasyon bulunmasına karşın, din konusundaki maddeci ögreti anlayışının temeli bu değildir. Buradaki temel düşünce, toplumsal bilincin dinsel biçiminin, insanın doğa ve toplum güçlerini kavrama olanağını yadsıyıp, tersine onu bu güçlere bağımlı kılarak, tersine çevrilmiş bir dünyayı yansıttığıdır.

Aynı zamanda, din, insana çevresindeki, içinde yaşadığı dünyayı hem yaratıcısı, hem de kölesi olarak etkileme yeteneğini geri verme çabasıdır. Marks özellikle bu bağımlılığı düşünerek şöyle yazmıştı: "İçinde bulunulan durum konusundaki yanılsamaları terketme istemi, *yanılsamalara gerek duyan durumu terketme istemidir.*"[4] Aynı durum afyon için de geçerlidir; bu, bir ilaç ya da insan iradesini etkisizleştiren bir uyuşturucu olabilir.

Marks'ın çok değer verdiği, Tanrı'nın insan tarafından yaratıldığı düşüncesi ilk kez Ludwig Feuerbach tarafından dile getirilmişti. Ancak, bu yüzeysel bir biçimde yorumlanamaz. Kuramsal araştırmalar dinin kökeninde dört ana nedenin bulunduğunu ortaya koymaktadır: İnsanlar, eğitimsiz ya da zayıf bir eğitime sahip oldukları için Tanrı'ya inanmaktadırlar; zengin azınlık, çoğunluk üzerindeki egemenliğini sürdürmesini kolaylaştıran dini onlara dayatmak amacıyla gücünü kullandığı için, insanlar (Tanrı'ya) inanmaktadırlar; toplum karşılıklı yardımlaşma ilkeleri yerine çoğu kez kavga yasalarıyla yönlendirildiği için, insanlar (Tanrı'ya) inanmaktadırlar; ölümlülüğü kabul etmeyen bilinçlerinin sesini dinledikleri için insanlar (Tanrı'ya) inanmaktadır.

Bu nedenlerin her biri doğrudur ve kolaylıkla kanıtlanabilir. Ama devam edelim:

Tarihe bağımlı oldukları için insanlar (Tanrı'ya) inanmaktadır;
onun yükünü taşımakta, ondan ya da onun en önemli parçası durumuna gelmiş örf ve adetlerden kurtulamamaktadırlar;
şu ya da bu biçimde kaderin etkinliğine inandıkları için gelecekten korktukları için insanlar (Tanrı'ya) inanmaktadır;
Tanrının varlığı evreni basit ve anlaşılabilir kıldığı için insanlar (Tanrı'ya) inanmaktadır.

Tüm bunlar tek bir cümlede özetlenebilir: İnsanlar inanmaktadırlar, çünkü Tanrı tanıma, insanın tehlikelerle karşı karşıya kaldığı birçok somut biçim içeren bir durum olan zayıflıklarını haklı çıkarmaktadır. Bilincin etkilenmesiyle çözülecek tek kuramsal sorun olarak birey ve toplum yaşamında dinin mevcut ve gelecekteki varlığını reddedemeyiz. Burada son sözü en başta *toplumsal pratik* söyleyecektir. Uzun bir süreden beri yalnızca genel eğitim düzeyine ve üretim araçlarının mülkiyetine bağlı olduğu düşünülen din ve dinin geleceği konusundaki görüşlerimizi yeniden gözden geçirmek zorundayız.

Politika

Dünyaya ilişkin marksist bilgimizin ve yargılamalarımızın çok önemli olmasına karşın, belirleyici olan, toplumsal dönüşümler sırasında kazanılan deneyimdir. Eğer

---

(4) Karl Marks, Frederick Engels, **Toplu Yapıtlar**, C.3, s.176.

bu bağımlılığı gözardı eder ve iman sorununu başka bir biçimde ele almaya çalışırsak Engels'in Paris Komünü deneyimine bakarak uyarıda bulunduğu hatayı tekrarlama riskini taşımış oluruz. Engels şöyle yazmıştı: "İstenmeyen inançları güçlendirmenin en iyi yolu kovuşturmadır! Şu kadar kesin ki: Bugün hâlâ Tanrı'ya yapılabilen tek hizmet, ateizmi zorunlu bir dogma haline getirmek ve genelde dini yasaklayarak, Bismarck'ın din adamlarına karşı *kulturkampf* yasalarını bile geride bırakmaktır."[5]

Bizim din politikamız, bu düşünceyi akılda tutarak oluşturulmaktadır. Elbette, dinin hâlâ tutucu ve açıkça gerici politik akımların ve görüşlerin ideolojik gereklerine hizmet ettiği gözardı edilemez. Ancak, bizim din adamlarına ve dine inananlara karşı tutumumuz bir kilisenin ya da bir kilise devletinin politikalarına gösterilen basit bir tepkiye indirgenemez.

Bizim tutumumuz taktik bir davranım değil, kilisenin günümüz dünyasında iyimserlik yaratan -ve tehlikeli- değişimlere aktif bir biçimde uyum sağlama durumunda olduğuna ilişkin inancımızın bir sonucudur.

Hıristiyanların, özellikle de katoliklerin katılımıyla kurulan sosyalizmin daha az sağlam ya da daha az marksist olacağını savunmak için, Polonyalı marksistlerin hiçbir nedeni yoktur. Yalnızca, kurulması daha fazla zaman alacak ve yüzyılın başında sanılandan daha farklı bir biçimde kurulacaktır. Buna inanmış olarak, din konusundaki tutumumuzun yalnızca kolaycılık olduğu şeklindeki suçlamaları reddediyoruz. Hayır, bu kalıcı ve ilkeli bir politikadır. Bu, bugün bir dünya sistemi olan sosyalizmi yenileme stratejisinin bir parçasıdır.

---

(5) Karl Marks ve Frederick Engels, **Seçme Yapıtlar** C.2, s.384.
Kulturkampf: Bismarck'ın Prusya hükümeti tarafından ayrılıkçı, antiprusya bir tutum gösteren Katolik Kilisesi'ne karşı, 1870'lerde alınan önlemler **(Derginin Notu)**.

KOMÜNİSTLER BELEDİYE MECLİSLERİNDE. DENEYİM, SORUNLAR, BEKLENTİLER

(Viyana'da yapılan uluslararası sempozyumun özeti)

Burjuva bir devlette, belediye meclisleri halkın özyönetim organları olarak davranabilir mi? Komünistler bu amacı gerçekleştirmek için ne yapıyorlar ve yerel sorunların çözülmesi çabalarını genel bir politik stratejinin izlenmesiyle nasıl birleştiriyorlar? Belediye Meclislerine katılım, emekçi halkın çıkarları, barış ve toplumsal ilerleme doğrultusunda diğer sol ve demokratik güçlerle bağlaşıklıklar oluşturulmasında komünistlere hangi olanakları sunuyor?

Viyana'da Avusturya Komünist Partisi MK ile World Marxist Review'un birlikte düzenlediği "Yerel Yönetim Organlarında Komünistler" konulu uluslararası sempozyuma katılanlar bu ve benzeri sorunları ele aldılar. Tartışmaya şu kişiler katkıda bulundular: Franz HAGER, Avusturya Komünist Partisi Politbüro üyesi; Eva WAGNER, Avusturya Komünist Partisi MK belediye politikaları bölümü üyesi; Gerry van HOUTEN, Kanada Komünist Partisi MK üyesi; Jose ARIZALA, Kolombiya Komünist Partisi MK üyesi; Ekvador Komünist Partisi MK üyesi; Jose REGATO, Herbert STIEFVATER, Alman Komünist Partisi Yönetim Kurulu üyesi ve Nuremberg belediye meclisi üyesi; Dimitrios SARAFOĞLU, Yunanistan Komünist Partisi MK yedek üyesi ve Karazini Belediye Başkanı; Kellawan LALL, Guyana İlerici Halk Partisi MK Yürütme Kurulu üyesi; Juan TUTUY, Peru Komünist Partisi MK üyesi; Sergey TSUKASOV, Tarih Doktoru ve WMR Baş Editörü.

Tartışmayı, derginin Uluslararası Komünist Hareket ve Parti Deneyimi Alışverişi Komisyonu adına, Yunanistan Komünist Partisi üyesi ve WMR kadrosundan Aris Papanthimos özetledi.

Sempozyumda temsil edilen ülkeler değişik coğrafi bölgelerden olmalarına, farklı kültürel ve tarihsel geleneklere sahip bulunmalarına karşın, bu ülkelerin sempozyumdaki temsilcileri, komünist belediye politikalarının benzerlik taşıyan birçok yönünü saptadılar. Bu politikaların önemi son yıllarda öylesine artmıştır ki, komünistler sınıf cepheleşmesinin ikincil bir alanı konumundaki belediye meclislerinde çalışmaya ilişkin geleneksel yaklaşımlarını gözden geçirmek zorunda kalmışlardır.

Belediye meclisleri, gerici rejimlerde büyük güçlüklerle karşı karşıya olmalarına rağmen, ilerici değişimin aracı, halk yığınları için bir demokrasi okulu olabilir. Fakat genellikle, sempozyumda temsil edilen partilerin deneyimi, belediye meclislerine komünistlerin katılımının, burjuvazinin toplumsal çelişkileri ve bunalımının etkilerini hafifletmesine ve böylece egemen sistemi istikrarlı duruma getirmesine yardım-

cı olduğu savını doğrulamamaktadır. Tersine, komünistler yerel düzeyde aktifleşerek, bir bütün olarak ülkeyi yönetebileceklerini kanıtlamış olacaklardır.

Demokrasinin Yokluğu

Katılımcılar, yerel yönetimin işçi sınıfının ve demokratik hareketin önemli bir kazanımı olduğunu vurguladılar. Fakat yönetimdeki kapitalist sınıflar yerel yönetim organlarını devlet aygıtının uzantısı olarak görmektedirler ve bu organların yetkilerini her yoldan sınırlamaya çalışmaktadırlar. Burjuvazi belediye meclislerinin artan nüfuzunu kendi ayrıcalıklarına bir tehdit saymaktadır. Bu nedenle devlet bürokrasileri, bütün kapitalist ülkelerde yerel yönetim üzerindeki baskılarını arttırmaktadırlar.

Bu baskı, belediye mülkünün yeniden özelleştirilmesinde, tekellerden yana yapısal reformlarda, yerel yönetim organlarının yetkilerini, emekçi halk ve bütün diğer demokratik güçlerin çetin bir savaşımla kazandıkları bu yetkileri kısıtlamaya yönelik değişik yasa hilelerinde açığa çıkmaktadır. Merkezi yönetimle yerel yönetim makamları arasındaki ilişkilerde demokrasinin eksikliği sürekli artmıştır.

Sözgelimi, Yunanistan'da bir emlak dolandırıcısının yasadışı yollardan satın almış olduğu bir arsa üzerinde, halka açık bir park yapmaya girişen komünist bir belediye başkanı hakkında dava açılmıştır.

Peru gibi ülkelerde, gericilerin karşısında yer alan yerel yönetim görevlileri yaşamlarını tehlikeye atmış olmaktadırlar. Juan Tutuy, bir zamanlar belediye başkanı (alcalde) olduğu Huancayo (Merkezi Andlar)'da, kendisinden önceki sol güçlerin temsilcisi belediye başkanının öldürüldüğünü vurguladı. Kolombiya'da, komünistlere ve diğer sol güçlere yönelik "kirli savaş", genellikle, başkalarıyla birlikte belediye başkanlarının ve öbür belediye görevlilerinin yaşamlarını tehdit altında tutan kanlı bir şiddete dönüşmektedir. Diğer bazı Latin Amerika ülkelerinde olduğu üzere, Ekvador'da da uyuşturucu mafyası ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Uyuşturucu mafyası dev parasal kaynaklara sahiptir, seçim kampanyalarına kaynak akıtmaktadır ve nüfuzlu politikacılara ve avukatlara rüşvet yedirmektedir. Uyuşturucu kodamanları ve onların destekçileri belediye meclislerini kendi çıkarları doğrultusunda denetleyip yönlendirmeye çalışmaktadırlar.

Büyük sermayenin ve gericiliğin değişik entrikalarına rağmen komünistler belediye meclislerinde daha aktif duruma gelmektedirler. Komünistler demokratik yerel yönetimin halk yığınlarının yönetime katılma yeteneğini geliştirmeye yardımcı olduğunun, onları önemli toplumsal sorunların bağımsız biçimde üstesinden gelmeye hazırladığının ve antikomünist önyargılarından kurtulmalarına yardımcı olduğunun farkındadırlar. İnsanlar parti üyelerini yerel yönetimlerde işbaşında görünce, komünistlerin çalışmalarının nitelik ve yöntemlerinin, onların düşmanlarının iddia ettiği gibi olmadığını farketmeye başlarlar.

Bunun içindir ki gericiler, demokratik yerel yönetimin temellerini yıkamayınca, önemini küçümseme çabasıyla bu kuruma karşı entrikalarını sürdürüyorlar. Avusturyalı komünistler, politikaları, ideolojileri ve felsefeleri genellikle savunmaya dayalı olsaydı başarılı olmayacaklarını kavramış bulunuyorlar. Franz Hager'e göre, sermayeden gelen belli bir saldırıya direnilmesinin söz konusu olduğu durumlarda bi-

le, yakıcı toplumsal sorunlar konusunda somut programlar ve eğitim çalışmaları hazırlanıp uygulanarak düşmana etkili darbeler yöneltilmesi söz konusudur.

Sempozyumda, sol demokratik güçlerin yerel yönetim organlarına daha geniş yetkiler ve yasal, ekonomik ve idari bir temel kazandırmaya çalıştıkları ortaya çıktı; böylelikle yerel yönetim organları su, kanalizasyon, konut, eğitim ve kamu taşımacılığı gibi belediyelerle ilgili altyapı hizmetlerini etkin biçimde iyileştirebilecekler, iş alanları yaratabilecekler, kültürü geliştirebilecekler, çevreyi koruyabilecekler, barış ve insan haklarına yönelik çabaları yükseltebilecekler, vb.

Aynı zamanda kardeş partiler somut durumla ilgili gerçekçi bir tutum takınıyorlar ve iyiniyetli düşüncelerı terkediyorlar. Jose Arizala, belediye meclislerinin burjuva politik sistemi çerçevesinde halkın gerçek özyönetim organları durumuna gelebileceğini beklemenin saflık olacağını vurguladı. Halk hareketi, kapitalist toplumda ilerici yapısal değişimler gerçekleştirmedikçe ve belediye meclislerini halk erkinin temeli olarak görenler, yani komünistler ve öbür sol güçler politik erke gelmedikçe bu gerçekleşemez. Elbette onların başarısı yığın hareketinin gelişme düzeyine ve her ülkedeki özgül koşullara bağlıdır.

Ama bütün bunlara karşın komünistler, her yerde gericiliğin ve büyük sermayenin saldırılarına karşı duruyorlar, yerel yönetim organlarında konumlarını genişletiyorlar ve bu organları, salt beledi nitelikteki sorunlardan daha geniş kapsamlı konularda demokratik, antiemperyalist ve antikapitalist savaşımın kaleleri durumuna getiriyorlar. İnsanlar somut sorunların üstesinden gelmek ve her adaletsizliğe ve yasaların çiğnenmesine karşı savaşmak için bir araya gelmelidir. Sözgelimi Yunanistan'da bir süpermarket yöneticisi bir işçiyi işten atmıştır ve işçi sendika üyesi olmadığı için sendikanın korumasından yararlanamamıştır. Ama belediye meclisindeki komünist üyeler, belediye sınırları içindeki kadın yığın örgütlerini süpermarketi boykot etmeye çağırmışlar ve ertesi gün işçi işine dönmüştür.

Sol güçler, gericilerin önlerine çıkardığı engellerle savaşıyorlar. Dimitrios Sarafoğlu, Yunanistan'da halk yığınlarının desteklediği solun, bazan gerici yasaları özellikle görmezden geldiğini söyledi. Sözgelimi, bankalara ya da özel kurumlara ait arsalara halkla birlikte el koyduk ve halka açık parklar veya spor alanları inşa ettik, dedi.

"Daha çok oksijen!"

Finansman kaynakları belediye meclisleri için oksijen demektir ve bu olgunun bilincinde olan merkezi yönetim, yerel yönetim organlarının serbestçe soluk alıp vermesine yetecek oksijeni sağlamaz. Yetersiz kaynaklar birçok kapitalist ülkede yerel yönetim organlarının halkın temel gereksinimlerini karşılamasını engeller. Ayrıca genel eğilim, merkezi finansmanı kısmak ve onun yerine yerel vergileri koymak yönündedir.

Merkezi yönetim yerel yönetim organlarını haksız vergilerin toplayıcısı durumuna getirmek ve böylece halkın öfkesini belediye meclislerine yöneltmek ister. Böylesi koşullarda komünistlerin meclislere katılmaları durumunda, saygınlıklarını tehlikeye atmaları söz konusu olmayacak mıdır?

Fakat katılımcılar, komünistlerin yerel yönetimlerde, koşullar ne olursa olsun, daha geniş kapsamlı bir role yönelmeleri gerektiği sonucuna vardılar. Kural olarak komünistler dürüstçe, özveriyle, kendilerini adayarak ve ehliyetle çalışırlar. Komünistlerin yönetimindeki belediye meclisleri sorunların üstesinden genellikle başkalarına oranla daha hızlı ve etkin bir şekilde gelirler, halkın katılımını daha büyük ölçüde sağlarlar ve seçmenlere düzenli olarak bilgi verirler. Komünistler ve öbür ilerici sol güçler, yerel yönetimlerde emekçi halkın omuzlarındaki vergi yükünü hafifletmeye, belli başlı tekelleri vergilendirmek için vergi sistemini iyileştirmeye çalışıyorlar ve halk bu çabaları destekliyor.

Kardeş partilerin dikkat merkezindeki bir başka sorun, solun muhalefette olduğu belediye meclisleri de içinde, finansman kaynaklarının akılcı kullanımıdır. Kellawan Lall şunları vurguladı: Eğer bu tür belediye meclislerinin yöneticileri halkın gereksinimlerini karşılayamazlarsa veya karşılamak istemezlerse, Guyana İlerici Halk Partisi, yetkili makamları baskı altına almak için gösteriler, iş durdurmaları vb. biçiminde protesto eylemleri başlatır. Böylece parti, halkın güvenini kazanır ve yerel yönetime katılmasının sistemin istikrar kazanmasına yardımcı olduğu yolundaki iddiaların yanlışlığını gösterir.

Uygulamada, solun yönetimindeki belediye meclisleri, eğer kıt kaynakları verimli biçimde kullanmayı becerirlerse, sağın denetimindeki meclislerden daha iyi sonuçlara ulaşabilirler. Sağın denetimindeki meclisler genellikle bazı parti görevlilerinin ve özel şirketlerin çıkarına yönelik olarak kaynakları kötüye kullanırlar, belediyelerle ilgili projelerin yapım giderlerini şişirirler. Jose Regato şu örneği verdi: Ekvador'da Guayaquil için bir su sağlama sistemi planlandığı sıralarda, belediye meclisinin komünist üyeleri, gerekli sistemin, müteahhitlerin önerdiği en ucuz projenin maliyetinin üçte birine inşa edilebileceği sonucuna varmışlardı.

Bazı yerel yönetim organları daha fazla "oksijen" sağlamak için belediye işletmeleri kurmuşlardır. Fakat kapitalizm koşullarında kâra dayalı bir işletmeyi yönetmek zordur. Sempozyuma katılanlar, büyük sermayenin yönetiminde belediye meclislerinin mali bağımsızlığa bütünüyle kavuşmalarının pek mümkün olmadığını belirttiler.

Fakat yerel yönetim organlarında çalışan komünistler işsizlere ve yoksullara hizmet götürmek amacıyla, kısıtlılıklara ve yerel yönetimlerin merkezi yönetimlere bağımlılığına meydan okumaktadırlar. Herbert Stiefvater, Nuremberg'de 20 bin kişinin sosyal yardım aldığını belirtti. Geçen yıllarda ilgili halk katmanlarının yaygın biçimde desteklediği komünist meclis üyeleri bilimsel ve teknolojik devrimin taleplerini karşılayacak biçimde kentteki meslek okullarını modernleştirmek için bir girişimler paketi gerçekleştirmişlerdir. Alman Komünist Partisi toplumu modernleştirmek amacıyla bir anlayış önermiştir; bu anlayış, "2000 Yılında FAC" adlı bir belgede formüle edilmiştir. Belge, özellikle bir emek, teknoloji ve çevre merkezi açılmasını, yeni teknolojileri dikkate alacak, öğretmenlerle ilgili gelişmiş bir eğitim sistemine yönelik reform yapılmasını ve "kızlar için geleceğin meslekleri" adlı bir projeyi öngörmektedir.

Özellikle sanayileşmiş ülkelerde, çevrenin korunması yerel yönetimlerin ortak kaygısıdır. Belediye yönetimleri, sempozyuma katılanları Viyana dışındaki Zwentendorf'ta kömür yakan büyük bir enerji tesisine davet ettiler. Tesis, tozun, sülfürlü ve azotlu

maddelerin yayılmasını önlemeye yönelik Avrupa'daki en iyi arıtma donanımına sahipti ve belediye meclisindeki sosyalist ve komünist üyelerin özel çabaları sonucunda yapılmıştı. Tesisi ziyaret edenler, bütün bunları, her ikisi de Avusturya Sosyalist Partisi'nin üyesi olan belediye başkan yardımcısından ve enerji tesisi yöneticisinden öğrendiler.

Arıtma teknolojisi pahalıdır, ama sanayicilerin ve burjuva bakanların bana ayrılacak para olmadığı yolundaki yakınmaları gerçeği yansıtmamaktadır: Nükleer füzeler, bombardıman uçakları, denizaltılar ve öbür kitle imha silahları çok daha pahalıdır. Bu durum, çevreci hareketle barış hareketi arasındaki sıkı bağı açıklamaktadır. Komünistler silahlanma yarışına karşı somut eylemler ve silahsızlanma ile çevrenin korunması doğrultusunda halk yığınlarını bir araya getirmektedirler ve belediyeler düzeyinde bu konularda geniş politik güçlerin mutabakatı oluşmaktadır.

Gerry van Houten şöyle dedi: Benim parti örgütüm, Kanada'da Toronto'daki bir kent bölgesinde, nükleer silahlardan arındırılmış bir mahalle kurmaya yönelik ilk başarılı girişimin arkasında olmuştur. Komünistler barış hareketi aracılığıyla ülkenin her yerinde belediye meclislerini baskı altına almaya yönelik bir kampanya başlatmıştır ve bugün Toronto ve Vancouver'in de aralarında bulunduğu büyük şehirlerde ve küçük belediyelerde 100'ü aşkın belediye meclisi nükleer silahlardan arınma statüsünü kabul etmiştir. Manitoba ve Ontario eyaletleri de aynı şeyi yapmıştır.

Sapmalardan Nasıl Kaçınılacak?

Komünistlerin yerel yönetimlerdeki başarısı, büyük ölçüde parti yönetiminin düzeyine ve aynı zamanda onların belediye tesis ve işkolu düzeyinde parti örgütleriyle geniş ve verimli işbirliğine bağlıdır. Çalışma değişik biçimlerde eşgüdümlenmektedir.

Guyana'da, bölge ve belediye meclislerine seçilen çoğu yoldaş, parti yönetim organlarının üyesidir, genellikle bağlı oldukları parti komitelerinin başkanları veya sekreterleridirler. Bu kişiler planladıkları eylemler konusunda halkın görüşünü gözetirler.

Batı Almanya'da, komünistlerin belediyelerle ilgili etkinlikleri kent meclisleri, mahalle ve fabrika parti gruplarının katılımıyla, yöre parti yönetim kurulları düzeyinde görüşülüp karara bağlanmaktadır.

Yunanistan'da parti, belediye meclisleri çerçevesinde komünistlerden oluşan geniş gruplar oluşturmaya başlamıştır. Bu gruplar parti politikalarını yerel düzeyde izlemekten sorumludurlar, bu konuyla ilgili genel yönetim ise MK'nin özel bir birimince yürütülür.

Fakat komünistlerin belediye meclislerindeki çalışmalarının ve bir bütün olarak parti örgütlerinin etkinliklerinin eşgüdümü konusunda günümüzde genellikle bir yetersizlik olduğu ve bunun yığın eyleminin büyümesini engellediği konuşmacıların vurguladığı bir şey oldu. Yerel yönetim organlarına seçilen Kolombiyalı komünistlerin genellikle halk yığınlarının harekete geçmesine yardımcı olduklarını ama bazılarının eylemleri parti örgütleriyle uyuşturamadıklarını vurguladı Arizala. Bazı parlamenterler ve belediye meclisi üyeleri parlamentoda veya kamusal organlarda sadece genel sorunlar ortaya atmaktadırlar, fakat ivedi sorunların üstesinden gelinmesine halkı katmamaktadırlar.

Sorunların bir başka nedeni ise partinin yerel sorunları çözme çabalarıyla komünistlerin genel politik çizgisi arasında diyalektik bir bağ bulunmayışıdır. Belediye meclislerinde çalışan komünistlerden bazıları bireysel konulara ağırlık vermekte ve stratejik hedefleri gözden kaçırmaktadırlar. Diğerleri ise, tersine, yerel sorunları tümüyle görmezden gelmektedirler.

Katılımcılar, ne kadar önemsiz olursa olsun her yerel sorunu çözmeye yönelik etkin çabalarla antiemperyalist, demokratik nitelikteki uzun erimli görevlerin ve daha uzun erimli sosyalist nitelikteki görevlerin uyumlu kılınması gerektiği konusunda görüş birliği içindeydiler. Komünistler belediye meclisleri aracılığıyla silahsızlanma, güvenlik, zor durumdaki halklarla dayanışma ve sosyalist ülkelerin barış girişimlerinin desteklenmesi gibi uluslararası sorunları dile getirirler. Ne yazık ki, konuşmacılar, komünistlerin bu sorunlar konusunda politik etki alanlarını genişletmeyle ilgili birçok fırsatı kaçırdıklarını belirttiler.

Belediye meclislerinde çalışacak uzmanların eğitimi, sempozyumda temsil edilen bütün kardeş partilerin ortak sorunudur. Bir parti, tabanda mesleki ve ideolojik yönden eğitilmiş yeterli sayıda kadroya sahip olmadıkça, ülke çapında politik erke sahip çıkamaz.

Bu hedefe parti eğitiminin kalitesini iyileştirmekle varılabilir. Ülkedeki genel durum bağlamında yerel sorunları çözümlemek için inceleme grupları ve marksist araştırma merkezleri kurulmaktadır. İki görevin -personelin eğitilmesi, yerel ve daha geniş ölçekli somut önerilerin formüle edilmesi görevlerinin- üstesinden bu şekilde gelinmektedir.

Bu konudaki öneriler ve projeler, yanısıra partinin genel programı ve politik çizgisi, en başta komünist belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri tarafından geliştirilmeli ve herkesin anlayacağı duruma getirilmelidir. Juan Tutuy onların her birinin asıl olarak halkın savunucusu, yani bütün toplumsal katmanların ve işçi sınıfının sözcüsü olduğunu vurguladı.

İşsizlik, çevre ve konut sorunları, bugün her yerde insanları kaygılandırmaktadır. Bunun içindir ki, komünistler hem işyeri hem de belediye düzeyinde çabalarını artırıyorlar. Eva Wagner, Avusturya'da fabrika gazetelerinde belediyelerle ilgili sorunlara ve belediye basınında da işyeri sorunlarına daha geniş ve daha düzenli yer vermeye çalıştıklarını belirtti. Yerel düzeyde komünistlerin başarısını sağlayacak koşullar arasında parti konumlarının kollektif formülasyonu, belediye meclislerindeki tartışmalar konusunda halkın düzenli bilgilendirilmesi ve parti politikalarının halka sürekli sunulması yer almaktadır.

Fakat komünist bir belediye başkanı veya belediye meclisi üyesi, yerel parti gruplarıyla ve halkla sıkı işbirliğine girmeksizin pek bir şey yapamaz. Bir parti üyesi olarak parti gruplarına ve seçilmiş bir görevli olarak da yörenin yığın örgütlerine zorunlu raporlar verilmesi bu konuda yararlı olacaktır. Uygulama, böyle kişilerin saygı gördüklerini ve belediye seçimlerinde ve genel seçimlerde seçmenin desteğini kazandıklarını göstermektedir.

Bir Sol Cephenin Oluşması

Yerel yönetimlerde çalışan komünistler genel demokratik nitelikte birçok sorunla

karşılaşırlar ve bu nedenledir ki, değişik görüşlerin birbirine yaklaşması ve ilerici güçlerin ortak eylem örgütlemesi konusunda belediye meclisleri eşsiz bir fırsat sunar. Bu yoldan, genel seçimleri kazanma amacıyla bir sol cephe oluşturabilir.

Konuşmacılar, yerel güçler ile onların politik ve sendikal önderlerinin barış, silahsızlanma, çevre koruması ve emekçi halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesi çabaları gibi ortak konular çevresinde geniş ölçüde pekâlâ birleşebileceklerini belirttiler. Çevreyle ilgili tehlikeler, işsizlik, evsizlik, açlık ve uyuşturucu alışkanlığı politik görüşleri, ideolojileri ve inançları ne olursa olsun insanları "Kızıllar", "Beyazlar" ya da "Yeşiller" diye bölmez. Bu tür sorunlar konusunda komünistler, önyargılara kapılmadan ama ideolojik ödünler de vermeden, makul bir uzlaşma temelinde tutucu ve sağcı güçlerle bile işbirliği yaparlar.

Son zamanlarda bir dizi ülkede Yeşiller gibi yeni toplumsal hareketlerle komünistler arasında uzlaşma eğilimi belirmiştir. Franz Hager, bu tür hareketleri, kapitalist sistemin çirkin yönlerine, demokratik nitelik göstermeyen keyfiliğe, yoksunluklara ve kısıtlamalara karşı protestonun bir biçimi olarak tanımladı. Bu güçler yeni savaşım biçimleri kullanıyorlar ve burjuva toplumdaki "oyunun kuralları"na karşı çıkmakta duraksamıyorlar. Onların eylemlerinin temel nedenleri devlet-tekel kapitalizminden kaynaklanıyor ve bu nedenle onların çoğu, tek tek konularda ve hatta halkın karşı karşıya bulunduğu geniş bir alanı kapsayan bir dizi sorun konusunda komünistlerle bağlaşmalar oluşturmaya nesnel olarak hazırdırlar.

Fakat Avusturyalı yoldaşlar, bu güçlerle yapılacak bir bağlaşmanın, tartışmalar ve görüş ayrılıkları olmadan olmayacağı kanısındadırlar. Sözgelimi, Yeşiller silahsızlanma konusunda kapitalist ve sosyalist ülkeleri eşitlemektedirler; marksistler ise hangi tarafın gerçek bir barış politikası izlediğini açıklığa kavuşturmaya çalışırlar. Herbert Stiefvater'e göre, komünistler kendi ilkelerine bağlanmadıkları ve imajlarını sürdürmedikleri sürece, belediyeler konusundaki politikalarında ve bağlaşmalarında elle tutulur başarıya ulaşamazlar. Peru, Ekvador ve Kolombiya Komünist partilerinin temsilcileri kendi partileri açısından biricik gerçekşebilir seçenek olarak, mümkün olduğu kadar geniş ve açık bir bağlaşmalar politikasını savundular. Sözgelimi 1988'de, komünistlerin katıldığı Kolombiya Yurtsever Birliği ve öbür güçler 1.009 alcalde'den 105'inin seçilmesine yardımcı oldular.

Katılımcılar geniş kapsamlı toplumsal dönüşümler gerektiren ortak programlar oluşturulması konusunda özel ilgi gösterdiler. Bu tür programlar daha çok sayıda ilerici gücün bir araya gelmesini sağlayan odak durumuna geliyor. Bu güçler yerel, ulusal ve evrensel insani hedeflere yönelik günlük savaşımlarından, dönüşümlerin derin toplumsal değişim olmaksızın gerçekleşmeyeceğini öğreniyorlar.

Pratik göstermektedir ki, bir sol cephe tabanda, yerel düzeyde oluşmaya başlamakta ve giderek ulusal boyut kazanmaktadır. Sıradan komünistler,öbür sol partilerin ve örgütlerin üyeleri, genellikle, yöneticilerine oranla daha kolay ortak zemin bulurlar. Fakat, sözgelimi Guyana'da bu tür işbirliği daha çok ulusal düzeyde gerçekleşmektedir. Çünkü İlerici Halk Partisi'nin bağlaşıklarının yerel konumları çok zayıftır.

Bu tür bir cephenin oluşması çetin bir görevdir. Bir bağlaşmaya katılanların, birliği sürdürmek için belli bir kültür ve hazırlık düzeyine, uzlaşmalar gerçekleştirme

ve karşılıklı ödünler verme yeteneğine sahip olmaları gerekmektedir. Bir sol bağlaşma, bağlaşmayı oluşturanların süreklilik taşıyan farklılıklarına değil, onların programlarındaki ortak yönlere dayanır.

Komünistler özgül belediye sorunları konusunda burjuva partileriyle bağları korumaya çalışırlar, sabırlı ve esnektirler. Uyuşmazlık ortaya çıktığında, herkesin kabul edebileceği bir çözüm bulunana kadar tartışmayı sürdürmekte ısrar ederler, ama böyle davranırken kendi konumlarının ana ilkelerini her zaman savunurlar.

Jose Regato, gerçeğin tekelimizde olduğunu artık iddia etmiyoruz dedi. Bağlaşıklarımızı dinlemesini öğrendik ve sonuç olarak ilerleme kaydettik. Bağlaşmalar politikası birleşik, ortak bir tutum oluşturma sanatıdır.

Etkiyi Artırmanın Yolu

Sergey Tsukasov tartışmayı şöyle özetledi. Kardeş partilerin belediye meclislerindeki çalışmalarıyla ilgili bilgi ve deneyim alışverişi göstermiştir ki; reformcular ve devrimci güçler işçi sınıfı hareketinin tarihi boyunca yerel yönetimlere katılım konusunda temelden farklı yaklaşımlar taşımışlardır. Reformcular belediyeciliği kendi başına bir amaç olarak, toplumu dönüştürmenin ve emekçi halkın yazgısını iyileştirmenin hemen hemen başlıca aracı olarak görürler.

Fakat burjuva sistem koşullarında toplum köklü biçimde yeniden yapılandırılmadan, belediyecilik işçi sınıfının ülkülerini gerçekleştiremez. Bu ülküleri bu yoldan gerçekleştirme umudu, Lenin'in belirttiği gibi, yalnızca "toplumsal barış düşleri"-ne[1] götürür.

Sempozyum göstermiştir ki, yerel yönetim organlarında, marksistlerin yapması gerektiği gibi; komünistler insiyatifle çalışarak ve bu organlara halkın baskısını yönelterek belediye meclislerindeki çalışmalarda demokratik ilkeleri güçlendiriyorlar ve geliştiriyorlar, yerel yönetimlerin özerkliğini artırıyorlar, yetkilerini genişletiyorlar ve mali durumlarını iyileştiriyorlar. Aynı zamanda komünistler, kendileri de toplumda yönetmesini ve çalışmasını öğreniyorlar. Bunun içindir ki, kardeş partiler, belediyelerdeki çalışmanın halk yığınlarının üzerinde, ulusal politikalar üzerinde ve sosyalist perspektife yönelik savaşımda komünistlerin etkisinin artması açısından kilit konumda bulunduğu kanısındadırlar.

Konuşmacılar, yerel yönetim organlarının verimli bir bağlaşıklıklar politikası için ve demokratik güçlerin emekçi halkın çıkarlarına yönelik ilerici görevler çevresinde birleşmesi için umut verici bir alan olduğunu vurguladılar. Sosyal-demokratların, sosyalistlerin ve öbür sol güçlerin belediye meclislerinde komünistlerle işbirliği konusundaki olası yeni yaklaşımları, çağdaş işçi sınıfı hareketinin ana müfrezeleri arasında daha da sıkı işbirliği için ve devlet-tekel sistemi çerçevesinde güçlerin yeralımını değiştirme amacıyla geniş koalisyonlar oluşturulması için ortam hazırlayabilir.

Tartışmadan çıkarılan başlıca sonuç şu oldu: komünistler belediye meclislerindeki konumlarını sağlamlaştırmaya ve belediyelerle ilgili bütün etkinliklerini daha da politize etmeye yönelmelidirler. Viyana forumunda temsil edilen kardeş partiler, böylece yerel yönetimleri emekçi halkın umutları ve özlemleriyle uyumlu kılabileceklerine ve halk yığınlarıyla bağlarını güçlendirebileceklerine inanmaktadırlar.

---

(1) Bkz. V.İ. Lenin, **Toplu Yapıtlar**, C.13, s.359.

STALİNİZM —BÜTÜN GERÇEĞİ SÖYLEMEK ZAMANI—

Stalin... Sözleri ve eylemleri, isminin ta kendisi, dünya komünist hareketinde böylesine sert tartışmalara yol açmış tarihsel bir kişi düşünmek zordur.

Kruşçev'in daha sonraları Batı'da geniş biçimde yayılan SBKP 20. Kongresi'ne sunduğu "gizli rapor" sayısız komünist partisinde şok, şaşkınlık ve karışıklığa yol açarken, aynı zamanda Stalin'in suçlarının gerçek nedenini anlamak, Stalin olayının kökenine inmek yönünde güçlü bir istek de doğurdu[1].

Fakat, marksist düşünce, o zamanlar pek çok temel soruya inandırıcı yanıt verebilme gücünde değildi, ya da daha doğrusu buna zamanı yoktu. Bu başarısızlık büyük ölçüde, sürmekte ve gelişmekte başarısız kalan Kruşçev "ergime"sinin kısalığından ileri geliyordu.

Bugünün demokratikleşme ve açıklığıyla, leninizmin yaratıcı ruhunun SBKP'de yeniden canlanmasıyla tarihsel deneyim komünist tartışmalarda tekrar beliriyor. Çok ateşli tartışmalar oluyor ve dün insanların açıkca tartışmaya isteklilik göstermediği sorunlar yükseltiliyor.

Stalinizmin öğretisel, sosyoekonomik ve politik kökenleri nelerdir?

Stalinizmle marksizm veya leninizm arasında herhangi bir ilişki var mıdır?

Stalinizmi mahkum etmekle, sosyalizmin tarihsel zaferlerine Stalin'in kendi katkısını da reddediyor muyuz?

SSCB'de sosyalist kuruculuktaki ciddi deformasyonlardan kaçınmak olanaklı olabilir miydi?

Bu sorular Danimarka Komünist Partisi MK Politik Büro üyesi ve sekreteri Ib Norlund, İspanya Komünist Partisi MK üyesi Damian Pretel ile, pek çok ülkede birçok kez basılan Stalin ve stalinizm üstüne bir kitabın, Varsın Tarih Yargılasın'ın yazarı, Sovyet tarihçi Roy Medvedev arasında, yakın zamanlarda Moskova'da yapılan bir toplantının da odak noktasında bulunuyordu. Söyleşinin kısaltılmış bir çevirisini aşağıda sunuyoruz.

---

(1) Rapor, SSCB'de Mart 1989'da, *SBKP Merkez Komitesi Haberleri* tarafından yayınlandı.

Deyim Doğru mu ve Neye Dayanıyor?

Roy Medvedev: Bu deyimi Stalin yönetiminin tarihini incelemeye başladığımdan beri kullanıyorum. Bundan ne anlıyorum? En önemlisi, stalinizm, bir ideoloji veya bir kuram değil, her şeyden önce debdebeli sözlerde yatak bulan gizli bir pratiktir. Biz bu deyimi, marksizm ve leninizm konseptleriyle karşılaştırarak ele aldığımız için uzun bir süre yanlış bir biçimde reddettik. Ne ki, Stalin, Marks ve Lenin'in tersine, kendine ait hiçbir kuram yaratmamıştır. Kendisini sadık bir öğrenci olarak adlandırarak her zaman Lenin'i bir kalkan olarak kullandı. Stalin'in 13 ciltlik toplu yapıtları (elbette leninizmi şematik anlayışı ve basitleştirmeleri bir kenara bırakılırsa) Lenin'in öğretisine benzer olmayan çok az düşünce içerir. Fakat Stalin bir şey söyledi, başka şey yaptı. Stalinizmin merkezinde, sözlerle eylemler arasındaki bu uçurumun yattığını düşünüyorum.

Bir zamanlar bir grup yazar Stalin'e Sovyet yazın adamları olarak ne yazmaları gerektiğini soruyor. Şöyle yanıtlıyor: "Gerçeği yazın." Stalin Sovyet insanının bir bahçıvanın meyve ağacını gözettiği biçimde yetiştirilmesi gerektiğini söylerdi. Aynı zamanda kadroların her şeyi belirlediğinde ve gözetilmeleri gerektiğinde ısrar etti. Eski leninci öncü kadro yok edilirken bile, Stalin hiçbir zaman en iyi kadroların yıkılmasından yana gözükmedi. Bu konuyla ilgili olarak Lenin'in parti konseptinin gözden geçirilmesini de hiçbir zaman önermedi. Bunu yapmak yerine, partiyi pratikte bir tür gizli düzene, (en temel erdemleri "usta"larına sorgusuzca itaat etmek olan) üyeleri yazılmamış kurallara sıkıca bağlı kalmaları gereken bir örgüte dönüştürmeyi başardı.

Stalinizm, yavaş yavaş leninizmin ilkeleriyle tümüyle ters düşen, yerleşik bir pratik durumuna geldi. Bu pratik kendisini bir diktatörlük, Çar'ınkinden daha güçlü bir otokrasi biçiminde gösterdi. Stalin yalnızca söz dinleyen bir partiye gerek duymadı, aynı zamanda boyun eğen bir halka da gerek duydu. Bu durum halka - aydınlara, köylülüğe ve işçi sınıfına- karşı zincirlerinden boşalttığı terörü de açıklar. Stalinizmin kurbanları 1932-1933 korkunç kıtlığında ölen insanları, "mülksüzleştirilmiş zengin köylüler"in ailelerini, Kuzey Kafkasya ve Volga bölgelerinin sürülmüş insanlarını, Kırım Tatarlarını ve Alman azınlığı... kapsar.

Kitaplarımda stalinizmin tarihinin Sovyet toplumunun bir hastalığının tarihi olduğunu öne sürüyorum. O halde, stalinizmle marksist-leninist öğretideki çarpıtma-

---

Ib Norlund (doğ. 1917): Nükleer fizikçi, Danimarka işçi sınıfı hareketi ve uluslararası dayanışma sorunları üstüne birçok kitabın yazarı.

Damian Pretel (doğ. 1930) 8 yaşında İspanya iç savaşından, 1964'e kadar yaşadığı, öğrenim gördüğü ve çalıştığı SSCB'ye götürüldü; felsefe doktoru, Granada üniversitesinde profesör ve birçok felsefi yapıtın yazarı.

Roy Medvedev (doğ. 1925): Felsefeci, kitapları 20'den fazla ülkede yayınlanmış bir yazar. Bu yıl SSCB'de 6 yazın ve sanat dergisi yazılarını yayınlıyor. Son zamanlarda SSCB Halk Temsilcisi seçilmiştir.

ları, sosyalist ideallerdeki deformasyonları ve propagandaya tümüyle ters.düşen pratiğin bütünlüğünü anlatmak istiyorum.

Ib Norlund: Bu savlar "stalinizm" deyiminin bir parça acemice ve daha doğrusu karışık olduğu yolundaki görüşümü tümüyle destekliyor. "İzm"le sona eren her konsept bana, özel bir düşünüre ilişkin, mantıksal biçimde kurulmuş belirli bir kuramsal görüşler sistemini temsil eder gibi gözükür. Ne var ki, bu burada geçerli değildir. Benim bildiğim kadarıyla görüşümde yalnız da değilim: Birkaç yıl önce Mihail Gorbaçov **L'Humanite**'ye "stalinizm" deyimini kabul etmediğini söylemişti.

Bugün komünistlerin birbirlerine etiketler yapıştırmaktan ve stalinizm ve antistalinizm karşıtları olarak suçlamadan sakınmaları çok önemlidir. Kendimizi bu kötü huydan çok önceleri kurtarabilmeliydik. Bu gibi "izmler" sorunu basit bir kuramsal sorun değildir: Özellikle Danimarka gibi bir ülke için çok büyük bir pratik önemi vardır. Kesinlikle böylesine çelişkili olması nedeniyledir ki, sorunu ortak çaba yoluyla ve ayrımların daha fazla büyümesinden kaçınarak çözmeliyiz.

Damian Pretel: Üçüncü bir görüş açısına yöneleceğim: Stalinizmin Medvedev yoldaşın onu gördüğünden daha geniş bir biçimde görülmesi gerektiği inancındayım. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nden sonra ortaya çıkan, Sovyetlere dayanan ve toplumda komuta eden değil de yol gösteren bir parti rolü düşüncesi üzerinde temellenen demokratik sisteme esastan karşı olan ve Stalin tarafından yaratılan yeni bir politik sistemle uğraşıyoruz. Stalinizm; ekonomiye ilişkin olarak öznelcilik ve iradecilik, ekonomik yasaların nesnel karakterinin reddedilmesi ve ekonomiyi "emir komuta" yöntemleriyle yürütme girişimi demektir.

Stalinizm aynı zamanda kültüre özel bir yaklaşım demektir: Özde sanatsal anlatım özgürlüğünün reddedilmesi ve devlet politikası durumuna gelen —örneğin sosyalist gerçekçilik gibi— belirli estetik konseptlerin topluma zorla dayatılmasıdır.

Stalinizm, marksizm ve leninizmin özünü salt şemalaştırmak ve basitleştirmekle kalmamış, fakat aynı zamanda derin bir biçimde çarpıtmış bir tür ideoloji olduğunu da düşünüyorum. Eğer stalinizm marksizmse, marksist olmadığımızı söylemek hiç de abartma olmayacaktır. Stalin'in Marks ve Lenin'in öğretisini güçten düşürmesi; devrim, devlet ve sınıf savaşımında politik bağlaşıklıklar tezleri gibi temel öğelerde çok açıktı. Bundan dolayı, stalinizm marksizm ve leninizmin en derin özünün bir çarpıtılmasıdır ki, Marks, Engels ve Lenin'in yarattığından farklı yeni bir kurama yol açmıştır.

Roy Medvedev: İki karşıtımla da bütünde anlaşmak zorundayım. Kuşkusuz "stalinizm" deyimi iyi bir deyim değildir. "İzm"le sonuçlandığı için (ki, biz bunu genellikle çeşitli öğretilere iliştiriyoruz) *Stalinshchina* (Stalin dönemi) konseptinin daha iyi olabileceği gerçeği hakkında SSCB'de çok tartışma olmuştur. Fakat daha şimdiden bilinçte, pratikte ve yazında kökleşmiş bir deyimi ne kadar söküp atmaya çalışırsak çalışalım, bu ortadan kaybolmayacaktır. "Stalinizm" deyimi kök salmıştır. Elbette Gorbaçov'un söylediği gibi, burjuva ideologlarının onu bize sattığını söylemek de olanaklıdır. Deyim kendi içinde doğru olmasa da, Sovyet bilginleri tarafından kabul edilmiş, bugün geniş tarih yazınıyla bağlanmış ve stalinizme karşı savaşmış insanların bilincinde kökleşmiştir. Bunu dikkate almak zorundayız.

Pretel yoldaş, sizin görüşünüzle ilgili olarak, bunun yeterince titiz olduğunu düşünmüyorum. Sovyetler Birliği'nde stalinizmin karşısına alacağı hiçbir demokratik politik sistem yoktu. Lenin demokrasiyi bir ideal olarak yükseltse de, geniş kapsamlı demokratik bir toplum yaratmak için zamanı olmadı. Sovyet toplumu iç savaşta demokratik olamazdı. Başka partilerin varlığını reddetti, kendisini proletarya diktatörlüğüne dayandırdı ve sık sık şiddet kullanımına başvurdu. Yeni yasalar, iktidarın kötüye kullanımına izin verecek tarzda gevşek biçimde dile getirilmişti. Bundan dolayı, stalinizm önceki dönemde gelişen her şeyin tümüyle reddedilmesi değildi. Gerçekte, Stalin daha önce yaratılmış yapı ve kurumların çoğunu kullandı. Soruşturma ve cezalandırma işlevlerini kapsayan tümüyle yasal olmayan bir örgüt olan VChK(2) o zamanlar ortaya çıktı. Stalin "yalnızca" onun etkinlik alanını genişletti ve hatta, ona partinin üstünde bir yer vererek ülkenin başlıca politik kuruluşuna dönüştürdü. Kruşçev dönemine kadar bu duruma bir son verilmedi.

Şimdi, bütünsel bir ideoloji olarak stalinizme gelelim. Bu görüşü hiçbir biçimde kabul edemem. Stalin leninizmin bir yaygınlaştırıcısıydı, kendi kuramını yaratmadı. Yarattığı, marksist felsefe, politik ekonomi ve bilimsel sosyalizmin kimi temel öğelerinin ilkel açıklamalarını çarpıtılmış bir parti tarihinin izlediği, sosyalizmin incili, *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kısa Tarihi*'ydi. Stalin için kuram, erki ele almanın ve korumanın önemsiz bir aracıydı. Stalinizmin, canilik pratiğine uygulanan, aşırı basitleştirilmiş ve çarpıtılmış bir leninizm modelini oluşturduğu söylenebilir.

Özetlersek, Stalin 1920'li yılların başında kurulmuş politik sisteme müdahale etmek zorunda kalmadı. Bundan dolayı temelleri yıkmadı. Daha doğrusu, sistemde en kötü ne varsa, onu aldı ve uygulamaya soktu. Bu anlamda stalinizmin daha geniş olarak yorumlanabileceğine katılıyorum.

Ib Norlund: Hepimiz Stalin'in hataları ve suçlarını mahkûm etmekte birleşiyoruz. Fakat bu bize onun içinde çalıştığı koşulların diyalektik bir çözümlemesini gözardı etme hakkı vermez. Daha önceki tartışmaların başaramadığı bir şey de, bütün karmaşık sorunlarda ortak bir anlayışa varmak zorundayız. Benim anladığım, Medvedev yoldaşın söyledikleri Sovyet halkının 1929 ile 1953 arasındaki başarılarını tümüyle reddetmeye çalışmadığımızı açıklığa kavuşturuyor. Stalin yönetiminde her şeyin baştan sona zalimce olduğunu duyduğumda her zaman şaşırmış ve hatta sarsılmışımdır. Gerçeği ortaya çıkarmak için somut durumun bir çözümlemesi gerekmektedir.

Örneğin, devrimci Rusya'nın daha beşiğinde boğulma tehlikesiyle yüz yüze geldiğini hiçbir zaman unutmamalıyız. Dış saldırı, Beyaz terör ve ekonomik sabotaj gibi durumlar doğal olarak devrimci hükümetin de bir yanıt vermesine yol açtı.

Ekim Devrimi'nden ve SSCB'de başarılı sosyalizm kuruculuğundan esinlenmiş olanların çoğu, eğer o zamanlar, ki bununla hem Lenin ve hem de Stalin dönemlerini anlatmak istiyorum, yapılan her şeyi birdenbire reddetmeye başlarsak bizi kesinlikle anlamayacaktır. Gorbaçov'un Ekim Devrimi'nin 70. yıldönümü üstüne konuşmasının bu soruna doğru yaklaşımı oluşturduğunu düşünüyorum.

---

(2) Aralık 1917'de karşıdevrim ve sabotajla savaşmak için kurulan özel bir organ olan Tüm Rusya Özel Komisyonu'nun Rusça kısaltılmışı. (Çeka -çn)

Damian Pretel: Bir kez daha stalinizm ilişkin kendi kavrayışıma dönmek istiyorum. Medvedev yoldaş, gerçekten de, Stalin hiçbir zaman kendine ait bir kuram yarattığını iddia etmemiş, yalnızca leninizmi ustaca kullanmıştır. Ancak stalinizmin leninizm veya marksizmin yalnızca basitleştirilmiş bir biçimi olduğunu düşünmüyorum. Daha doğrusu, onların yeni bir yorumudur.

Aynı zamanda, Lenin yönetiminde yaratılan politik sistemin yetkin olmadığı ve esas olarak iç savaş nedeniyle demokrasiye getirilen sınırlamalardan zarar gördüğü de bir gerçektir. Fakat Lenin için demokrasinin yalnızca yükselen bir ideal olduğunu düşünmüyorum. Çünkü Lenin zamanında, özünde derin bir biçimde demokratik olan Sovyet politik düzeninin temelleri atıldı. İşte stalinizm bu demokratik potansiyeli tümüyle yıktı. Stalin Sovyet sistemini yalnızca şematikleştirmedi, onu öyle bir düzeyde çarpıttı ki, kendi halkına karşı kırım uygulaması olanağı veren zalimce, totaliter, diktatörcü ve parti karşıtı bir politik yapı ortaya çıktı. Lenin yönetiminde yaratılan politik sistemin yerini alan stalinist politik düzenden söz etmenin daha iyi olacağı düşüncesindeyim.

Roy Medvedev: Stalinizm bizim toplumumuzun, ülkemizin ve sistemimizin derinliklerinde doğmuş bir olgudur ve bundan dolayı Stalin yönetiminde olanları Lenin'in yönetiminde olanlardan tümüyle ayırmak olanaksızdır. Devrim ile Stalin dönemi sayısız ilmekle bağlıdır. Her devrim birçok gelişme olanağı, seçeneği ve varyantı yaratır ve bunlardan biri Stalin tarafından gerçekleştirilmiştir.

Norlund yoldaş Lenin ve Stalin dönemleri arasındaki ilişkinin diyalektik biçimde görülmesi gerektiğinde ısrar etmekte haklıdır. Hiçbir kesin kopuş yoktur., ne de tam bir özdeşlik vardır. Stalinizm tümüyle, Lenin yönetiminde veya devrim sırasında var olan şeylerden kaynaklanmıyor. Stalinizm esas olarak devrimin bir vuruşta kesin biçimde yıkamadığı Çarcı Rusya'dan devralınan toplumsal ve ekonomik geriliğin bütünsel kalıtından ortaya çıkıp gelişmiştir. Nüfusun ezici çoğunluğunun okuryazar olmadığını ve bilgisizliğin yanısıra, demokratik geleneklerin eksikliğini de anlatmak istiyorum. Stalin korkunç sistemini yaratırken bütün bunlardan yararlanmıştır.

Fakat o zamanın, "halkların lideri" döneminin Sovyet toplumunu tümüyle stalinist olarak düşünmek olanaksızdır. İşte diyalektik burada işin içine giriyor. Dostlarım ve çağdaşlarım aynı dönemde yetişmiştir, fakat ben kendi kuşağımı stalinist olarak değerlendirmiyorum. Sosyalizmin ideallerine inandık; tüm propaganda, bütün kültürümüz, hatta Stalin'in sözleri sonuçta, sosyalizmden söz ediyordu. Stalin bizi aldattı ve biz resmi propagandaya inandık.

Lenin'in yetiştirdiği parti üyeleri kuşağından söz etmiyorum. Kuşkusuz en güçlü ve en yetenekli kuşaktı, fakat Stalin onu tümüyle ortadan kaldırdı. 1920'li ve 1930'lu yılların kuşağına gelince, bu sosyalizme tümüyle bağlı insanlardan oluşuyordu. Yeni sisteme yardımcı olma isteğiyle yanıp tutuşan, korku nedeniyle değil, görev anlayışıyla çok çalışan, ilk beşyıllık plan projelerinde çoşkulu biçimde çalışan ve gerekli olduğunda sosyalist anayurtlarını savunmak için yaşamlarını veren bir kuşak. Kruşçev 20. Kongre'ye ünlü raporunu verirken bu kuşağa dayanacaktı.

Çok farklı birçok toplumsal ve ekonomik oluşumun bulunduğu bir zamana dönüp bakıyoruz. Elbette stalinizm, belki sahte sosyalizm egemen oldu. Fakat

feodalizm esas olarak hâlâ vardı: Hakları olmayan bir köylülük zorla kolektif çiftliklere sürüldü ve köleleştirildi. Ülkenin her tarafına yayılmış zorunlu çalışma kamplarındaki milyonlarca mahkumun kölelikten pek az farklı olan yaşama ve çalışma koşullarında —sosyalist bir görünümün ardına gizlenmiş— köleci sisteme özgü unsurlar bile vardı.

Ne ki, kuşkusuz sosyalist unsur da vardı. Yaşamlarımızda, kuramda ve eğitimde vardı. Daha ilk sınıftan itibaren bize sosyalizm ve marksizm öğretiliyor ve Lenin'in orijinal yapıtlarını okuyorduk. Ben marksizm ve leninizmi yalnızca Stalin'in ilkel tanıtmasından değil, fakat eldeki tüm yayınlanmış yapıtlardan bilgi edinerek öğrendim.

Stalin ve resmi propagandanın iddia ettiği gibi, o zamanlar demokratik bir topluma sahip olduğumuzu düşünmek saflık olur. Fakat aynı zamanda her şeyi Stalin terörüne indirgemek de yanlış olacaktır. Eğer kimi tarihçilerimizin öne sürdüğü gibi sosyalizm hiç yoktuysa, bugün toplumu ne üzerinde yeniden kuruyoruz?

Damian Pretel: Stalinizmi ülkede Ekim Devrimi'nden sonra olanlardan; iç savaş, savaş komünizmi, demokrasiye getirilen ciddi sınırlamalardan ayırmanın olanaksız olduğunu anlıyorum. Fakat, benim görüş açımdan, stalinizmin leninizmden türediğini -İspanya'da da geçerliliği olan bir düşünce- söylemek yanlıştır. Lenin yönetiminde demokrasiye getirilen sınırlamalar geçiciydi. Bunlar o koşullarda haklıydılar.

Stalin'i Sosyalizmin Kazanımlarından Ayırabilir miyiz

D.Norlund: Geçmişin eleştirel bir çözümlemesi, kimi zaman farkında olmadan, adeta bebeğin durulanmadan banyodan çıkarılmasını getiriyor. Söyleşimizin koşullarında Stalin'in sosyalizmin kuruculuğuna ve o dönemde Sovyet halkının başarılarına kişisel katkısının dürüst, gerçekci bir değerlendirmesi gereğini yükseltiyorum.

Roy Medvedev: Zorluk, biri gerçek, ötekisi efsanevi iki Stalin var olmuş gibi görülmesi gerçeğinde yatıyor. İnsan uygarlığının tarihi, yığınları kavrayan, harekete geçiren ve bir sonuç olarak toplumun görünüşünü değiştiren -örneğin dini bir kılık içinde- efsanelerle doludur. Örneğin, çağdaş İran'ın tarihini ele alalım. Ve öyle ki, bizim ülkemizde de bir yanda nefret uyandıran suçlar işleyen gerçek Stalin, öte yanda bir lider olarak gece gündüz Kremlin'de çalışan, tüm sıradan insanları gözeten ve yalnızca halkın iyiliğini düşünen Stalin efsanesi vardı. Stalin efsanesi halkı birleştirmek ve ordu ile toplumu kaynaştırmakta bir araç oldu.

Bu efsane Büyük Anayurt Savaşı sırasında da çok olumlu bir rol oynadı. Hitler'in ordusunu Moskova ve Stalingrad önünde durduran yalnızca Mareşal Jukov'un askeri dehası ve askerlerin kahramanlığı değil, aynı zamanda onların liderlerine inançlarıydı. Savaşta kazandığımız zafer büyük bir ulusal başarıydı, fakat o da daha az kanla kazanılabilirdi. Askeri tarihçiler 1941-1942 geri çekilmesinde ve saldırı sırasında Sovyet ve Alman kayıpları arasındaki oranın yaklaşık 4'e 1 olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedenlerinden biri Stalin'in savaşı yürütme yöntemiydi: Asker esirgemek, insan esirgemek.

Halk Stalin'e inanmıştı; onun adını, işlenen korkunç suçlarla bağlayamazdı, bağlamadı. Şiddet ve zalimce uygulamalardan korunmak için ona milyonlarca mektup gönderilmişti. Bir müfreze komiseri ve Askeri Politik Akademi'de bir profesör olan babam tutuklandığında biz de, adaleti sağlaması için Stalin'e yazmıştık. Yalnızca düşüncelerini yüksek sesle dile getirmekten çekinen yaşayan eski Bolşevikler, baskının Stalin'in işi olduğunu biliyorlardı.

Kısaca, Stalin'in bu ikili görüntüsünün yol açtığı psikolojik olguyu açıklamak zordur. Terslik, gerçek Stalin'in ülkemizin gelişmesinde olumlu olan her şeyden ayrılamaz oluşudur. Devletin başkanı olarak zayıf bir devlet, birliği olmayan bir toplum veya güçsüz bir parti yaratılmasını istemiş olamazdı. Açıktır ki, savaşı kaybetmek de istemedi. Hitler'le saldırmazlık antlaşmasına varırken onu atlatmayı ve yakında patlayacak savaş için zaman kazanmayı umuyordu. Bu politikanın ciddi yanlışlara yol açmış olması ve sonunda, Hitler'in Stalin'i aldatmayı başarması başka bir sorundur.

Damian Pretel: Başka bir soru ortaya atmak istiyorum: İKP üyeleri arasında 1920'li yılların sonlarında ve 1930'lu yıların başlarında ekonomik sıçramayı gerçekleştirmek ve bir sanayi toplumunun temellerini atmak için, bütün yanlışları ve suçları ile birlikte stalinizmin gerekli olduğunu düşünen pek çok kişi vardır. Böylece, yönetimde emir komuta yöntemleri -milyonlarca insanı kurban eden ve 1930'lu yılların başlarındaki yıkımsal kıtlığa yol açan- zora dayalı kolektifleştirme ve Lenin'in Yeni Ekonomik Politikası'nın terkedilmesine haklılık kazandırılmış oluyor. Bana göre bu görüş kesinlikle yanlıştır. Fakat bu konuda Medvedev yoldaşın düşüncesini öğrenmek isterim.

Roy Medvedev: Stalinizm, içerdiği ekonomik işletmecilik (management) yöntemleriyle, tarihsel olarak belirlenmiş bir fenomen değildi. İleri bir ekonomi çok daha az özveriyle ve daha az zorlamayla kurulabilirdi.

Ib Norlund: Benzer biçimde, kimileri çoğunluğun Stalin'i desteklediğini söyleyebilir.

Roy Medvedev: Bu hem savaş öncesi, hem de sonrası için doğrudur. Eğer öyle varsayımsal bir olasılığı düşünebilirsek, genel demokratik seçimler bile Stalin'e çoğunluk sağlardı. Bu, her şeyden önce, kuşku duymayan bir halkın Stalin'e inanması nedeniyleydi. Propaganda, eğitim, sanat ve bilim, bütün hepsi halkı liderlerinin seçkinliğine, zekiliğine ve insancıllığına inandırmaya çalıştı. Bütün zaferler ve başarılar ona yakıştırıldı. Ülkedeki durum üstüne gerçekler halka hiçbir zaman ulaşmadı. Örneğin, MK'nin tamüyeli bir toplantısında, toplu kolektifleştirme alanlarından kaç kişinin sürüldüğü üstüne raporunu okurken, Stalin "mülksüzleştirilmiş kulaklar"'ın rakamını beş kat indirdi. Ukrayna'daki kıtlık üstüne tam bir haber yasağı vardı ve buna uymayan herkes "iftira" nedeniyle tutuklandı. Bu korkunç olaylar hakkında gerçekte hiçbir şey bilmedik. İkincisi, dalbudak sarmış, herkesi kapsayan bir şiddet sistemi işletildi. Bu yolla insanlar aldatıldı ve korkutuldu. Baskı, kandırma, demagoji ve şiddetin bir birleşmesiydi ki, Stalin'e yıllarca yığın desteği sağladı. Bilinçli bir biçimde ona karşı çıkan önemsiz bir azınlık var olmakla birlikte, bu insanlar esas olarak kamplardaydılar.

Çoğunluğun Stalin'i onaylamış ve desteklemiş olması stalinizm için bir özür değildir. Tarih kandırmayla yığınları belirli bir süre için yanına çeken pek çok demagog tanımıştır. Hitler de, çoğunluğu olmasa bile, en azından Alman burjuvazisinin, işçi sınıfı ve köylülüğünün önemli bir bölümünü peşinden sürüklemeyi başarmıştır. Fakat bu hitlerciliği haklı çıkarmaz. Aldatmayı, parti ve halka karşı şiddeti veya gerçek devrimci değerlere karşı saldırıyı hiçbir şey haklı çıkaramaz.

Damian Pretel: Sanayileşme ve kolektifleştirmenin zor kullanma ve şiddet olmaksızın başarılabileceğini söylerken hangi yol ve yöntemlerden söz ediyorsunuz?

Roy Medvedev: Sovyet ekonomistleri, belge ve rakamların yardımıyla, Stalin'in beşyıllık planın zamanından önce gerçekleştirildiğini söyleyerek parti ve halkı kandırdığını inandırıcı biçimde kanıtlamışlardır. Ekonomik ve toplumsal hedeflere ikinci beşyıllık planda bile ulaşılmamıştı.(3) Yeni Ekonomik Politikayı sürdürerek ve geliştirerek, yani sosyalist, kooperatif ve bireysel sektörlerden karma bir ekonomi yaratılarak çok daha iyi sonuçlar elde edilebilirdi. Bununla birlikte, hem marksizm ve hem de leninizm bireysel emeğin büyük potansiyelini küçümsemediğinden bu öğretisel bir yanlışa da bağlıydı. Ekonomistlerimiz yanlışlar içerse ve çelişkili de olsa NEP'in 1930'lu yıllarda ekonominin gelişmesi için bir temel olabileceği sonucuna varmışlardır. Elde edilen sonuç, savaştan önce gerçekte sahip olduğumuzdan daha kötü olmaz, bize böylesine pahalıya mal da olmazdı.

Damian Pretel: Bir devlet veya parti liderinin kişiliğinin putlaştırılması sosyalizmin temel bir özelliği midir?

Roy Medvedev: Pek çok nedenden dolayı sosyalist kuruculuğa girişmiş az gelişmiş ülkelerde bir kişi putlaştırılmasının ortaya çıkması hayli olasıdır. Fakat bu elbette kaçınılmaz değildir. Sonra kişi putlaştırılmasının kendisi her zaman zorunlu biçimde suç işlenmesine yol açmaz. Kruşçev'le birlikte kişi putlaştırılmasının unsurlarına sahiptik ve Brejnev çevresinde bir putlaştırma yaratılması için çabalar oldu. Fakat bunlar terör ve baskı içermedi. Her ne ise, kişi putlaştırılmasının birey ve toplum açısından gerçekte yalnızca belirli özel bir durum olduğunu düşünüyorum. Örneğin halk arasında hiçbir zaman Brejnev'le ilgili herhangi bir putlaştırma yoktu. Büyük bir saygınlığa sahip olsa da, yaşıyorken Ekim Devrimi'nin lideri Lenin'in putlaştırılmasının sözü bile edilemezdi. Lenin'in putlaştırılmasının unsurları daha sonra, Stalin bu durumu kendi gücünü sağlamlaştırmak için kullandığı zaman ortaya çıktı. Fakat, yineleyeyim ki, olayların bu türlü akışı hiçbir ülke için önceden koşullanmış değildir.

Damian Pretel: NEP'den sözederken, marksistlerin bireysel sektörün potansiyelini eksik çözümlemelerinden söz ettiniz. İlk sosyalist devrimin öğretide herhangi başka zayıflıkları da gün ışığına çıkarıp çıkaramadığını ve bunun ülkenin yazgısını nasıl etkilediğini... merak ediyorum.

---

(3) **Komünist** dergisinin (No.18.1987) yayınladığı birinci beşyıllık (1928-1932) plan sonuçları incelemesi temel çıktı (elektrik, kömür, pik demir, çelik, mineral gübreler vb.) hedeflerinin hiçbirine varılamadığını ortaya koyuyor. Ancak bu, Stalin'in Ocak 1933'de, birinci beşyıllık planın zamanından önce -dört yıl üç ayda- gerçekleştirildiğini açıklamasına engel olmamıştır.

Roy Medvedev: Evet, devrimin toplumda meydana gelen bozulmalara belli ölçüde "kapıları açan" başka öğretisel hatalar ortaya çıkardığını düşünüyorum. Fakat bunda gerçekte tuhaf bir şey yoktur. Bir kuramı öne sürmek bir şeydir, yaşama geçirmek çok daha başka bir şeydir. Pratik, devrimden önce öne sürülmüş ve öğretinin unsurlarından olarak marksizm ve leninizm içine alınmış kimi tezlerin düzeltilmesinin gerektiğini göstermiştir. Örneğin, mal-para ilişkileri Sovyet iktidarını daha ilk aylarında, 1918 baharında, hükümetin kırsal kesimle doğrudan ürün değişimine geçmeyi ve serbest ticareti ortadan kaldırmayı denediği zaman oldukça talihsiz bir rol oynamıştır. Lenin'in İç Savaş'ın zorlu derslerinden sonra, 1921'de karar verdiği şey 1918'de gerçekleştirilebilirdi, fakat öğreti, mal-para ilişkilerinin kapitalizmin ilk tehlikeli belirtisi olduğunu söylüyordu.

İç savaş ve şiddet gibi konseptlere de yanlış anlam verilmişti. Proletaryanın kendi hata ve günahlarından kurtulmak için 30 ya da 50 yıllık iç savaşa gerek duyduğu konusunda Marks'ın söylediklerinin hiçbir koşul olmaksızın yinelenemeyeceğini bu noktadan görebiliriz. İç savaş proletaryayı belirli kötü yanlarından gerçekten de kurtardı. Fakat aynı zamanda onun en iyi bölümünü yok etti ve aynı zamanda bütün sorunları şiddete dayanarak çözmeye alışmış geniş bir parti kadrosu kesimi yarattı. Ve onyıllar değil, yalnızca üç yıllık bir iç savaş, toplumsal gelişmemizin daha sonraki dönemi üstünde korkunç bir iz bıraktı. Deneyim aynı zamanda şiddetin ideallеştirilemeyeceğini, sosyalist dönüşümler çalışmasında silahın gücüne öncelik verilemeyeceğini göstermiştir. Bunun örnekleri çok boldur. Sorun kuramın yaşama dayanarak bütün öngörüleri ve vargıları pratikte sınanarak sürekli gelişmesi gerektiğidir.

Gerçeklerden Yoksunluk Bize Zarar Veriyor

İb Norlund: Danimarkalı komünistler, Stalin'in yanlışlarını ve yanlış değerlendirmelerinin bütün ağırlığını taşımış olmasından dolayı Sovyet halkına büyük bir hayranlık duyuyor. Biz tartışmadan yanayız ve ideolojik karşıtlarımıza yarar sağlamayacak tarzda tarihin nesnel bir incelemesini istiyoruz. Fakat bu incelemenin Stalin yönetimi altında Sovyet halkının yaşamında meydana gelen büyük başarıları da aydınlığa kavuşturmasını istiyoruz. Bu başarılar savaşımda esinlendirici bir rol oynamışlardır.

Bizim için Ekim Devrimi, her zaman, kapitalizme karşı zaferin ve sosyalist bir toplumun kurulmasının olanaklı olduğunu kanıtlayan görkemli toplumsal değişikliğin başlangıcı anlamına gelecektir. Bunu Sovyetler Birliği'nde daha şimdiden bir özeleştiri telaşı gördüğümüz için söylüyorum. İyi tartışılan eleştiri ve özeleştiriyi hoşnutlukla karşılarken bir boşlukta yaşamadığımız ve ideolojik karşıtlarımızın henüz yok olmadığı unutulmamalıdır. Örneğin, **Literaturnaya Gazeta** hiçbir kanıt olmaksızın Almanya ile saldırmazlık paktının büyük bir hata olduğunu öne sürdüğünde partimizin üyelerinin akılları karıştı ve hatta ümitleri kırıldı[4]. Burjuva propagandası bundan çok memnun oldu!

Damian Pretel: Herkesin komünistlerin sosyalizmin sorunları üstüne uygun bir tartışmadan yana olduğu şeklindeki düşüncesine katılacağını düşünüyorum. Fakat kendimi bununla sınırlamayacağım. Biz Batıdakiler ne kadar acı da olsa bütün gerçeği bilmeden ilerleyemeyiz. Ne İspanya ne de Danimarka komünistlerinin banka

(4) Sovyet Yazarları Birliği kurulunun bir yayın organı.

ve sermayeleri yoktur. Bizim biricik ve tek gücümüz gerçeğin gücüdür. Bu, nedenle, kanıtlanmış gerçekler, ilk elden kaynaklar, bugüne kadar bilinmeyen materyaller, belgeler ve stalinizmin kurbanlarından tanık anlatıları temelinde bütün tarihsel gerçeği yeniden kurmak o denli çok önemlidir. Yineleyeyim ki, bu olmaksızın ne sosyalist ülkeler, ne de komünist ve işçi sınıfı hareketi ilerleyebilir.

Eğer İspanya'da stalinizm hakkında bütün gerçeği anlatmazsak, bizim için ülkemizde sosyalizmin onsuz olabileceğini kanıtlamak zor olacaktır. Hemen hemen 40 yıldır, Franko'nun propagandası inatçı biçimde bunun olamayacağını öne sürdü ve bu düşünce ülkemiz nüfusunun belirli kesimlerinin bilincine derin bir biçimde yerleşti. Aynı nedenle, bırakalım aklandırmayı, hiçbir biçimde stalinizme haklılık kazandıramaz ve özür yaratamayız.

Aynı zamanda Stalin yönetiminde SSCB'de sosyalizmin olmadığında ısrar eden kimi Sovyet tarihcisinin, örneğin F.Claudin'in görüşlerine de katılmıyorum[5]. Daha çok ilkel sosyalizmden, Medvedev'in deyişiyle sahte sosyalizmden söz edilebilir. Belirli koşullarla, Sovyetler Birliği'nde feodal bir serf iyeliği sosyalizminin var olduğunun söylenebileceğini düşünüyorum. Bu kabul edildiğinde, o zamanlar Sovyet toplumunda varolan olumlu olgular daha da açıklık kazanır. Hiç kimse üretici güçleri, ekonomiyi ve eğitimi geliştirmede gerçekleştirilen büyük atılımları yadsıyamaz veya faşizme karşı zafere katkısının önemini küçümseyemez.

Bütün iniş çıkışlara karşın, Sovyet halkının sosyalizmin ideallerine inancını korumuş olması gerçeği her komünist parti için çok şey anlamına gelen bir başarıdır. Bu konuda açıkça konuşmak zorundayız, çünkü Sovyet halkının bugün kendisine saptadığı olağanüstü görevi tamamiyle takdir etmenin tek yolu budur. Perestroyka'nın neden sosyalist devrimin bir devamı olduğunu ancak bu yolla anlayabiliriz.

Roy Medvedev: Bütün gerçeğin gerekli olduğuna katılıyorum. Fakat gerçek münakaşa ve tartışmalar olmaksızın basit biçimde kendiliğinden somutlaşamaz. Norlund yoldaş **Literaturnaya Gazeta**'nın Stalin-Hitler paktı üstüne makalesine şaşırmış ve rahatsızlık duymuş olabilir, fakat bu da, Stalin'in iç ve dış politikasının bütün yönleri üstüne güncel tartışmanın bir unsurudur. Gerçek, dış politikada yanlış değerlendirmelerin Sovyet halkına pahalıya mal olmasıdır. Bu nedenle belirli cumhuriyetlerde, özellikle Baltık devletlerinde büyük tartışmalara yol açan 1939 Paktı'nın imzalanmasını belirleyen koşulların tartışmada yer alması doğaldır. Kişisel olarak Ağustos 1939 Sovyet-Alman Paktı'nın gerekli olduğunu düşünüyorum. Fakat aynı yılın Eylül ayında, Stalin ve arkadaşları Hitler'le dostluk antlaşması imzalamakla affedilmez bir hata yaptılar. Bu iki olay çoğunlukla karıştırılıyor. Kuşku yok ki, pakt değil, Münih anlaşması II. Dünya Savaşı'na yeşil ışık yaktı. Fakat bu sorunu tartışırken çeşitli konumları karşılaştırmak gereklidir. Gerçek, bize yukardan verilmiyor, karşıtların hem doğru hem de yanlış düşünceler açıklayabilecekleri uzun, bazen keskin tartışmalardan ortaya çıkmak zorunda. Demokrasi her sorunda düşüncelerin özgür değişimini öngörür.

Şu an Sovyet propagandası olumsuz yön üstünde çok fazla yoğunlaşıyor gözükebilir. Çok uzun bir süre -hem Stalin ve hem de Brejnev yönetiminde- başka her şey

(5) F.Claudin... İspanyol politikacı; İKP eski üyesi; son zamanlara kadar İspanya Sosyalist İşçi Partisi himayesinde bilimsel araştırmalar için çalışan P.Iglesias Kuruluşu'nun müdürü.

kara olarak nitelenerek, istisnasız olumlu örneklerle beslendik. Her türden yetersizlikler olsa da bunlar bizden gizlendi. Günümüzde insanlar, yalnızca geçmişte durumun ne kadar iyi olduğunu duymak istemiyor, bütün gerçeği bilmek istiyor. Bu nedenle Aleksi Rikov, Nikolay Buharin, Karl Radek hakkında, Leon Troçki'nin öldürülmesi ve benzeri hakkında makaleleri okuyor ve tartışıyor. Pek çok insan bütün bunlar hakkında kesinlikle hiçbir şey bilmiyor. Fakat yayımlananların çoğunun olumsuz olduğunu düşünmek bir yanlış olur. Gerçekte basın olarak olumlu deneyime dayanarak genellikle dengeli bir bakış vermektedir.

Ib Norlund: Pek çok insan, örneğin Sovyet basınındaki olumsuz yayınlardan yararlanarak burjuva propagandasının sosyalizmi gözden düşürmek için nerelere gidebileceğinin büyük olasılıkla bilincinde değildir. Bu nedenle geçmişin gerçeklerine, hem basında ve hem de tartışma yoluyla doğru diyalektik yaklaşımı bulmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Tersi durumda, korkarım ki insanlar, sosyalizmin yalnızca garip toplumsal yanlışlıkların bir toplumu ve SSCB'nin kayalık bir yolda yıkıma gittiğini düşünecektir.

Roy Medvedev: Ne yazık ki, burjuva propagandasını değiştiremeyiz. Her zaman Sovyet basınından en olumsuz olanları seçmeye çalışacaktır. Burjuva propagandasının bizim yaşamımızı nesnel bir biçimde ortaya serme alçak gönüllülüğünde olacağını düşünmek saflık olur. Bu son zamanlara kadar kapitalist dünyadaki olaylara tek yanlı bir görüş benimseme eğiliminde olan Sovyet propagandasının bir işidir.

Övmekten söz etmiyorum, fakat bana Sovyetler Birliği'nin yabancı dostlarının bizim sorunlarımızı özürler yaratarak ele almamaları gerekir gibi gözüküyor. Çünkü ülkemizde olanların ve olagelenlerin hiçbir özre gereksinimi yoktur. Sovyet toplumu yaşamsallığına dayanak olan ve kendisine güç veren sağlam temellere sahiptir. Ne var ki, sağlam temeller kendiliklerinden pek çok eksiklik, hastalık ve kötü yanı iyileştiremezler. Bunların ortadan kaldırılması gerçekten demokratik, yasalara bağlı bir sosyalist devlet yaratma çalışmasının ayrılmaz bir parçasıdır. Toplumumuz -hem bir örnek hem de bir uyarı olarak hizmet edecek biçimde- gerçekçi olarak görülmelidir. Birikmiş deneyim kimi durumlarda kullanılmalıdır, daha başka durumlarda atılmalıdır.

Stalinizm ve Uluslararası Komünist Hareket

Damian Pretel: WMR'nin özelliklerini akılda tutarak, en genel koşullarda da olsa tartışmaya stalinizmin komünist partiler üzerindeki etkisi sorununu getirmek istiyorum. Pek çok parti hâlâ bu sürece giriyor gözüktüğünden, stalinizmden kendimizi kurtarmamızın yalnız acılı değil -komünist dünyanın Kruşçev'in raporuna nasıl tepki gösterdiğini hatırlayın- fakat aynı zamanda sürüncemeli olduğu kanıtlandığından, bu özellikle yerinde olacaktır.

Ib Norlund: SBKP 20. Kongresi'nden sonra su yüzüne çıkan her şey partimize derin bir şok gibi geldi. Onyıllarca bu suçların bilincinde değildik ve bundan dolayı rapor tümüyle moral bozucuydu. DKP için keskin yanılgılar, kuşkular ve bir kimlik arayışı dönemiydi. Kendimize sorduk, partimiz gerçekte o kadar yıl yanlış yolu izlemiş olabilir miydi? Bu, Ekim Devrimi'nin sosyalizme yolu açmadığı anlamına gelir

mi? Sosyalizm içkin kapitalist çelişkilere yem olur mu?

Her nasılsa bu tepkiye karşı çıkmak ve Ekim Devrimi'nin önemi, Sovyetler Birliği'nin dünya tarihindeki rolü ve sosyalizmin perspektifleri hakkında her kuşkuya son vermek zorundaydık. Sözcüğün tam anlamıyla her komünist için gerçek bir savaşımdı bu. Yorulmak bilmeksizin 20. Kongre'de ortaya konulanın sosyalizm için savaşım gereğine ilişkin hiçbir kuşkuya geçerlilik kazandıramayacağını tartıştık. Bugün bu deneyimi bilinçli bir biçimde, doğal olarak partimizin saygınlığını da güçlendiren bir süreç olan perestroyka'ya karşı değil, perestroyka lehine kullanmak önemlidir.

Roy Medvedev: Kruşçev raporunun Batı'da yayınlanmasından sonra, orada pek çok insanın komünist partiden ayrıldığını çok iyi biliyorum. Neden? Bunun asıl olarak, onların Stalin'in komünist harekete güç kazandırdığı yalanına, Sovyetler Birliği hakkında çarpıtılmış, saptırılmış bir imaja inanmış olmaları yüzünden olduğunu düşünüyorum. Bu rapor derin bir psikolojik şoka yol açan, rahatsız edici bir görünüme gözlerini açtı. Ancak, Sovyetler Birliği içindeki tepkinin oldukça farklı olduğuna dikkat edin.. Moralleri bozucu bir dönemdi, fakat özellikle gençler arasında pek çok insan partinin kendisini arındırmaya ve demokratik bir toplum yaratmaya başladığını anlamıştı.

Örneğin, 20. Kongre'den hemen sonra partiye katılmaya karar verdim. Hatta 20. Kongre insanları diye adlandırdığımız bütün bir kuşak vardır. Bu, bugün perestroyka'nın başını çeken kuşaktır. SBKP 22. Kongresi'nin, bir delege olarak katıldığı ilk kongre olması gerçeğinin Gorbaçov'un dünya görüşü üstüne belirleyici etkide bulunduğu kesin inancını taşıyorum. Stalin'in suçları hakkında çok daha fazla şeyin ortaya konulmuş ve delegelerin naaşının Mozoleden çıkarılmasına oy kullanmış olduğunu hatırlarsınız. 20. ve 22. Kongreler parti ve toplumun büyük yeniden doğuşunu olanaklı kıldı ve ulusal yaşam üstünde izlerini bıraktı. Bu, sonraki durgunluk döneminin silemediği bir şeydi.

Damian Pretel: Partimizde pek çok insan, bir zamanlar yanlışları sessizlik içinde, onları açıkça ortaya koymadan düzeltmek gerektiğine inanarak, Stalin putlaştırılmasının açığa vurulmasına karşı çıktı. Bugün bile kimi İspanyol komünisti suçları unutma ve gözardı etmeyi tercih ediyor. Fakat eğer gözlerinizi stalinizm gerçeğine kaparsanız, bir komünist olmak olanaksızdır. Stalinizmin kimi yoldaşın dünya görüşünde ve alışkanlıklarında hâlâ kökleri vardır ve İKP'nin bugünkü politikasını etkiliyor. Örneğin, İspanya'da demokratik, barışçıl bir yoldan erki kazanmaya ilişkin hâlâ yaşayan güvensizlik nereden gelmektedir? Eğer reformlardan, taktiklere değil de, sosyalizme doğru ilerlememizin stratejisine ilişkin söz ediliyorsa, onlara önem verilmemesi nasıl açıklanabilir? Son olarak kimi insanlar sosyalistleri politik düşman olarak görmeyi neden sürdürüyor? Bütün bunlar ortak stalinist geçmişimizle ilgilidir ve stalinizmin komünist hareket üzerindeki etkisi sorununa bu nedenle değindim.

Roy Medvedev: Bu etkinin açık kötü sonuçları henüz tümüyle köklerinden sökülmek üzere duruyor. Bana bir şeyi gözden kaçırdık gibi geliyor: Komünist hareketin kendi yetersizlikleri ve zayıflıkları bu etkiyi olanaklı kılmıştır. Komünist partiler, ulusal sorunlara yanıt bulmalarını sağlayacak kuramsal olgunluğa sahip olamamışlardır.

Aynı zamanda Sovyet deneyimine dindarca özür yaratma yaklaşımlarıyla zorlanmışlardır. Buna koşut olarak, benim gözlemlerime göre, bir partinin bizim gerçeklerimize ne denli kendine egemen bir görüşü olmuşsa, stalinizm hakkında vahiylerden o denli çabuk kurtulmuştur. Başka deyişle, bir parti ulusal toprak üstünde ne denli sıkı durmuşsa, gelişmesi de o denli güvenli olmuştur. Ne yazık ki, Komintern çağında komünist partiler yalnızca SSCB'de büyüyen tek bir ağacın meyvaları olarak görülmüştür.

İtalya Komünist Partisi'nin uzun ve kararlı tavrını sık sık düşünmüşümdür. Yanılıyor olabilirim, ancak bunun için iki temel neden görüyorum: Birincisi, İKP Sovyetler Birliği'nde olanlar hakkında kendine egemen ve eleştirel bir görüş benimsedi ve ikincisi; Antonio Gramsci'nin öğretisi ile Palmiro Togliatti ve Enrique Berlinguer'in görüşlerinden oluşan kendi ideolojik temeline sahipti. Önemli olan şey, İKP'nin kendinden önceki deneyimini reddederek gelişmemiş ve sürekliliğini korumuş olmasıdır.

Ne yazık ki, Sovyetlerin durumu farklıydı. Stalin pratikte Lenin'in kalıtının çoğunu çarpıttı. Daha sonra Kruşçev, Stalin yönetiminde meydana gelen her şeyi yadsıdı. Brejnev Kruşçev deneyimini bir kenara attı. Bugünse biz Brejnev yönetiminde meydana gelen her şeyi reddediyoruz. Fakat gerçek, bu aşamaların her birinde belirli bir olumlu deneyim elde edildiğidir!

Eğer komünist hareket, merkezi SSCB'de tek bir dünya partisi olarak değil de, sağlam ulusal köklere sahip bağımsız örgütlerin bütünü olarak (ki, Stalin'in komünist harekette bağımsız "merkezler"in doğmasından her zaman korktuğu belirtilebilir) gelişmiş olsaydı, stalinizmin açığa vurulmasının öylesine korkunç sonuçları olamazdı.

Fakat bu tablonun bir de arka yüzü vardır. Pek çok parti, deneyimini bir ölçüt ve politikalarını değişmez biçimde doğru olarak kabul ederek SSCB'ye eski tarzda bakmayı sürdürdü. Bağımsızlık eksikliği stalinizmin ne kadar zor silinebileceğini gösterir.

Ib Norlund: Ben, Komintern'in dağılmasından sonra komünist hareketteki olaylara böyle bakılmasını, ne de bağımsızlık eksikliği düşüncesini kesinlikle kabul edemiyorum. SBKP hiçbir zaman partimize baskı uygulamaya ya da zorlamaya çalışmamıştır. Danimarka komünistlerinin Sovyet dış politikasına destekleri yalnızca zorunlu bir enternasyonalizmi değil, fakat aynı zamanda bizim savaş tehlikesini ortadan kaldırma ve güvenliği güçlendirme isteğimizi de yansıtmaktadır.

Damian Pretel: Medvedev yoldaşın stalinizmin kuramsal ve politik yönden zayıf komünist partiler üzerindeki zararlı etkisine işaret etmekte haklı olduğunu düşünüyorum. Ne var ki, bizi bazen gizli bir biçimde tavırlarımızı gözden geçirmeye zorlayan kimi baskıların olduğu da doğrudur. Örneğin, İKP demokrasi ve sosyalizm için bir İspanyol yolu geliştirmeye başladığında SBKP ile ilişkiler soğudu ve hatta 1968 Çekoslovak olaylarından sonra bu durum daha da kötüleşti. 1960'lı, 1970'li yıllarda ve 1980'li yılların başlarında genel düşünce, SBKP'nin bütün öteki komünist partilerin saygısına sahip olması gerektiği yolundaydı. Hatta, uygun görülmeyen bir yönetime karşı çıkmak için bir parti içindeki tikel bir grup veya akımın doğrudan veya

dolaylı desteklenmesine kadar gidildi. Bu, partimizdeki parçalanmaya da katkıda bulundu...

Ne ki, son birkaç yılda komünist hareketin yaşamında çok şey iyiye doğru değişti ve bu değişiklik büyük ölçüde Sovyet perestroyka'sının bir sonucudur. Hareketimizde bugün yeni, dürüst, açık ve yoldaşça bir atmosfer vardır. Bunun komünist ideoloji, politika ve pratiğindeki stalinizmin son kalıntılarından da kendimizi yakın zamanda kurtarmada bize yardım edeceğine inanıyorum...

TARTIŞILAN "KARŞILIKLI BAĞIMLILIK": BUNDAN SONRA NE OLACAK?
Kuramsal Tartışma: Düşünce ve Gerçeklik

Dünyamızın karşılıklı bağımlı olduğu düşüncesi yeni politik düşüncede merkezi öneme sahiptir. Ancak karşılıklı bağımlılık, yalnızca bir başlangıç noktası değildir. O aynı zamanda yeni yaklaşımların ve kuramsal önermelerin çekirdeği ve günümüzün tartışmalı gerçekliklerinin özünün en güçlü ve kapsamlı bir yansımasıdır. O, felsefemizde ***yeni bir kategoridir*** *ama marksizm için o kadar da umulmadık bir şey değildir.*

Bazı kuramcılar "karşılıklı bağımlı bir dünya" düşüncesi üzerinde yükselen yeni politik düşünceyi marksizmin bir revizyonu ya da ondan bir sapma veya ona yapılan bir ihanet olarak görüyorlar. Bu düşünceler, gerçeklerden bundan daha fazla kopuk olamazlar. Bu kişiler, dünyanın çelişkilerle bölünmüş olduğu ve dünyada toplumsal gelişimin egemen eğiliminin tam bir uzlaşmaz karşıtlık olduğu düşüncesini içeren tek taraflı bir bakış açısının tutsağı olmuş görünüyorlar. Oysa tersine, marksizmin kurucuları, ülkelerin ve halkların "karşılıklı bağımlılığına" büyük bir önem verdiler ve hiçbir devrimci kuramın bu etmene gereken önem verilmeksizin gelişemeyeceğini düşündüler.

Marks ve Engels, ilk çalışmalarından biri olan "Alman İdeolojisi" adlı yapıtlarında "çok yönlü bağımlılığın" dünyanın gelişiminde değişik ulusları "tüm dünyanın üretimiyle (düşünsel üretim de içinde) pratik bir bağ kurmalarını ve dünyada insanlığın yarattığı tüm üretimden çok yönlü yararlanma kapasitesini kazanmalarını sağlayabilecek"[1] çok önemli bir özellik olduğunu belirtmişlerdi. Bu, rastgele bir gözlem değildi: Marks ve Engels, "çok yönlü bağımlılığın" ve "evrensel tarih"in tarihsel sınırlarını belirleyen somut bir kavram ortaya koymuşlardı. Felsefemizin kurucularının da belirttikleri gibi, bunlar insanlığın başlangıcından beri var olan özellikler değil, gelişmenin birer ürünüydüler: Yalnız ve yalnızca kapitalizm koşullarında bir zamanlar yalıtlanmış konumdaki ülkeler her açıdan birbirlerine bağımlı duruma geldiler. Aynı zamanda bu olgunun ekonomik (yani, temellerine ilişkin) unsurları da açığa çıkardılar: "... büyük ölçekli sanayi rekabeti evrenselleştirdi.., iletişim araçlarını ve çağdaş dünya pazarını oluşturdu", "ilk kez dünya tarihini üretti ve tüm uygar devletleri ve bunların her bir bireyini isteklerinin tatmini için tüm dünyaya bağımlı olmasını getirdi ve dolayısıyla eskiden var olan farklı devletlerin doğal yalıtlanmışlık durumlarını yok etti."[2]

---

(1) K. Marks, F. Engels, Toplu Yapıtlar, C.5, S.51
(2) Age., C.5, S.73

Dünyada karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkışının maddeci açıklaması, şu önemli sonucu ortaya seren "Komünist Parti Manifestosu"nda daha da açıklığa kavuşturulmuştu: "Eski yerel ve ulusal yalıtlanmışlık ve kendine yeterlilik durumunun yerine, her bakımdan evrensel olan ulusların karşılıklı bağımlılığı söz konusu."[3]

*"**Manifesto**"da geleceğin "evrensel tarihi" ve bunun devrimci kuram ve pratik açısından önemi konusunda şunlar söyleniyordu: "Bireylerin dünya tarihindeki işbirliklerinin ilk doğal biçimi olan çok yönlü **bağımlılık** bu komünist devrim sayesinde insanın insan üzerindeki eylemlerinden doğmuş olan ve şimdiye kadar, kendilerine tümüyle yabancı birer güç olarak insanları ezmiş ve yönetmiş olan bu güçlerin bilinçli egemenliği ve denetimi altına girecektir."*[4]

*Dünyanın karşılıklı bağımlılığı Lenin için de önde gelen kuramsal sorunsallardan biriydi ve "biz yalnızca farklı devletler durumunda değil, aynı zamanda belli bir devletler **sistemi** içinde yaşıyoruz"*[5] *ve dolayısıyla da bu sistem açısından düşünmemiz gerektiği yolundaki önerme, onun devrim kuramında merkezi bir önem taşıyordu. Ekonomi politik üzerine yaptığı temel çalışması olan Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması'nda Lenin, öncelikli olarak 20. yüzyılın başlarında dünya kapitalist ekonomisinin **bütünsel bir tablosunu** vermeyi amaçlamıştı. Dünyada karşılıklı bağımlılığın genel tanımını formüle etti, yapısını ortaya koydu ve unsurları ile bunlar arasındaki ilişkileri ayrıntılı biçimde nitelendirdi;*[6] *başka özelliklerinin yanı sıra bu yapıt dünya gelişiminin bütünselliğini oluşturan çeşitli unsurların karmaşıklığını ve çelişkili karışımını incelerken gerekli olan titizliğin ve kapsamlılığın önemli bir metodolojik örneğiydi.*

Dolayısıyla, yeni düşüncenin kuramcıları kavramlarına açıklık getirirlerken, yoktan başlamak yerine eski ve somut marksist-leninist geleneğe dayanıyorlar. Doğal olarak, karşılıklı bağımlılığın somut biçimleri, bileşenleri ve bunlar arasındaki çelişkili ilişkiler, Marks'ın ve Lenin'in zamanında olduklarından önemli ölçüde farklılar. Günümüzde, "karşılıklı bağımlı ve çelişkilerle dolu bir dünya" kavramı, global sorunların, en başta da nükleer ve ekolojik felaketler tehlikesinin ve uygarlığımızın karşı karşıya bulunduğu ve yalnızca tüm insanlığın ortak çabalarıyla çözümlenebilecek bir bunalımın söz konusu olduğu bir zamanda, iki toplumsal ve politik sistemin bir arada var oluşunun incelenmesi anlamını içeriyor. Bu kavram aynı zamanda hızla gelişen bilimsel ve teknolojik devrim ve perestroyka da içinde günümüzün karmaşık süreçlerini kapsayacak biçimde genişletilmelidir. Bilim adamları ve felsefeciler "evrensel tarih"deki tehlikeli çelişkileri çözmenin ve Doğu ile Batı, Kuzey ile Güney ve dünyanın tüm bölgeleri arasında yeni bir ekonomik, politik ve kültürel bütünleşmeye ulaşmanın yollarını keşfetmelidirler.

*"Kapitalist merkezler" ile "gelişmekte olan çeper" arasındaki ilişkiler bu sorunlar arasında önemli bir yer tutuyor. Bu ilişkiler aşağıda Lübnan Komünist Partisi Politbüro üyesi **Rafic ŞAMUN** ile tartışılmıştır.*

Bağımlılığın Dünü ve Bugünü

☐ "Karşılıklı bağımlı bir dünya" kavramı kapitalizmin merkezi ile çeper arasındaki ilişkilerin özünü ve niteliğini ne kadar doğru biçimde yansıtıyor? Bu kavram bu ilişkileri değerlendirmek için kullanılabilir mi?

---

(3) age., C.6, S.488
(4) age., C.5, S.51-52
(5) V.I. Lenin, Toplu Yapıtlar, C.35, S.273
(6) Bkz. age., C.22, s.189, 258-269

☐ Kesinlikle kullanılabilir. "Karşılıklı bağımlılık" kapitalizmin merkezleriyle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde, özellikle de tüm insanlığın,uygarlığın, varlığını sürdürmesini güvence altına almanın yollarını bulmaya yönelik arayışları, silahlanma yarışının önüne geçmek, ekolojik bir felaketi önlemek ve dünya çapında etkileri olan bölgesel gerginlikleri gidermek gibi konularda kullanılabilir. Bu sorunların ciddi bir kuramsal analizi gereklidir, ama marksistler bu konuda geciktiler. Ancak, bu kavramın kapitalist ülkelerle Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki ilişkilerin tüm karmaşıklığını yansıttığını da düşünmüyorum. "Karşılıklı bağımlılığın" ortaya çıkışı (çoğunlukla global sorunları çözme gereksiniminden dolayı), çeper ülkelerin ekonomik ve politik gelişme açısından emperyalist merkezlere artan ölçüde "bağımlı" duruma gelmesiyle sıkı sıkıya bağlıdır; bu ise bir düzeyde "karşılıklı bağımlılık" ile başka bir düzeyde "bağımlılık" arasında var olan çelişkili bir ilişki anlamına gelmektedir. Bence bugün merkez ile çeper ülkeler arasındaki ilişkilerde egemen olan unsur *"bağımlılık"*tır.

☐ **O halde "bağımlılığın" ana biçimleri ve unsurları nelerdir?**

☐ Her şeyden önce, dünyadaki mali merkezler ve uluslarötesi tekeller aracılığıyla çok kudretli güçler tarafından kullanılan sayısız gizli ekonomik kaldıraç vardır. Bu kaldıraçlar Üçüncü Dünya ülkelerinin bölünmüş kalmalarını sağlamaya, ekonomik gelişmelerinin yönünü, hızını ve düzeyini belirlemeye ve kaynaklarını denetim altında tutmayı sağlamaya ve bu yolla bağımlılıklarını, ya da başka deyişle eşitsiz karşılıklı bağımlılıklarını kalıcılaştırmaya yarıyor. Bu olgunun başka kanıtları da, herhangi bir ülkede bağımlılığa karşı en ufak bir isyan olasılığı ortaya çıktığında, askersel gücün veya onları "hizada tutma"nın başka yollarının sahneye çıktığı gerçeğidir.

☐ **Peki, gelişme hangi yönde olacak? Çeper ülkelerin merkeze olan bağımlılıkları (mücadelenin şiddetlenmesiyle birlikte) artacak mı, yoksa karşılıklı bağımlılık mı üstün gelecek (ve daha geniş bir işbirliği ile sonuçlanacak)?**

☐ Geçen yüzyılda, Marks, sermayenin başlangıçtaki birikimine açıklık getirirken, bu sürecin sömürgelerin açık biçimde yağmalanmasıyla başladığını vurgulamıştı. Bugün, kapitalist merkezlerle çeper ülkeler arasındaki uçurum giderek büyüyor ve bu ülkelerin merkeze olan bağımlılıkları Üçüncü Dünya ülkelerinin uzatmalı sömürüsü nedeniyle giderek artıyor. Bazı kuramcılar, bu uçurumun kapitalist sistem içersinde sanayileşme yoluyla kapatılabileceğini iddia ediyorlar. Ancak yanılıyorlar, çünkü *gerilik nicel olduğu kadar aynı zamanda niteldir de.* Tarihsel olarak bunun birincil nedeni, gelişmekte olan ekonomilerdeki büyük dengesizliklerdir. Daha başlangıçtan bu ülkelerdeki üretimin hızı, hacmi ve biçimi, doğal olarak bağımlı konumdaki halkların çıkarlarını dikkate almayan ebeveyn devletler tarafından belirleniyordu. Bunun sonucunda, yıllar sonrasında çeper ülkelerin çoğu tek ürüne dayalı ekonomiler durumuna geldiler.

Merkez ile çeper ülkeler arasında bir başka önemli niteliksel farklılık daha var: Sanayi devrimi feodalizmi yok ettiğinde,küllerin arasından "safkan burjuvazi" doğdu. Ama eski sömürgelerde burjuvazinin ortaya çıkışı ekonomik bozukluklardan dolayı çarpık biçimde gelişti. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesindeki yönetici sınıf feodal lordlarla burjuvazinin bileşiminden oluşuyordu, ama burjuvazi olgunlaşmamış bir

durumdaydı ve kompradordu ki, bu durum, Batı için son derece uygundu.

Söylemek istediğim şu ki, bu tür bir tarihsel mirasla *sanayileşmiş güçlere yetişmek bir yana, aradaki uçurumun hızla kapatılması bile olanaklı değil.*

□ Bu söylediklerinizi doğrulayan pek çok gerçek var. Ancak, toplumsal ilerleme akımı çeper ülkeleri çok farklı biçimlerde de olsa etkiledi ve dolayısıyla, gelişimleriyle ilgili sorunlar daha farklı biçimde ortaya konmalıdır. Şimdi, "evrensel tarih"-in hareketi yön değiştirdiğine göre merkez ile çeper ülkeler arasındaki uçurumun geometrik biçimde arttığını söylemek doğru mudur?

□ Elbette, bağımlı ülkelere dayatılmış olan uluslararası işbölümü eskiden olduğu gibi değildir. Kapitalizm değişim karşısında çok hızlı davranıyor ve değişime içgüdüsel olarak uyum sağlıyor. Ancak, eski hami ülkeler de sömürgecilik sisteminin çöküşünün ardından gelen karışıklık ortamında iyi düşünülmüş bir strateji izlediler. İkinci tür bir uluslararası işbölümü bu şekilde ortaya çıktı: Gelişmekte olan ülkelerde-madencilik ve petrokimya gibi-yalnızca merkezlerin gereksinim duyduğu türden ürünleri olan sanayiler ortaya çıktı. Çok sayıda ülkede ulusal sanayiler belirmeye başladı. Ancak bütün bunlar, merkezlerle Üçüncü Dünya arasındaki ilişkilerde önemli bir değişikliğe yol açmadı.

Bugün bu ilişkiler öncelikle imalat da içinde olmak üzere bazı üretim türlerini çeper ülkelere yaptıran uluslarötesi tekellerin yayılmacı politikaları tarafından belirleniyor. Bunun pek çok nedeni var; bunlar arasında sanayileşmiş ülkelerde yüksek ve Üçüncü Dünya'da düşük olan işgücü maliyeti, gelişmekte olan ülkelerdeki yeni pazarlar ve kapitalist merkezlerde alüminyum ve çelik gibi "pis" sanayileri çeper ülkelere kaydırmak istemelerine yol açan ekolojik baskılar gibi nedenler sayılabilir.

□ Aynı zamanda, bazı göstergelere göre, pek öyle geri kalmış sayılamayacak yeni sanayileşmiş ülkeler ortaya çıkıyor, önlerinde bazı olanaklar belirdi ve ilerlemeleri çoğu zaman uluslarötesi tekellerin faaliyetlerine bağlanıyor. Bu tekellerin bugün dünyadaki rollerinin yalnızca kapitalist merkezlerin çeper ülkeler üzerindeki egemenliklerini arttırmak olmadığı, aynı zamanda çeper ülkeleri, çelişkilerle ve karşıtlıklarla da olsa dünya ekonomisi içine katmak ve bu ülkelere teknoloji, bilgi, gelişmiş endüstriyel ve örgütsel uzmanlık transferi yapmak olduğu yolundaki argümanlar konusunda ne düşünüyorsunuz?

□ Bence, yeni uluslararası işbölümü açısından bir şey açıktır: İhracata yönelik sanayiler belli başlı kapitalist pazarlar tarafından belirlenen koşullarda faaliyet gösterirken, ithalatın yerini alması planlanan ulusal sanayilerin gelişimi hâlâ uluslarötesi tekellerin politikalarına, dış borçlara ve teknoloji ile "know-how" transferine bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerin, uluslarötesi tekellere elverişli olmayan koşullarda da olsa kapıyı açmak ve yatırım programlarına katılmalarını, yerel pazarda faaliyet göstermelerini, ihracat politikalarını vb. kabul etmek zorunda kalmalarının nedeni budur.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu modern sanayiler geliştirdiler, ancak bunlar bağımsız ya da kendi kendine yeterli sanayiler değildir. Örneğin, en zengin Arap ülkesi olan Suudi Arabistan'ın sanayileşmesi uluslarötesi tekellerin planlarıyla tümüyle uyum içindedir; sanayinin kapasitesi, teknoloji transferinin düzeyi, çıktı türü, pa-

zarlama stratejileri vb. konularda kararları onlar verirler. Kısaca, *Batılı tekeller kendi çıkarları amacıyla Üçüncü Dünya'daki sanayileşme süreçlerini tümüyle ve sürekli olarak kontrol ediyorlar.*

Elbette, dünya ekonomik gelişiminin, bilimsel ve teknolojik devrimin ve gelişmekte olan devletlerin yeni uluslararası bir ekonomik düzen için verdikleri savaşımın mantığı yeni eğilimlerin oluşumuna yol açıyor. Çok sayıda ülke gerçek bir ekonomik gelişme gösteriler. Ama genel olarak egemen olan eğilim, roket hızıyla artan dış borçlar örneğinde çarpıcı biçimde görüldüğü gibi, artan bağımlılıktır. 1982 yılında gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 626 milyar dolardı ve borç faizleri yılda 131 milyar dolar civarındaydı. Bugün ise, borçlar 1 trilyon doları geçmiş, borç faizleri de neredeyse ikiye katlanmıştır. *Sonunda, borç faiz ödemeleri Üçüncü Dünyanın tüm gelirini aşacaktır.*

Brezilya ya da Meksika gibi yeni sanayileşmiş ülkelerin olanaklarından söz ettiniz. Çeşitli tarihsel nedenlerden ötürü bu ülkelerin gelişimleri çoğu çeper ülkeninkinden farklı oldu. Ancak ben bu ülkelerin başarılarının kapsamını ve önemini abartmazdım. Çok farklı bir yola girerek başarılı olduklarını sanmıyorum. Bu ülkelerin hepsi de aynı bağımlılık düzeneğinin esareti altındalar ve manivelalar uluslarötesi tekeller ve uluslararası mali merkezler tarafından idare ediliyor. Dış borç yükü hem daha geri durumdaki ülkelerin, hem de daha sanayileşmiş Üçüncü Dünya ülkelerinin sırtında giderek artan bir ağırlıkla bir yük oluşturuyor. *Krediler ister "sanayileşmemiş" ya da "yarı-sanayileşmiş" ülkelere verilmiş olsun, bu krediler ister ihracata yönelik sanayilerin isterse ithal ikameci sanayilerin gelişiminde kullanılmış olsun, sonuç aynıdır: Üçüncü Dünyada yaratılan artık ürünün çoğuna kapitalist merkezler tarafından el koyuluyor. Borç köleliği bunu garantiliyor.*

Eğilimlerin Dinamiği

☐ **Ama borç her zaman kölelik anlamına mı gelir? Borçlu durumda olanlar yalnızca "çeper" ülkeler değil: ABD dünyanın en borçlu ülkesi durumunda. Bu ekonomik hastalığın nedenleri ve sonuçları elbetteki sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında farklılıklar gösteriyor. Bazı ülkeler silahlanma yarışına katıldıkları için hastalığa yakalanmışlar, diğerleri ise dünya pazarı içindeki konumlarının elverişsizliği ya da kötü yönetim nedeniyle bu duruma düşmüşler. Bazı ülkeler başlarını suyun üstünde tutabilmek için borç almışlarken, bazıları lider olabilmek için, diğerleri de liderliklerini pekiştirebilmek amacıyla almışlar. Başka bir deyişle, borç sorunu "kölelik" ilişkilerinin bir göstergesi olmanın ötesinde bir şey değil mi?**

☐ Dünyada borç olayının karmaşık ve çok yönlü bir sorun olduğunu ve tek tek ülkelerin borçlarının her birinin ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini, çünkü her borcun kölelik anlamına gelmediğini kabul ediyorum. Ancak gelişmekte olan ülkelerin boyunlarında birer ilmek olduğu da tartışmasızdır.

Zenginlerin karşı karşıya oldukları borçlar, fakirlerinkinden tümüyle farklı: Zenginler dikeni hissetmezlerken, fakirler iflasa doğru gidiyorlar. Doların değeri düşüp faiz oranları indiği zaman, Amerikan mallarının rekabet gücü artıyor ve örneğin petrol zengini Arap ülkelerinin ABD bankalarındaki varlıkları değer kaybetmeye başlıyor. Gelişmekte olan borçlu ülkeler borç faizlerinin azaltılmasından kazanç-

lı çıkabiliyorlar ama ihraç ettikleri malların fiyatlarındaki düşüşlerden zarar ediyorlar. Örneğin, 1986'da kazançları 5.5 milyar dolarken zararları 43 milyar doları, yani kazançlarının sekiz katını buluyordu. Dolar değer kazanıp faiz oranları arttığında Amerikan mallarının rekebat gücü azalıyor, ABD'nin ticaret dengesi ile ödemeler dengesi kötüleşiyor, ama Amerikan bankalarına borçlu ülkeler daha önceki borçlarını ödeyebilmek için daha yüksek faizlerle borç almak zorunda kaldıklarından daha da çaresiz duruma düşüyorlar. Bu ülkeler eskisinden daha da bağımlı hale gelirken, ABD yeni yatırım projeleri için daha fazla sermaye elde ediyor, ki bu da Amerika'nın diğer gelişmiş kapitalist ülkeler karşısındaki rekabet gücünü arttırıyor.

Döviz ve faiz oranlarındaki bu tahterevalli durumu karmaşık bir süreç, ama her şey olup bittiğinde ipleri ellerinde tutanlar daima kazançlı çıkıyor. Dolar dünyada en başta gelen döviz olmaya devam ediyor.

Üçüncü Dünya borç sorununun eşit olmayan ticaretin yeni bir biçimini çağrıştırması daha da endişe vericidir. Merkezden gelen malların fiyatlarıyla çeper ülkelerden gelen malların fiyatları arasındaki artan fark, yani eşit olmayan ticaret, Üçüncü Dünya ülkelerini yağmalamanın bir başka yoludur.

□ **Ticaretin giderek daha adaletsiz bir durum aldığını söylüyorsunuz. Oysa bazı marksist bilim adamları böyle düşünmüyorlar. Onların açıklamalarına ve bilimsel ve teknolojik devrimin mantığına göre, yeni teknolojinin fiyatı artarken hammaddelerin fiyatı düşüyor, ama genelinde bu temelde farklı olan ürünlerin değişimi üretimin dünya çapındaki toplumsal maliyetine dayanıyor. Dolayısıyla çeper ülkelerin ticaret vasıtasıyla "yağmalanması" söz konusu değil. Bu konuda ne diyorsunuz?**

□ Ne olursa olsun ticaret ilişkileri adaletsiz. Örneğin Batı korumacılığı Üçüncü Dünyanın bütününü olumsuz yönde etkiliyor.

Ayrıca bir de teknolojik bağımlılık var. 1975'te sanayileşmiş ülkeler tüm patentlerin yüzde 94'ünü ellerinde tutuyorlardı. Çeper ülkeler yalnızca yüzde 6'ya sahipti, ama bunların da yüzde 85'i uluslarötesi tekellerin kontrolündeydi. Daha da ötesi, gelişmekte olan ülkeler patent satın aldıklarında uygulamaya, kullanıma vb. ilişkin bir dizi kısıtlayıcı koşulu kabullenmek zorunda bırakılıyorlar. Bir başka sorun da "beyin göçü"; çeper ülkeler yılda 25 binin üzerinde uzman kaybediyor.

□ **Ama yetenek sahibi insanların yeteneklerini geliştirebilmek için en iyi olanakları bulmaya çalışmaları doğal değil mi, özellikle de bugün Üçüncü Dünya'da bu tür olanaklar çok daha kısıtlıyken? Sizce insanlık yaşama geçirilmemiş düşünsel potansiyel yerine bu durumdan daha fazla yarar sağlamıyor mu?**

□ Evet, Batı basınında bu tür görüşlere rastladım, ama bence bu tür "beyin göçü"nde yarar sağlayan, insanlıktan çok uluslararası sermayenin üst kademeleridir. Gelişmekte olan ülkelerde çok az aydın var. Belki bugün kapitalist merkezler onlara çok daha iyi olanaklar sunabiliyor. Ama bunu kaçınılmaz bir şey olarak kabullenmeli miyiz? Bunu yaparsak Batının sonsuza dek teknolojik üstünlüğünü koruyacağını ve çeper ülkelerin de bir o kadar bağımlı kalacağını kabul etmiş oluruz. Batılı güçler böyle bir durumu sürdürmek için her şeyi yapabilir. Batılı mali merkezlerin Üçüncü Dünya ekonomileri üzerindeki etkileri herkes tarafından biliniyor. Kredi

vermeden önce, alıcı ülkenin mali, ticari, ücret ve vergi politikaları, özel ve devlet sektörlerinin faaliyetleri vb. konuları içinde, tüm ekonomisinin ayrıntılı bir "resmini" alıyorlar. Kredi konusundaki karar ancak bundan sonra veriliyor. Buradan çıkan tek sonuç, *gelişmekte olan ülkelerin kapitalist merkezlerin ekonomik çıkarlarına artan ölçüde tabi kılındığıdır ve "beyin kapma" yöntemi Üçüncü Dünyanın bu merkezler tarafından yağmalanışının bir biçimidir.*

Başka bir deyişle, uluslararası sermaye tarafından izlenen baskı politikasının, varsa bile herhangi bir mikroskopik yararını arama isteğini hiç duymuyorum. Kapitalist merkezlerin gelişmekte olan ülkelere silah sağlayarak ulusal egemenliklerini korumalarına yardımcı olduklarını, ya da uluslarötesi tekellerin gelişmekte olan ülkelerdeki yan kuruluşlarının bu ülkelerin gelişimine katkıda bulunduklarını vb. söyleyen Batılı yazarlara kesinlikle katılmıyorum. Bütün bunlar propagandadır, gerçekler daha farklıdır.

Geçtiğimiz birkaç yıl içinde, yalnızca Körfez ülkeleri silahlanma için 400 milyar dolar harcadılar. Bu astronomik harcamalara karşın hiçbiri de kendi ulusal sınırlarını güvence altına alamıyorlar. Gerçek bir gelişmenin sürdürülmesi yerine, neden işe yaramayan malzemeye dev fonlar harcansın? Bunun nedeni çok basittir: Bu, kapitalist merkezlerle söz konusu ülkelerin hükümetlerinin ortak çıkarınadır. Batı silah ticaretinden para kazanmaktadır; yönetimlerini güçlendirmek isteyen müşteriler ise, bu merkezlerle tam bir uyum içinde olan rejimlerdir. Bu tür bir politika, komşular arasında uzlaşmanın gerçekleştirilmesini sağlamak yerine aralarındaki çelişkileri şiddetlendiriyor, etnik, dini ve sınır çatışmalarını körüklüyor ve gelişme sürecinde önemli başarılar kaydedilmesini sağlayabilecek ekonomik ve politik çabaların asgari düzeyde bile olsa koordinasyonunu engelliyor.

Eşit İşbirliğine Doğru

□ Çeper ülkelerin militarizasyonunu önlemek, dünya silah ticaretine son vermek ve gelişmekte olan devletler arasında daha yakın bir karşılıklı bağımlılığın geliştirilmesi, insanlık için güvenli bir gelecek yaratılması açısından vazgeçilmez olan kilit sorunlardan bir kaçı. Bu amaçlara ulaşmanın yolu nedir?

□ İki tür gelişme vardır. Bunlardan biri, *bağımsız bir ulusal ekonominin yaratılmasını ve toplumsal ve ekonomik yapıların akılcı biçimde onarılmasını* içeriyor. Bu tür bir ekonominin ıssız bir adada kurulması gerektiğini, başka deyişle, dış etmenlere karşı bağışık olması ve kendisini dünya süreçlerinden yalıtlaması gerektiğini kastetmiyorum. Bu tür bir ulusal ekonomi "karşılıklı bağımlı" bir dünyanın bir parçasıdır, ama bu karşılıklı bağımlılık daha gelişkin bir demokrasi, adalet ve eşitlik ilkelerine dayanmalıdır.

Dünyanın bugünkü bütünselliği içinde görülen diğer gelişme türü köklü biçimde farklıdır. Bu gelişme türü *kapitalist merkezlere bağımlı* durumdaki ekonomik modellerde gözleniyor. Ancak bu ikinci yol yalnızca Üçüncü Dünya için değil, merkez ile çeper ülkeler arasındaki uçurumun korkunç biçimde büyüyeceğinden dolayı, tüm insanlık için tehlikeli ve risklerle doludur. Başka bir deyişle, bu ikinci gelişme türünün herhangi bir gelecek vaadettiğini sanmıyorum.

Bağımsız bir ulusal ekonomi şu şekillerde oluşturulabilir: Birincisi; mevcut tüm ekonomik ilişkiler kompleksinde, yeni uluslararası ekonomik düzen için uzun ve zorlu bir savaşım verilmesini gerektiren köklü bir revizyon; ikincisi, "gelişme için silahsızlanma" amacıyla aynı ölçüde zorlu bir savaşım; üçüncüsü, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda köklü bir yönetim değişikliği ve halkın çoğunluğunun sözcüsü olacak ve onların kararların alınmasına ve yerine getirilmesine katılımlarını garanti altına alacak demokratik yönetimlerin oluşturulması. Halkın yönetimi, ülke içi birikimi ve tüketimi, tarımsal kaynakları düzenleyebilecek, devlet sektörünü yeni bir temelde güçlendirebilecek ve nihayet ulusal bağımlılığa bir son verebilecektir.

□ Sizi eleştirenler "bağımsız bir ulusal ekonomi" hedefinin tarihe karıştığını söyleyebilirler. Bugün artık sorun global bir varoluş ekonomisi kurmak, yani evrensel teknolojik temellerin köklü biçimde yeniden yapılandırılması olduğundan, ulusal ekonomiler artan ölçüde bağımsız duruma geliyorlar. Ayrıca, çok sayıda ülkede devlet sektörünün zayıflamasının mantıklı bir süreç olduğunu düşünmüyor musunuz? Bilimsel ve teknolojik devrim ekonomik yönetim için yeni olanakların önünü açıyor ve herhangi bir ekonominin devletçi (etatist) yönetiminin sınırlılığını açıkça ortaya koyuyor.

□ Bağımsız ulusal gelişmenin dünya süreçleri ile uyumlu olduğunu söylemiştim. Ancak bu yol bağımlılık ve eşitsizlik ilişkileriyle uyuşmaz; arada bir kopukluk olması gerekir. Bu ekonominin daha adil ve daha birlik içinde bir dünya ile bütünleşmesi gerekir. Eğer "gelişme için silahsızlanma" sürekli olarak işleyen bir etmen durumuna gelirse, yeni bir uluslararası ekonomik düzenin kurulması için geniş olanaklar ortaya çıkacaktır. Ama bu, bugün büyük önem taşıdığını düşündüğüm bağımsız ulusal ekonomiler yaratılmadan düşünülemez bile.

Devlet sektörüne gelince, deneyim, sorunun sektörün kendisinde değil, onu işletenlerde olduğunu gösteriyor. Devlet sektörü ancak emekçi halk kitlesine denetimi garanti eden yeni, gerçek anlamda demokratik ilkeler temelinde verimli biçimde işleyebilir.

□ Uluslararası ekonomik ilişkilerin yeniden yapılandırılmasının ve demokratikleştirilmesinin silahsızlanmayla ve öncelikle gelişmiş ülkelerdeki savaş sanayilerinin sivil üretime dönüştürülmesiyle yakından bağlı olduğundan söz etmiştiniz. Ancak, herkesin bildiği gibi sorun bu kadar basit değildir. Bu dönüştürme yeni yatırımlar gerektirir ve eğer "gelişme için silahsızlanma" gerçekleşecekse bunların akıllıca kullanılması gerekir. Bu tür bir dönüşüm için gereken uygun yöntem ve yollar şimdiden oluşturuldu mu?

□ Dönüşüm konusu çok önemlidir ama eğer yakında bir çözüm bulunamazsa karşılaştırılamayacak kadar çok karmaşıklaşacaktır. Savaş sanayi geliştikçe, onu sivil üretime dönüştürmek o kadar zor olacaktır. Çok sayıda uzman şu soruyu sormakta haklıdır! Bir savaş uçağı bir yolcu uçağına dönüştürülebilse bile, bir Yıldız Savaşları lazer silahı ya da bir nükleer denizaltıyı ne yapacağız? Bu nedenle, toplumsal ilerleme güçlerinin hem merkezlerde hem de çeper ülkelerde gelecek için dönüşüm planları yapmak yerine, bugünden gerçekleştirilmesi için baskıda bulunmaları gerektiğini düşünüyorum. Bu durumdan, askersel-sanayi kompleksi elbette dışında, herkes çıkar sağlayacaktır.

Çok şey, dönüşüm süreçlerinin hangi güçlerin gözetiminde gerçekleştirileceğine ve bunlar aracılığıyla elde edilen kaynakların emekçi insanların yararına, geri kalmışlığa karşı vb. amaçlar için nasıl kullanılacağına bağlıdır. Bu ise, karşımıza yönetim sorununu çıkarıyor. Burjuvazinin çeper ülkeleri bağımsız ekonomik gelişme yoluna çıkarmada önderlik yapamama konusunda sabıkası var. Hatta, küçük ve orta burjuvazinin desteğiyle iktidara gelmiş olan rejimler bile önce hemen geri kalmışlığa bir son vermeye çalışsalar da, kısa sürede iyi niyetlerinden vazgeçip neredeyse tümüyle yabancı sermayeye bağımlı olan komprador bir katman durumuna dönüşüyorlar.

Tarih de gelişmenin bugünkü aşamasının görevlerini hiçbir partinin tek başına gerçekleştiremeyeceğini gösteriyor. Bu görevlerin yerine getirilmesi ancak parti içinde ve partiler arası ilişkilerde gerçek bir çoğulculuk ve demokrasi temeline dayanan ve işçileri, köylüleri, küçük ve orta burjuvaziyi, yani nüfusun bağımlı gelişmeden dolayı zarar gören *çoğunluğunu içeren geniş bir sınıfsal güçler bağlaşıklığı* ile güvence altına alınabilir. "Gelişme için silahsızlanma"yı gerçekleştirebilecek güçler bunlardır.

☐ **Üçüncü Dünya'nın kaderinden endişe duyan Batı Avrupa solu tarafından ortaya konan son hipotez konusunda ne düşünüyorsunuz? Onların görüşleri uluslararası ilişkilerdeki bencillikten kurtulmaya, dünya ekonomik gelişimine bir ahlak kazandırmaya ve dünyada yeni bir toplumsal ortam yaratmaya yarayabilir mi?**

☐ Eşit işbirliğine doğru bir geçiş, dünyanın her yanında geleneksel ilerici güçlerle yeni demokratik ve alternatif hareketler arasında geniş bir bağlaşıklık kurulmadan, ya da uluslararası ilişkilere yeni düşünce getirilmeden düşünülemez. "Karşılıklı bağımlı bir dünya"da çok taraflı bir etkileşim olmazsa olmaz ve *yeni politik düşünce* de bunun temelidir. Bu düşünce kısa bir süre öncesine kadar çözülemez olarak görülen sorunların çözümüne yardımcı oluyor.

Soruları soran ve yanıtları yayıma hazırlayan WMR yöneticilerinden *Vladimir GAVRILOV*'dur.

Genel Kuramsal ve Global Sorunlar Komisyonu "tarihin evrenselliği ve karşılıklı bağımlılığı" kavramını ve günümüz üzerine sürdürülen tartışmaya devam etmeyi planlıyor.

Okuyucu Tartışmaya Katılıyor

MARKSİZMİN "BUNALIMI" ÜZERİNE İKİ GÖRÜŞ

WMR bu yılki Ocak ve Şubat sayılarında tartışmaya bir temel oluşturmak üzere arka arkaya, Damian Pretel'in "Marks'ın Felsefesi: Dogmatik bir yorumlamadan. Yaratıcı Gelişmeye", ve Semou Pathe Gueye'nin "Marksizm'in Bunalımı: Söylence ve Gerçeklik" başlıklı yazılarını yayımladı. Her iki yazı da okurlarımızı marksist düşüncenin gelişimi üzerine kendi, çoğunlukla da tam zıt görüşlerini ifade etme yönünde harekete geçirdi.

BU, MARKSİZMLE DEĞİL FAKAT ONUN TEMSİLCİLERİYLE İLGİLİ BİR ŞEYDİR

Değerli Yoldaşlar,

Şubat sayısında, Semou Pathe Gueye'nin "Marksizmin Metodolojisinin Bunalımı" üzerine yazısını büyük bir sıkıntıyla okudum. Bu yayın, her şeyden önce beni yapıcı olmadığı ve öne sürülen konunun tartışılmasına pek de yardımcı olmadığı için rahatsız etti. Asıl olarak yazı, yazar istesin ya da istemesin, kendisini, öğretimizin bunalımı hakkındaki zamanaşımına uğramış formülün marksist terminolojiye girişiyle sınırlamaktadır. Bunun, yüzyıldan fazla bir zamandır, bilginin devrimci işçi sınıfı hareketinin bilimsel kuramı içindeki gelişimini kendi anlayışıyla -önce antikomünist, sonra antisovyet- açıklamaya çabalayan burjuva biliminden alındığını bilmesi gerekir. Doğal olarak, marksizmin varsayılan tüm "bunalımları" ve "hataları" yaşamın gerçekleri tarafından delinmiştir.

Eğer konuyu kaçırırsanız, terimler hakkında tartışmak yararsızdır. Anlambilimsel (semantik) yönlendirmelerden kaçınmak için konuyu daha kapsamlı bir biçimde anlamanız gereklidir. Bu, gerçek tartışmanın marksizmin bir "bunalımı" ya da "işlemezliği" hakkında değil, fakat onu yaratıcı bir biçimde geliştirme ve onu önemli ölçüde değişmiş bulunan bir savaşım alanında kullanma gereksinimi üzerine olduğunu ortaya koymaktadır. Belki de en temel sorun, barış için savaşım ile toplumsal ilerleme için savaşım arasında var olan karşılıklı bağımlılıktır. Olası bir termonük-

leer felaket karşısında bu (karşılıklı bağımlılık), yalnızca tümüyle yeni bir biçimde ortaya konulmamakta, fakat aynı zamanda, değişik aşamalarda, her ülkenin somut tarihsel durumunu karşılayan özgül ödevlerin yerine getirilmesini içermektedir.

Yeni sorunlara yanıtlar bulmak için eski reçeteleri karıştırmak saçmadır. Fakat kuramsal ilkelerden vazgeçmek ve marksist-leninist yöntemi bir tarafa bırakmak tümüyle anlamsızdır. Eğer böyle olursa, bu bir "bunalım" değil, fakat düpedüz marksizmden bir ayrılmadır.

Yukarıda sözü edilen (barış ve toplumsal ilerleme için savaşım arasındaki) karşılıklı bağımlılığa gelince, bu konuyu dünya topluluğunun dikkat merkezi durumuna getirenler marksistlerdir ve bu eldeki olgularla kanıtlanabilir. Onlar, aynı zamanda bunu çağdaş bilimde en öncelikli konu durumuna getirme girişimini göstermişlerdir. 1970'lerin sayısız UNESCO girişimlerini ya da komünist, işçi, sosyalist ve sosyal-demokrat partileri, ulusal devrimci ve kurtuluş hareketleri temsilcilerinin katıldıkları "Karl Marks ve Çağdaşlık - Barış ve Toplumsal İlerleme" adlı 1983 Berlin büyük uluslararası konferansını anımsamak yeterlidir. Konferans marksizm-leninizmin karşı konulmaz dirimselliğini ve canlılığını kanıtladı. Orada birçok konuşmacı Marks, Engels ve Lenin'in öğretisinin zamanımızın doğru kuramı olarak kaldığını vurguladı. Bu sonucun insanlık için önemini kavramak için yalnızca bu forumun belgelerini yeniden okumak yeterlidir. Bunu izleyen olaylar onların öngörülerini doğrulamıştır.

Bu aynı zamanda komünist ve işçi partilerince öne sürülen ve belirli yanıtların bulunduğu diğer çağdaş sorunlar için de böyledir. Yaşamın kendisinin öne koyduğu pratik, politik ve kuramsal sorunları yapıcı bir biçimde tartışmaksızın bir "kriz - bunalım" hakkında bu kadar konuşmak nedendir? Marksizm-leninizm yaratıcı, gelişmekte olan bir öğretidir. Eğer bunu göremiyorsanız, anlayış eksikliğinizi kuramın bir bunalımı gibi sunmamalısınız. Bu marksist bilim ile değil, onun temsilcileriyle ilgili bir şeydir. Yalnızca bir bilimsel varsayım, yanlış ya da uygulamalı bir deney başarısız oldu diye insan bilgisinin özel bir alanını "ortadan kaldırmak - yoketmek" gerekmez. Raslantı olarak, SBKP'nin kendi geçmişindeki hataları en acımasız bir biçimde eleştirmesi bu soruya en inandırıcı yanıttır. Ben bu süreci marksizme bir dönüş ve onun geçerliliği ve öneminin bir kanıtı sayıyorum.

Marksist-leninist bilim şimdi muhaliflerinin (karşıtlarının) özellikle ağır ateşi altındadır. Burjuva ideologlar marksizm-leninizmi yalnızca bir bütün olarak değil, aynı zamanda onun temel düşüncelerinin her birini sorguluyorlar. Böylece, Batılı sahteciler şimdi, yığınları sınıf savaşımının değerden düştüğüne ikna etmeye çabalıyorlar. Global sorunlar karşısında, özellikle bir nükleer felaketin önlenmesinde, onlar bunu (sınıf savaşımını) tümüyle eskimiş değilse de, giderek artan ölçüde gereksiz buluyorlar. Şöyle ya da böyle, insanlığın ve sınıf çıkarlarının karşılıklı bağımlı doğası üzerinde aşırı durduklarından, bazı çağdaşlarımız oltaya geliyorlar. Evet, global sorunlar toplumsal kökenlerine bakmaksızın yeryüzündeki tüm insanları etkiliyor. Fakat bundan, onların sınıfsal tarafsızlık sonucunu çıkarmak tehlikeli bir kendini aldatmadır.

Bir nokta daha: Gueye'nin "Çağdaş marksist düşüncede bir boşluk" olduğu yolundaki yapay tavrı, yeniden onun ödevini yapmadığını ortaya koyuyor. Kuşkusuz,

"gereksiz yere gururlanmak için nedenimiz yok" ve"gerçeklerle yüzyüze" gelmeye hazır olmalıyız. Fakat gerçek olgularla yüzyüze gelmeliyiz, kendi öznel yarattıklarımızla değil.

Heinrich OPITZ
Felsefe Doktoru, Berlin, DAC

VAROLMA YÖNTEMİ - GELİŞME

Apaçık çarpıcı bir çelişki. Geçenlerde, ABD'li toplumbilimci Neil Smelser'in önde gelen Batılı bilimciler arasında yaptığı bir yoklamada; son yirmi yılda hangi toplumsal kuramın en saygın duruma geldiği sorusuna, yüzde 80'i marksizm dedi. Ancak, komünist hareketinin tanınmış bir bireyi, Senegal Bağımsızlık ve Emek Partisi Merkez Komitesi Sekreteri ve Politik Büro üyesi Semoü Pathe Gueye, şimdi günümüz koşullarında marksist düşüncenin bir "bunalımından" söz ediyor.

Fakat ortada gerçek bir çelişki yok. Marksistler kendilerine -ve şimdi olduğu biçimiyle kuramlarına- karşı o denli eleştirel oldukları için, onun (kuramlarının) yaşamın gerisinde kalmasına izin verilemez olduğunu açık ve kesin bir biçimde ilan ediyorlar. Bu yüzden marksizm akademik topluluk içinde saygınlığını artırıyor.

Yoldaş Gueye'nin apaçık ve yapıcı yazısını iyi karşıladım. Evet, burjuva araştırmacıların yayınlarında "marksizmin bunalımı" üstüne tekrar tekrar okuduk. Onlar bunu, Marks'ın öğretisinin sonu olacak çıkmaz bir sokak gibi görüyorlar. Zigniew Brezezinski'nin, marksizmin 20. yüzyılın ikinci yarısının toplumsal sorunlarını çözmede kendi yeteneksizliğini ortaya koyduğu yolundaki açıklaması bu bakımdan bir örnektir.

Bununla birlikte Gueye, Brezezinski ya da onun çevresi ile özdeşleşmiyor, bunun yerine o, acı, alaycı bir biçimde Marks'ın çalışmaları üzerine "bir cenaze töreni konuşması yapıyor hissini veren" bazı burjuva ideologları hakkında yazıyor.

Onun görüşüne göre, marksizm yaratıcı bir biçimde gelişen ve "komünistlere görevlerini yerine getirmelerini mümkün kılacak" "kaçınılmaz bir kuramdır." Yazısının tümü, kendisinin de belirttiği gibi, yaşamın dayatmasından esinlenmiştir, "Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi gibi, yenilenmeye çağıran bir ilahidir."

Kuramdaki "bunalım durumu" ile Gueye, yaklaşan bir iflası ve çürümeyi kasdetmiyor. Tersine, bunun, gelişmenin yeni bir düzeyine yükselme olduğunu, yenilenmenin eşiğinde olduğunu ileri sürüyor.

Belki de terimleri kullanırken biraz fazlaca keskin davrandı ve kendisini şu varsayımla sınırlamalıydı: Marksist kuram, gelişmenin yeni bir sarmalının sınırındaydı, bu ileriye doğru adım atılmalıydı, vb. Bizim önceki kuramsal konumlarımız günümüz gerçekliğine artık doğrudan uygulanamazken, bu gerçeklikleri kavramak ve toplumsal ilerleme adına onu izleyen dönüşümleri gerçekleştirmek için yetersiz kalırken, böylesine ılımlı, "masalsı" bir ifade tonunun günümüzde uygun olmadığına inanıyorum. Gueye'nin hizmeti tamı tamına, keskin yaklaşımıyla, marksist düşüncenin zamanımızın meydan okuyuşlarının gerisinde kaldığı uyarısında yatmaktadır.

Aynı zamanda o, bizi yeni gerçekliklere yanıtlar bulmak için araştırmaya özendirmektedir.

Gueye, gerçekte, kuramın gerçeklikle ilişkisini yitirmesi üzerine alarm zillerini çalmaya başlanmazsa, toplumsal ilerleme için savaşıma onarılamaz zararlar verilebileceğine işaret ederek, marksist kuramın gelişimindeki *kritik durum* üstüne yazıyor. Ve düşünüyorum da, Gueye, bu kuramsal boşluğu, bazı sosyalist ülkelerdeki "bunalım" ve "bunalım öncesi" kapsamlı bir çözümlemesinin olmamasına ve kapitalist ülkelerdeki komünist hareketin yaşadığı ciddi güçlüklere bağlamakta haklıdır.

"Kendi kuramsal kavramlarımızı ve politik eylemlerimizi yenilemek ve güncelleştirmek için gerekli her şeyi yapmak ve gerçeklerle yüzyüze gelmek için" yaptığı çağrı kuşkusuz hoşuma gitti. Ancak, marksizmin gelişmesinin tek başına kendi, "iç kaynaklarının" kullanımına, ya da "düşüncelerin kendi gelişimine" ve başkalarından mantıksal çıkarsama ile alınan bazı kategorilere dayanamayacağı düşüncesini daha kesin bir biçimde vurgulamak isterim. Marks'ın öğretisi en başta yaşamın bilinçli bir biçimde araştırılması yoluyla ve pratiğin genelleştirilmesi temelinde ilerler. WMR'ye, Gueye ve Pretel'in bu yazılarında olduğu üzere, sorunların keskin metodolojik bir biçimde işlenişiyle tam uyumlu olarak, okuyucunun, yeni toplumsal gerçekliğin marksistler tarafından yapılmış, çağdaş değerlendirmelerini bulabileceği daha fazla sayıda çalışma yayımlamasını öneririm.

Yirminci yüzyılın son otuz yılında, marksizmin büyük ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya geldiği bir sır değildir. Bu kurama bağlı olan sosyalist ülkelerin endüstriyel gelişmede, verimliliğin artmasında ve yaşam düzeyinde kapitalist devletlerin gerisinde kalmaya başladığını nasıl açıklarız? Sosyalist ideal halkın gözünde değerini ve çekiciliğini yitirmeye başlamıştır.

Marksizm aynı zamanda bir başka güçlükle de karşı karşıya gelmiştir. Bizim değişmez bir biçimde, kaçınılmaz yıkıma doğru yuvarlanan, çürüyen, bir canavar olarak gördüğümüz kapitalizmin neden beklenmedik bir biçimde azimli olarak ortaya çıktığını, üretici güçlerini neden olağanüstü ölçüde geliştirdiğini ve bilimsel ve teknolojik ilerlemede büyük zaferler kazandığını, bugün netlikle açıklamak mümkün müdür?

Burada, Lenin'in kapitalizmin bunalımını hiçbir zaman durağanlık olarak görmediğini belirtmek önemlidir. Lenin, "Bu çürüme eğiliminin kapitalizmin hızlı büyümesini engellediğini sanmak bir hatadır... Genel olarak kapitalizm önceden olduğundan çok daha hızlı bir biçimde büyüyor,"[1] diye yazdı.

Dünya çapında karşılıklı bağımlılığın arttığı koşullarda, iki zıt sosyopolitik formasyon arasındaki ilişki çok önemli, ve bu ilişki ekleyeceğim çok karmaşık sorunların doğmasına yol açıyor. Bu sorunları çözmek için, yalnızca zamanımızın en başta gelen sorunlarını en dikkatli bir biçimde incelemek değil, fakat aynı zamanda leninizmin yaratıcı cephaneliğinde korunmuş olan olağanüstü kuramsal zenginliği birçok yönden yeniden keşfetmek gereklidir.

Materyalist diyalektik tarafından yönlendirilerek 20. yüzyılın son dönemlerinde-

(1) V.I.Lenin, **Toplu Yapıtlar**, C.22, s.300

ki sosyalizmi tanımlamaya koyulduğumuz, yalnızca çelişkileri değil, aynı zamanda toplumsal formasyonlar arasındaki bağı ve sürekliliği de görmeliyiz. Lenin, diyalektik zıtlıkların, karşılıklı bağımsız oldukları kadar birbirleriyle içiçe girdiklerini vurgulardı. *Bu aynı zamanda birbirlerini hem dışlayan hem de birbirinin içine giren iki toplumsal formasyon için de geçerlidir.* Solcu dogmatizm onların yalnızca zıt olduklarını görür. Ancak Marks ve Lenin, "komünizmi kapitalizmden *çıkıp* gelişen bir şey olarak"[(2)] düşünüyorlardı.

Sosyalizm, kendinden önceki formasyonlardaki ilerici olan her şeyi miras olarak alır, özümser, eleştirel biçimde yeniden işler ve yeniden yapılandırır. Lenin "kendilerini soyut bir biçimde 'kapitalizm' ile 'sosyalizm'i karşılaştırmaya adayanları"[(3)], öncekinin başarılarını reddeden ve yeni toplumun hizmetine nasıl konulabileceğini bilmeyenleri eleştirdi. Şöyle yazıyordu: "Biz zaman zaman 'kapitalizm bir felakettir, sosyalizm bir nimettir' demeyi sürdürüyoruz. Fakat böyle bir sav yanlıştır."[(4)]

Lenin yeni toplum doğup geliştikçe sosyalizm ve kapitalizm, sosyalizm ve ticaret gibi zıtları bilinçli bir biçimde birbiriyle bağlamaya büyük önem veriyordu. Bu, çelişkili ve farklı yapılarından dolayı,zıtların nesnel olarak aynı yönü amaçlayan ögeler içerdiğinden ve böylelikle de geçici olarak birbirleriyle uyum sağlamalarındandır. Bu yüzden devlet kapitalizmi ve sosyalizm, zıt olmalarına karşın, her ikisi de büyük ölçekli üretime, iş örgütlenmesinin ileri yöntemlerine ve en yeni makinelerin kullanımına dayanmaktadırlar. Lenin, kapitalist üretim yöntem ve biçimlerinin sosyalizm için çalıştırılması gerektiği varsayımından hareket etti. Sovyet iktidarı altındaki devlet kapitalizmi, "sosyalizmin eşiğidir, onun kesin zaferinin koşuludur"[(5)] diye yazdı.

...Evet, bir "dönemeç" döneminde yaşıyoruz: sosyalist ve kapitalist ülkelerde ve Üçüncü Dünya'daki bir dönemeç. Bunun açık bir biçimde tanınması -çağdaş sorunların ciddi ve esaslı bir biçimde incelenmesi için tüm kuramsal kaynakların harekete geçirilmesi- marksizmin, zamanımızın en büyük düşünsel ve politik gücü olduğunun ve böyle kalacağının bir garantisidir. Perestroyka ve yeni politik düşüncenin, marksizmin yaratıcı gelişmesi ve yenilenmesinin en sağlam belirtisi olduklarına eminim.

Profesör A.KOSICHEV
Moskova Üniversitesi
· Felsefe Bölüm Başkanı

---

(2) agy., C.25, s.471.
(3) agy., C.27, s.341.
(4) agy., C.32, s.350.
(5) agy., C.27, s.351.

TOPLUMSAL DURGUNLUĞUN PSİKOLOJİSİ

İ. KON

Perestroyka'yı sık sık NEP'le karşılaştırıyorlar. Ancak NEP, insanlara yüzyıllar boyunca yaşayıp, yetiştikleri, tanıdıkları ve alışık oldukları bir motifler ve itici etkenler sistemine kısmen dönmeyi öneriyordu. Onlardan psikolojik anlamda yeniden yapılanma istenmiyordu. Bugünkü politika ise tam tersine, son iki, hatta üç kuşağın, etkinlik biçimleriyle ve yaşam deneyimleriyle birçok yerde çelişen yeni bir toplumsal davranış tarzının yaratılmasını öneriyor. Biz buna yetenekli miyiz ve bu yeniden yapılanma ne kadar zaman alacak? Bu sorulara cevap verebilmek için tek bir meziyete sahip, idealize edilmiş, parıltılı "yeni insan" tipinden kurtulmamız, perestroyka'nın varlığını tehdit eden ve hızını düşüren toplumsal durgunluğun psikolojik mekanizmasına özel bir önem göstererek, hayale kapılmadan, eleştirel bir yaklaşımla kendimizi gözden geçirmemiz gerekmektedir.

Toplumsal davranışı, insanların toplumsal aktifliklerinin düzeyi bakımından nicel olarak ve bu aktifliğin karakteri ve yönelimi bakımından da nitel olarak değerlendirmek mümkün. Bu aktiflik yapıcı veya yıkıcı, bilinçli veya kendiliğinden vs. olabilir. Bunların her biri ilk olarak toplumun toplumsal yapısına, ikinci olarak, insanın nasıl olması veya nasıl olmaması gerektiği konusundaki tasarımları ve insani davranış normlarını kapsayan kültür ve değer yargılarına, üçüncü olarak, saptanan hedeflere, bireylerin özbilinç ve düşünce tarzına bağlıdırlar. Gerçek toplumsal davranış, toplumsal yapının istemlerinden ve talimatlar zincirinden daha zengin ve çeşitlidir. Bunun içine, çeşitli çıkarların temsil edildiği önemli toplumsal grupsal ve kişisel varyantlar girmektedir.

Örneğin glasnost (açıklık), nesnel olarak bütün topluma gereklidir. Onsuz çelişkileri ve yetersizlikleri zamanında görebilmek ve yok edebilmek imkansızdır. Ancak gazetecilerin, yazarların ve toplum bilimcilerin doğrudan meslek çıkarları da açıklık ilkesine bağlıdır. Onlar söz söyleme özgürlüğü olmadan çalışamazlar. Sık sık toplumsal eleştirilerin nesnesi olan yönetici kadrolar ise, bir takım sorunları kimseye açıklamadan incelemeyi yeğlemektedir. Bir sürü keskin, zor çözülür sorunu açığa çıkaran "yaygaracılar" onları kızdırıyor, "çalışmalarına engel oluyorlar."

Çelişkiler manevi-ideolojik alan içinde de söz konusu. Bu etkinliğin "kesin sonucu" olarak neyi kabul etmeli? Yığınları doğrudan etkilemeyi mi? Veya yalnızca gelecek kuşakların layık olduğu şekilde değerlendirebilecekleri yeni bir dünya bakışı mı? Ya da bu durumuyla gerçeğin uzlaşmasız bir arayışı mı? Politikacı, ideolog, yazar belli bir düşüncenin bugünkü verili durumda nasıl bir ses getireceğini, yığınlar tarafından nasıl bir kabul göreceğini, ne gibi sonuçlar doğurabileceğini hesaba katmadan yapamaz. Bunun yapılamaması profesyonel yönden yetersizliğin işaretidir. Sanatçı veya bilim adamı her şeyden önce gerçeği ve mesleğinin yasalarını kavramada bizzat kendi anlayışından yola çıkmaktadır. Ancak o da çağına karşı sorumsuz değildir. Ve bazen kişinin şefini memnun etmeye yönelik, dürüst olmayan bir yaklaşım içinde olup olmadığı sorusuna, kendi kendine kaldığında bile, cevap vermesi ne kadar zor olmaktadır! Üstelik onun şefi ve kendi yaklaşımı da, duyularımızla algıladığımız nesnel gerçekliğin bir parçasıdır.

Atalet gerek hareketin, gerekse de durgunluğun doğal yoldaşıdır. Şimdiki durumda atalet var olan hareketin yavaşlatılmasına yönelik olan ve özel çaba gerektiren frenlemeden farklı olarak; kendiliğinden, otomatik olarak eski süreci devam ettirmektedir. Atıl süreçlerle bilinçli frenlemenin birleşmesi oldukça tehlikelidir. Öyleyse bunların sosyopsikolojik nedenleri nelerdir?

Her şeyden önce bu toplumsal yaşamın kişiliksizleştirilmesi, günlük yaşamda büyük rol oynayan kişisel etmenin yeterince değerlendirilememesidir. Uzun yıllar boyunca bireysellikle mücadele bayrağı altında sürekli olarak insan kişiliği aşağılandı ve baskı altında tutuldu: Ekonomi alanında buna, emeğin ücretinde eşitlikçilik, olumlu, sağlıklı bir rekabetin öğelerinin ortadan kaldırılması ve sosyalist yarışmanın biçimsel, törensel eylemlere dönüştürülmesi yardımcı oldu. Politikada ise, toplumsal yaşamın bürokratikleştirilmesi ve insanın makineleşmiş bir toplumda otomatik olarak hareket eden kişiliksiz bir mekanizmanın "vidası" olarak görülmesi bu durumun ortaya çıkmasını sağladı. Tarihsel ve mantıksal olarak her şeyden önce kişiliğin toplumsal açıdan korunması düşüncesiyle bağlı olan insan hakları kategorisi, kimi zaman, bireyin topluma karşı sorumluluklarına kıyasla geri planda kalmıştır.

K. Marks'ın sözleriyle kışla komünizminin özünü oluşturan "her şeyi kapsayan ve erke dönüşen *kıskançlığın* oluşturduğu" ilkel psikolojisi ve bununla birleşen davranışların bürokratik olarak kılı kılına düzenlenmesi, yığınların bilincinde, hiç kimsenin toplumsal çıkarlarını ırgalamayan kişisel farklılıklara (pantolon veya saç biçimi gibi) bile şüpheci-kuşkucu, düşmanca bir yaklaşımı kökleştirmişlerdir. Hatta kendinden bahsetmek, bir zamanlar eski toplumlarda olduğu gibi uygunsuz bir "ben"-cilik sayılmaya başlamıştı. Aslında kolektifin gücü, onu oluşturan bireylerin çeşitliliğinde ve zenginliğindedir. Filozofa bir gün sormuşlar: "Hangisi daha önemli, kollektif mi, birey mi?", "elbette kollektif" diye cevap vermiş filozof, ve eklemiş; "ancak eğer bireylerden oluşuyorsa." Birlerin toplamı her zaman birden fazladır, sıfırların toplamı ise her zaman sıfırdır. İlk bakışta alçak gönüllü gibi görülen "biz", başkasının arkasına saklanmaya, başkalarının başarılarını kendine maletmeye ve kişisel sorumluluktan kaçmaya olanak vermektedir. Öküzün boynuzundaki sinek de "biz" sürdük der.

Toplumsal yaşamın bireyden arındırılması marksist felsefenin bizzat temelleriyle

gelişmektedir. Felsefede ve toplumbilimlerinde kişilik sorunlarına olan ilginin 60'lı yılların ortalarında boy vermesi ve giderek bu ilginin artması bir rastlantı değildir. Toplumun bürokratize edilişinin arttığı koşullarda kişisel etmenin değerleri üzerine vurgu yapılması, halkı, yaşadığı gerçek yaşamın ilan edilen ölçütlerle uyuşup uyuşmadığını düşünmeye zorlayan toplumsal eleştiriyi getirdi. Ancak bu çelişki doğrudan formüle edilmediğinden ve tam tersine toplumumuzda — diğer sorunlara göre—, kişilikle ilgili bir sorun olmadığı kanıtlandığından, bu konuda yazılanlar kısmi bir öze ve savunmacı çizgilere sahipti: Eğer koşullar ve kişiliğin çok yönlü gelişiminin toplumda hükümranlığı varsa daha ne istenebilir? Kişilik kavramı ne kadar yüceltildiyse, gerek bu kavramın kendisi, gerekse onunla ilintili görülen her şey, o oranda ilkel ve hayali bir içerik kazandı. Hatta ilk bakışta kişiliğin her zaman şu veya bu toplumsal rolleri oynadığı ve bu yüzden oynanan rolle, gerçek kişilik arasındaki karşılıklı ilişkinin her zaman karmaşık olduğu ve üzerinde düşünülmesi gerektiği düşüncesini kabul eden mekanik rol konsepsiyonun bile ayakları daha fazla yere basmaktadır ve çok daha gerçekçidir. İşte bu yüzden özellikle böylesi ilişkiler sovyet gerçekliğinde ortaya çıktığında bu konsepsiyon (Aleksandr Yaşin'in ünlü hikâyesi "Manivelalar'da" olduğu gibi) saldırılara uğramaktadır.

Kişiliksizleştirmenin kaçınılmaz yoldaşları kendi güçsüzlük duygularının aşırı şekilde abartılması ve bununla sıkı sıkıya bağlı olan toplumsal gevşeklik ve umursamazlıktır. Eğer ben kendi kişiliğimi kanıtlayamıyorsam, benim yaptığım her şeyi başarılı şekilde başkası yapabiliyorsa ("yeri doldurulamayacak insan bizde yoktur.") öyleyse neden didinip durmalı? Bu durumdan çıkmanın en kolay yolu, toplumsal taleplerin ve gereksinimlerin düzeyinin düşürülmesi veya basitleştirilmesi, toplumsal faaliyet olmadan da tatmin edilebilecek olan kişisel çıkarlara indirgenmesi olmaktadır. Sosyoekonomik nedenler ve bu çıkışın sonuçları ("kimseye bir şey gerekli değil", "Hiçbir şey hiç kimsenin umurunda değil") herkesçe biliniyor. Ancak önemli olan psikolojik nedenlerini de anlayabilmektir.

Herhangi önemli bir toplumsal sonuç, kollektif gayret ve disiplin gerektirmektedir. Ancak hiçbir kollektif etkinlik bireysel insiyatif ve bireysel enerji olmadan gerçekleşmiyor (her yeni düşünce bir insanın beyninde doğuyor). Kişiliğin küçük görülmesiyle, farkında bile olmadan (kendimiz için) devrimci-reformcu değerler sisteminden ayrılarak tutucu-basit bir yola saplandık. Hareketsizliğin ve durgunluğun değerleri, açıkça yenilenmenin değerleri üzerinde egemenlik kurdular. Yaşamın her alanında, yeni ve alışılmamış olan her şey şüpheyle karşılandı. Edebiyatta ve sanatta zaman tarafından sınanan ve kabul edilen klasiklere yönelim değişmez bir norm oldu. Burada eklemek gerekir ki, klasik deyimi, retrospektif yani geçmişe, tarihe yöneliktir. Bugün klasik kabul edilen, bir zamanlar egemen olan estetik yargılara yönelik cesur bir protesto, bir yenilikti. Kültürün yüce kazanımlarını, takip edilmesi zorunlu örneklere dönüştüren dogmatik eleştiri, bunların yardımıyla sanattaki bütün akımları engellemeye çalıştı. Dünün sanatında oluşan bir alaşım, bizim sanatsal gelişimimizi ciddi olarak engelledi. Bu alaşımı sözümona öncü sanatçıların bencil çıkarlarıyla (ancak gerçek bir yarışmanın olmadığı koşullarda vücut bulan), katı düzenlemeler (kesin genelgeler olmadan nasıl yönetmeli?) ve gelişmemiş bir beğeni dayatan bürokratik sanat yönetimi oluşturmaktadır. Aynı zamanda bütün bunlar klasik eserlere karşı saygıyı sarstılar. Çünkü, zorlayarak, yönetsel önlemlerle kabul et-

tirilmeye çalışılan şeyi sevmenin olanağı yoktur. Otoriteye karşı aynı "saygılı" yaklaşım ve yenilikten korku, bilime özellikle toplumsal bilimlere de yerleşti. Alıntıcılık her zaman hor görülmekle birlikte, bilim dışılık ve uydurmacılık suçlamalarına karşı biricik savunma yöntemiydi. Eskiyen herhangi bir saptamanın gözden geçirilmesi girişimi revizyonizm olarak algılanmaktaydı; dogmatizm ise retorik olarak mahkum edilmekle birlikte affedilebilir bir kusur olarak görülmekte ve hatta güvenilirliğe bir kanıt olmaktaydı. Yasak bölgeler yalnızca basında değil, bilinçte de kök salmışlardı.

Bürokratik-tutucu ilkeler bizim iyi insan normlarımıza da sızdılar. İş hayatında ilerleyebilmek ve sevilir olmak için basit görülmek ve suya sabuna dokunmamak gerekiyordu. Ben genelde basitliğe, alçak gönüllülüğe karşı değilim, ancak bunu kariyerizme yönelmede basamak olarak kullanmadan ayırtediyorum. Belirtmeden de geçemeyeceğim: Söz dinlerlik ve itaatkarlık bizde yer yer girişimcilikten ve insiyatif sahibi olmaktan daha üstün tutulmaktadır. Aynı yerde yıllarca çalışmış bir kişi bizde hemen olumlu bir izlenim bırakmaktadır. Ancak bunun yalnızca o kişinin genel pasifliğinin sonucu olma olasılığı da oldukça fazladır. Tersine iş değiştiren kişi için önyargı, çoğunlukla onun serseri ya da kariyerist olduğudur. Çalışanları, uzun süre aynı işyerinde çalıştıkları için yıl dönümlerinde özendirme amacıyla ödüllendirmemiz adildir. Ancak her zaman bu kişilerin emeklerine gereken dikkat gösterilmemektedir. Okul sıralarından başlamak üzere biçimsel, sıradan değerlendirmeler, yetenekli kişilerin zararına olmak üzere, beceriksizliğin, tembelliğin yeşermesi için ortam sağlamaktadır. İş hayatında ilerlemeyi de sabırla beklemek, amirlerin eline bırakmak gerek. Objektif olarak tutucu çevreyle çatışmaya girmemesi mümkün olmayan yenilikçiye gerek amirleri, gerekse iş arkadaşları tarafından olumsuz ahlaksal nitelikler yakıştırılmaktadır: Kariyerizm, mal canlılığı, yaşlılara saygısızlık ve burnu büyüklük. Aile hakkında konuşulduğunda evliliğin sağlamlığı ön plana çıkarılmaktadır; ancak kısa bir süre önce, sağlam bir evlilikte temel olanın aile yaşamının niteliği olduğu anlaşıldı.

Böylesine bir koruyucu-tutucu yönelimler sistemi birçok kişi için uygundur. Kendi kişisel deneyimi sonucu veya çevresindekileri görerek kişisel girişimin çok sık olarak cezalandırıldığı veya boşa gittiği kanısına varan insan kolay yolu seçmektedir.

Toplumsal istemlerinin düzeyini en aza indiren kişi kendini kanıtlayacak başka yollar aramaya yönelmektedir. Bu kimileri için egzotik, tinsel bir arayış, merak, doğu mistisizmi veya hobidir. Diğerleri için ise daça, video, yeni teknolojik eşyalar vb., şeylerin peşinde koşma yani mal düşkünlüğüdür. Bu yollar ilkesel olarak farklı olsalar da onları birleştiren bir nokta var: Dünyadan el-etek çekme felsefesi, gerçeklikten kaçış, kendini toplumsal dönüşümler yolunda değil de bunların dışında kanıtlama arayışları. Şimdi yenilenen toplum, bireyi toplumsal aktifliğe çağırdığında sık sık şu yanıtı alıyor: Bu "Bana niçin gerekli? Benim rahatım böyle de yerinde. Durum gerçekten de kötüyse, kendimi harcayacağıma azla yetinirim daha iyi." Eski, tanıdık, bildik, bilinmeyenden daha çekici gelmektedir. Atıl, pasif insan modeli, kişiliğin önemsenmemesinin, toplumsal yaşamın bürokratizasyonunun ve vaatlerin yerine getirilmemesinin sonucudur.

Kollektivizm ilkesi de deformasyona uğradı. A.S. Makarenko'nun yazdığı gibi,

"bireye yönelik en gerçekçi çalışma biçimi onun kollektif içinde tutulmasıdır. Bu öyle bir tutulma olmalıdır ki birey kollektifte gönüllü olarak, kendi isteğiyle kaldığını düşünmeli ve ikincisi, kollektif bu bireye gönüllü olarak karışmalıdır."[1] Ancak kimi toplumsal örgütlerimiz üyelik, sırf, biçimsel kalmaktadır. Bu örgütlere üye olmak, birey için ciddi bir önem taşımamakta, birey bunlar için kişisel bir sorumluluk duymamaktadır. Üretim, eğitim vb. alanlardaki gerçek kollektiflere gelince; bunlar ancak demokrasi koşullarında başarıyla işlev görebilirler. Makarenko, bilinçli disiplin ve ileriye yönelmeyi, yasaklar sistemi üzerinde kurulmuş, kimi insanlarda pasif bir boyun eğme ve konformizm (uzlaşmacılık, duruma uyma, boyun eğme çev.), kimilerinde ise, kollektivizme karşı kendiliğinden anarşistçe bir protesto doğuran frenleyici disiplinle katı bir şekilde boşuna, karşı karşıya koymadı.

Konformizm kimi zaman sadece kollektivizmin olgunlaşmamış, gelişmemiş bir biçimi olarak görünür. Aslında konformizm bireyciliğe çok daha yakındır. İkisinin de kökünde kollektif hakkındaki tasarım, onun bir dış güç olduğu düşüncesi yatar; ancak biri, onunla boğuşmaya çalışmakta, diğeri ise ona pasifçe boyun eğmektedir. Sık sık şöyle diyorlar: "Kollektif her zaman haklıdır, ona karşı çıkan ise bireycidir." Pratikte ise konformist, genel kanının arkasına saklanmaktadır. O böylesi sakin ve tehlikesiz olduğu için her zaman kollektifle birliktedir. Böylesine bir huzur, aslında kişinin arkadaşlarına ve kendine karşı ihanettir.

Bilerek basit bir örneği ele alalım: Toplantıda birisinin kişisel durumu görüşülüyor. Eğer birinin kaderi tek başına benim kararıma bağlı olsaydı, ben, büyük bir olasılıkla uzun süre şüphelenirdim; "evet" mi, "hayır"mı demek için ciddi olarak düşünürdüm, hatta karar alındıktan sonra bile sonuçları hakkında düşünürdüm. Ancak toplantıda yüz kişi olduğumuz için sorunun özünü dinlemiyorum bile, çoğunluğa göre kendimi ayarlıyorum. Ancak geri kalan doksandokuz kişi de benim gibi davranabilir. Sonuçta bireysel olarak kimsenin sorumluluk taşımadığı bir karar oybirliğiyle alınıyor. Eğer daha sonra bu kararın doğru olmadığı ortaya çıkarsa herkes büyük bir vicdan rahatlığıyla şöyle diyecektir: "Bilmiyorduk, etmiyorduk diğerlerine güvendik." Öyleyse bir şey öğrenmek istemeyen umursamazla, bilen ama söylemeye korkan ödlek arasındaki fark pratikte o kadar büyük mü? Kişisel ahlaksal sorumluluk taşımayan kollektif kararlar, çok kolay kollektif sorumsuzluğa dönüşebilmektedir.

Deneyler gösteriyor ki, söz konusu olan kimi çizgilerin uzunluklarının birbirleriyle kıyaslanması gibi önemsiz, nötr bir sorun olduğunda bile bireyin tek başına grubun görüşüne karşı direnmesi çok zordur. Peki ya tartışılan ciddi politik sorunlar olduğunda? 1937 yılında da tarihimizin daha sonraki trajik anlarında da pek çok kişi bir şeylerin yolunda olmadığını biliyordu; bilmemelerine, anlamamalarına olanak yoktu. Ancak onlar kendi düşüncelerini söylemeye korktular (nedenli bir korkuydu bu); kendilerine karşı saygıyı koruyabilmek için, kendilerini her şeyin yolunda olduğuna, başka türlü olamayacağına inandırdılar ve didine çabalaya oluşturdukları bu inancı her türlü başka enformasyona kulak tıkayarak onyıllarca içlerinde yaşattılar.

---

(1) A.S. Makarenko. **Pedagojik Yapıtlar** c.I, s. 39.

İnsanlar kollektifle aralarında meydana gelen ayrılıklara değişik biçimlerde tepki gösteriyorlar. Kimi, her şeyi göze alarak diğerlerine uymaya, onlara benzemeye çalışıyor. Kimileri de kendi görüşünün çoğunluğun görüşüyle eşit tutulmasını sağlamak için uğraşıyor. Bazıları ise genel durumu kendi inançlarına uygun olarak değiştirmeye, yeniden düzenlemeye çalışarak çatışmaya giriyor. "Birey ve grup" sorunu, "çoğunluk ve azınlık" sorununa dönüşüyor. Üstelik grup içinde etki ve iktidar, yalnızca yukardan aşağıya ve çoğunluktan azınlığa değil, tersi yönde de dağılmaktadır. Bu arada ortaya çıkan çatışmaların çözümü, aritmetik çoğunluktan çok öneri getiren insanların aktifliğine, onların ikilemde olanları kendi yanlarına çekmesine bağlıdır. Bolşevizmin deneyimleri de içinde tüm politik hareketlerin tarihi bunu göstermektedir. V.İ. Lenin çok defa, önce azınlıkta kalmış, daha sonra ise partiyi ve yığınları ikna etmiş ve kendi tarafına çekmiştir. Birliği tek seslilikle karıştırmak, farklı düşüncelerden korkmak ve her türlü birlik içindeki azınlığı "grupçulukla" suçlamak kaçınılmaz olarak durgunluğa, konformizme, demokratik normların ihlaline ve yığınların bilinciyle, pasif hatta kimi zaman sahte bir çoğunluk adına oynamaya yolaçmaktadır. Ancak varolan atalet aşmak çok zordur. Susmaya ve evet efendimciliğe alışık kişiler en kritik durumlarda bile kendi görüşlerini oluşturup, savunmaktan çok "genel akışa kapılmaya", amirlerinin veya çoğunluğun kararını tahmin etmeye çalışarak beklemeyi yeğlemektedirler. Eski bir filozofun dediği gibi, "hiçbir şey kişinin kendi öz düşüncesine sahip olmaması kadar ruhsal dinginlik sağlayamaz."

Toplumsal davranış biçimi öznenin düşünce tarzının özellikleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Psikologlar uzun bir süredir kuramsal ve deneysel olarak iki karşıt düşünce tipini veya tarzını ayırtediyorlar: Açık, esnek, yaratıcı, divergent düşünce ile, kapalı, katı, dogmatik, otoriter düşünce. Birinci tarz hareketliliği, hazır formüllerin ardında sorunu görmesi, aynı sorunun farklı biçimlerde ortaya konup, farklı biçimlerde çözülebileceğini anlaması ile ayırdedilmektedir. İkincisi konumlarının katılığı, yeni enformasyona kapalılığı, bir kez oluşan klişelere bağlılığı ile karakterize edilmektedir.

Tek tek insanların düşünme tarzları pek çok farklı nedene bağlıdır: Doğuştan gelme akılsal özelliklere, çocukluğun erken yaşlarındaki eğitim ve yetiştirilme tarzına, emek ve toplumsal faaliyetin karakterine, kültürün normatif kurallarına ve daha pek çok diğer faktöre. Ancak bu faktörler arasındaki ilişkiler problemli olsalar da, şüphesiz özgürlüğe ve özyönetime duyulan gereksinim gibi esnek ve bağımsız düşünce, kendi başına, her şeyden önce emek ve öğrenim faaliyetinin korunmasından ve işgüzarca denetiminden bağımsız bir süreçte ve onun etkisi altında yapılanmaktadır.

Yaratıcı düşünce her zaman aralarında seçim yapılması gereken çeşitli varyasyonların varolmasını öngörebilir. Bu varyasyonlar davranış biçiminde veya bilgisel model şeklindedir. Özellikle bizim çocuk yetiştirme sistemimizde bunun eksikliği çok yakıcı bir biçimde hissedilmektedir. Önce anne-babanın, daha sonra da öğretmenin en ince ayrıntıya varıncaya kadar korumacılıkları, sonuçta çocuğun kendisinin hesap vermesi gereken bağımsız davranışı gerçekleştirmesi olanağını kısıtlamaktadır. Ağırlıklı olarak hazır bilgilerin iletilmesine ve özümsenmesine yönelik, sadece bir tek cevabın, bir tek çözümün doğru, geri kalanların ise hatalı olduğu şeklindeki mo-

dele (gramer kuralları, temel aritmetik işlemleri) yönelik dogmatik eğitim tarzı, dünyanın siyah-beyaz şeklinde algılanmasını da doğurmaktadır. Bu tek yönlülük, en ince ayrıntısına kadar hesaplanmış, birkaç anlamlı başka değerlendirmelere yer bırakmayan, katı doktriner klişelerle tamamlanmakta ve derinleştirilmektedir. Biz, bizimkinden daha iyi yaşam biçimleri ve örnekler hakkında (bu konuda "Komünist"-te S. Kondraşov yazdı) çok az bilgilendirildik. Bu tür bilgiler verildiyse bile, kural gereği olumsuz değerlendirilmelerle birlikte sunuldular. Yönergeyle yönetime alışmış kişi; bir şey iyiyse diğeri mutlaka kötüdür ikilemi konusunda inançlıdır. Bu mantık göreceli olarak basit durumlarda ve çözümlemelerde tamamıyla haklıdır. Ancak daha karmaşık durumlarda insanı çıkmaza götürmektedir. Parti ve hareketlerin temsilcileriyle görüşmede M. Gorbaçov haklı olarak şöyle belirtti: "Her şeyi bilmenin verdiği gurur, yeni sorunları kendi yeteneğiyle çözmekten korkma ve diğer görüşlerin reddedilmesine yönelik hâlâ yaşayan alışkanlığa tanıklık etmektedir."

Sık sık enformasyon kaynağını canlılaştırarak *kimin* söylediği —dost veya düşman— *ne* söylendiğinden daha önemli duruma gelerek bu yönelim daha da derinleşmektedir. Bilince akışı engelleyici ikili bir psikolojik filtre oluşmaktadır ve a) alışılmamış özlü hiçbir şey; b) yabancı kaynaktan gelen hiçbir şey bilince sokulmamaktadır. Üstelik toplumsal klişeler kendi kendilerini yeniden üretme özelliğine sahipler. İnsanlar olguları, bütüne ilişkin olduğunu düşündükleri özellikleri ögelere de indirgeyerek bütünlüğüyle, sistemli olarak algıladıkları için, herhangi bir toplumsal klişe belirtisi gördüklerinde geri kalanı da kendileri "akıldan tamamlıyorlar." Basit klişelerin gücü buradan kaynaklanmaktadır. "Seksüel ilgi" deyimini duyuyorsunuz ve derhal beyninizde "sağlıksızlık" tanımı beliriyor. "Modernizm" kelimesini işitiyorsunuz, belleğiniz "gerici" damgasını basıyor. Çok iyi biliriz ki, "uslu" çocuk mutlaka iyi çocuk, "iyi" çocuk ise mutlaka "uslu" çocuk anlamına gelmez. Ancak usluluk iyi çocuktan beklenen tavrın önemli öğelerinden biri olduğundan, sık sık bu iki niteliği özdeşleştiririz.

Dünyayı siyah-beyaz olarak algılamaya programlanmış bir insanı, onun kişisel çıkarlarını sorgulamasa bile her türlü çok renklilik boğmakta, kızdırmakta; o insan bunu kendisine karşı bir çağrıymış gibi algılamaktadır. Otoriter düşünce, iktidara ve otoriter bir kaynaktan edinilmiş bilgiye karşı saygılı, eleştirel olmayan tavrı alışkın olduğu şemayla çelişen her şeye karşı aşırı bir hoşgörüsüzlük ve düşmanlıkla bitiştirmektedir.

İlkelere bağlılık ve inanç pekliği mükemmel özelliklerdir. Ancak bu özellikler yaratıcı düşünceyle birleştirilmediğinde kendi karşıtlarına dönüşmektedir. Bu tipten insanlar tarihin keskin dönemeçlerinde ya kırılmaktadırlar ya da kimseye yararı olmayan toplumsal çatışmaları körüklemektedirler.

Resmi ve gayrıresmi ilişkiler arasındaki uçurum ve pek çok tabu olan kelime, yalnızca gözle işi ayırmakla kalmadı, kendine özgü -iki anlamlılık olgusu da yarattı. Aynı kelimeye farklı anlamlar verildi, aynı kişi duruma göre (örneğin evde ve toplantıda) tamamıyla birbirine zıt şeyleri aynı içtenlikle savunabiliyordu (bir kez daha Yaşin'in "Manivelalar" öyküsünü hatırlayalım). Bu sorun bugün de güncelliğini korumaktadır. Halkımız perestroyka düşüncesini niye böylesine birlik içinde benimsedi? Her şeyden önce elbette, halkın derin gereksinim ve arzularını dile getirdiği

ve Lenin'ci toplumsal yaşam normlarına dönüş olarak algılandığı için. Ancak "yukarıdan" başlatılan her türlü girişimi, yaşama geçirilmesi için ciddi bir gayret göstermeden, korkudan olmasa da, gönül rahatlığı da duymadan sözde destekleme şeklindeki eski alışkanlığı da unutmamak gerek. Reformlar yaşama geçirildikçe bu iki tür "destekleme" arasındaki fark gittikçe daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Yenilenme psikolojisinin anahtar sorunu toplumsal sorumluluk duygusu ve bilincidir. Bunun genişliği (kişinin kendisini kişisel olarak sorumlu hissettiği toplumsal ilişkilerin boyutları) ve düzeyi (bu sorumluluğun ölçüsü) hem nesnel hem de öznel koşullara bağlıdır. Kural olarak kişi ancak kendisinin şu veya bu ölçüde aktif bir şekilde katıldığı ve seçme hakkı olduğu süreç ve eylemlere karşı bir sorumluluk duymaktadır. İlk defa sosyolojik anketlerde işçilerin bizzat kendi emek faaliyetlerine karşı duydukları sorumluluğun, işletmenin idaresi veya genelde ülkenin kaderi hakkında duydukları sorumluluktan daha fazla olduğu ortaya çıktığında bu durum kimilerini çok sarstı. Ancak başka türlü de olamazdı ki; kendi yaptığım iş benim dışımda gelişen veya benim oyumun, pek çok oydan bir tanesi olduğu, işten çok daha fazla bana bağlıdır. Toplumsal sorumluluk duygusunu arttırmanın biricik yolu gerçek, hakiki demokrasi ve özyönetimin genişletilmesidir.

Burada da belirli psikolojik yasalar geçerlidir. Sorumluluk yüklenme a) öznenin özgürlük ve aktiflik düzeyine; b) kendisinin ve başkalarının eylemlerini değerlendirip değerlendirmediğine ve c) bu eylemlerin ve sonuçlarının olumlu mu, olumsuz mu olduğuna bağlıdır. Başka birisi tarafından gerçekleştirilen davranış kişinin kendi davranışından farklı bir biçimde algılanıp değerlendirilmektedir. Bu doğaldır, çünkü başkalarının davranışları hakkında dışardan yargıya varırken kendi davranışlarımızın nedenlerini bilmekteyiz. Ancak davranışın açıklanması da içinde yargı ögesi taşır. Bu yüzden kendi olumsuz davranışlarımızı nesnel koşullar veya bilgisizlikle açıklamaya eğilimliyizdir: "Koşullar böyle dayattı", "bana baskı yaptılar", "böyle olacağını bilmiyordum." Benzer davranışı bir başkası yaptığında ise çoğunlukla onun öznel nitelikleri, kötü emelleri vb. vurgulanır: "O, bencil amaçlar peşindeydi", "zarar vermek istiyordu", "o, genelde kötü birisi." Bu, küçük ve çoğunlukla bilinçaltı psikolojik kurnazlıklar, başkalarının sorumluluğunu yükseltmeye kendimizinkini ise azaltmaya ve böylelikle kişinin kendisine karşı saygısını arttırmaya yaramaktadır. Söz konusu olan olumlu hareket ve erişimler olduğunda ise tarz değişmektedir: Kendi başarılarımız iyiniyetimiz ve bilinçli çabalarımızın sonucudur, başkalarınınki ise işinin rast gitmesi ve koşulların uygun düşmesinin sonucudur.

Şüphesiz ki, herkes böyle düşünmüyor. Psikoloji yeterince net bir şekilde, "başkalarını suçlamaya" ve "kendini suçlamaya" (birincileri, bütün kötülüklerde ve hoş olmayan durumlarda başkalarını, ikincileri ise kendilerini suçluyorlar) yatkın olan insanları ayırdetmektedir. Aynı zamanda psikoloji, bütün olarak dünyanın ve kendi yaşamlarının genelde dış güçlere ve koşullara bağlı olduğuna inanan "dışsalcıları" ve özdüzenlemeye ve özyönetime inanan, bunları maksimum derecede etkin kılmaya çalışan "içselcileri" de birbirinden ayırmaktadır. Ancak kişisel farklılıklar uç noktalarda daha belirgin olmaktadır. Genelde asılsız inançlar yeterince çoktur ve toplumsal düşüncenin ağır basan tarzıyla ilişkilidir. Otoriter ve dogmatik düşünce bunları güçlendirir ve aşırı büyümelerine yol açarken —çünkü bu tür düşünce eleştirel tepkiye açık değildir ve "kendisiyle" "yabancı" arasındaki farkı mutlaklaştırır—

daha açık ve eleştirel düşünce bunların azalmasına yardımcı olmaktadır.

Bu tür düşünce tarzına eğilim gösteren insan için, çevremizi saran dünya, olağanüstü tehlikeli, olası düşmanlar ve kötü düşüncelilerle doludur. Kaba benmerkezcilik, diğer insanları temelde onların kendisine karşı ilişkileri açısından değerlendirmeye ve kabul etmeye itmekte ve kendini başkasının yerine koyarak düşünmesine engel olmaktadır. Eğer bunu "bizimle olmayan bize karşı demektir" formülüyle tamamlarsak düşmanların sayısı gerçekte korkunç boyutlara ulaşmaktadır. Bu arada kişinin kendi iradesi, iyi herhangi bir şey yapma gücü küçültülmekte, yabancı irade ve kötü bir şeyler yapma isteği işe devleştirilmektedir. Tarih tümden, global ve iç karartıcı bir komplonun sonucu olarak görünmektedir. Komplonun özneleri değişebilir. Bunlar iyi saatte olsunlar, şeytan, zındıklar, kafirler, halk düşmanları, "kızıllar", "Masonlar", CİA veya KGB ajanları olabilir. Ancak "onlar" her zaman "bizden" güçlü ve akıllı görünmektedirler: Onlar çok güçlü, biz güçsüz; onlar hain, biz kaygısız; onlar örgütlü biz parçalanmış vs. Politik aşırılık, zorbalık ve sorumsuzluk haklı gösterilerek korkuyla karışık kabul ettirilmeye çalışılmaktadır.

Otoriter düşüncenin trajedisi, aklın sesine kulak vermemesinde, herhangi bir karşısavı "silahsızlandırmaya", "güçsüzleştirmeye" vs. çalışan düşmanların "entrikası" olarak kabul etmesindedir. Evet, otoriter düşünceyi nasıl çürütmeli? Dünyada komploların, casusların, teröristlerin olmadığını, uyanık olmanın gerekmediğini kim iddia edebilir? Ancak komplo düşüncesine saplanmak sık sık gerçek düşmanlardan daha tehlikelidir. Bugün perestroyka'nın çökmesinden çıkarı olan memurların bilinçli sabotajlarından çok, kökleşmiş tembellik, bürokratik sorumsuzluk ve genel düzensizlik perestroyka'ya zarar vermektedir. Bunların ortadan kaldırılması için her şeyden önce yönetim tarzının değiştirilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda toplumumuzun ahlak düzeyinin düşmesiyle ilgili pek çok acı ama haklı söz söylendi. Bu düşüş kişilik onurunun azalmasıyla bağlıdır. Ahlaksal norm ve ilkelerin kaynağı ne olursa olsun, ahlaksal karar ve onunla bağlı risk ve sorumluluk ancak bireysel olabilir. Ahlaksal ilkelerin göreceliğinden sözetmeden geçemeyeceğim. Ahlaksal tasarımların gelişiminin toplumsal çıkarlar ve sınıf savaşımıyla bağını doğru olarak vurgulayan marksist ahlak bilimi özünde ağırlıklı olarak toplumbilimseldir. Ancak bu arada çoğunlukla genel insanlık değerlerine ve ahlakın temellerine yeterince değer verilmemekteydi. Bunlardan öylesine, koşullu olarak, laf arasında sözedilmekteydi. Bu eksiklik, benim genel redaksiyonumda 5. baskısı yapılan "etik sözlüğü" için de geçerlidir. Ahlaksal bilincin gelişim perspektifleri de bizim önümüze kimi sorunlar koymaktadır. Ahlaksal sorunlara karşı ilgi daha perestroyka'dan çok önce, durgunluk yıllarında hızla arttı. Niye? Ahlakın temel normlarına yönelme, ilkesizliğe, rüşvetçiliğe ve konjonktürcülüğe karşı protestoyu ifade etmekte, arınma ve yenilenmeye karşı duyulan gereksinime tanıklık etmekte, ancak aynı zamanda bir ölçüde var olan sosyopolitik umarsızlığı da işaret etmekteydi.

Ahlaksal bilincin gücü, onun temel postulatlarının kategorik ve evrensel olmasındadır. Ancak eğer ekolojik, ekonomik ve politik sorunlar ve zorluklar yalnızca ahlaksal deyimlerle tartışılıyorsa, bu demektir ki, kimse bunları pratik olarak çözmeye hazırlanmıyor.

Bu çok ciddi bir felsefi-pedagojik sorundur. Ahlakın abe'sini kavrayabilmesi için

çocuğun alternatifsel düşünmesi gerekmektedir: İyi ya da kötü, hayır *veya* şer, bir üçüncüsü olamaz. Ahlaksal normların abc'sini kategorik, koşulsuz yerine getirilmesi gereken şeyler olarak -bunu hiçbir zaman, hiçbir koşulda, hiçbir şey karşılığında yapmamak gerek- kavrayan çocuk kolay kolay ahlaklı bir kişi olamaz. Ancak ahlak ve yasaklar ve kurallar sistemine indirgenemez. Ahlaksal olgunluğa sahip bir kişi kimi zaman küçük bir çocuğun "bu iyi mi kötü mü" şeklindeki bir sorusuna tek anlamlı bir yanıt veremeyebilir. Çünkü aynı hareket koşullarına, sonuçlarına, nedenlerine ve pek çok başka şeye bağlı olarak, farklı şekilde değerlendirilebilir. Bu durum ahlaksal seçimi, yargıyı ve önyargıyı zorlaştırmaktadır. Gelişmiş bir ahlaksal tepkiye sahip olunmadığında, katı ahlaksal ilkeler sistemi çok kolay kendinden çok başkalarına yönelik ilkel bir ahlakçılığa dönüşmektedir.

Gerçekten ahlaklı insan, kendine karşı acımasız, başkalarına karşı ise hoşgörülü ve sabırlıdır. Başkalarının olumsuz *davranışlarını* eleştirirken *kişiye* değil davranışa yönelir, davranışta bulunan kişinin durumunu anlamaya kendini onun yerine koymaya, hafifletici nedenler bulmaya çalışır. Lafazan ahlakçılar ise, tersine başkalarına karşı acımasız, kendilerine karşı ise hoşgörülüdürler. Bu onların düşünce tarzlarından çıkmaktadır.

Ahlaksal davranış biçimi yalnızca kişiye değil koşullara da bağlıdır. Varolan gerçekliği değiştirmek imkânsız olduğunda erdemli davranışın biricik yolu kötülükten uzak durmak ve dürüst olmayanların meclisine girmemektir. Ancak çoğunlukla müminlerle münafıklar aynı mecliste oturuyorlar ve hatta yer değiştirdikleri bile oluyor. Ahlaki maksimalizm kişiyi ahlaksal düşüşten koruyabilir ancak yapıcı bir toplumsal etkinlik için daha fazlasına gereksinim vardır. "Ben söyledim sen kendini kurtar" formülü vaiz için uygun olsa da politikacı ve ideolog için yetersizdir.

Bugün ülkede oluşan sosyopsikolojik durum çelişkilidir. Bir yandan halkın tüm kesimlerinde ve en önemlisi gençlik içinde toplumsal aktiflik ve girişimciliğin yükseldiği görülüyor. Bu durum, yukardan başlayan perestroyka'nın aşağıdan destek alarak bürokratik aparatın atalet ve direnişini aşacağına ilişkin umut vermektedir. Diğer yandan benim ergenlik belirtisi diye adlandırdığım bir olgu gözlenmektedir. Ergenlik çağının bilinci, bilindiği gibi, tarihsel olamamakla, maksimalizmle ve sabırsızlıkla belirlenir. Bu nitelikler bugün pekçok olgun kişi için de karakteristiktir.

"Bizden önce hiçbir şey yoktu"... Saygın bir toplumsal kurumdan telefon ediyorlar: "Gençliğin estetik eğitimi konusunda bir toplantı düzenlemeye ve somut öneriler getirmeye karar verdik". "SSCB Kültür Bakanlığının üzerinde çalıştığı devletin estetik eğitim programı sizi tatmin etmiyor mu?" "Böyle bir çalışma yapılıyor muydu? Bakmak gerek. Bununla birlikte, galiba biz soruna başka yönden yaklaşıyoruz, bizimle çalışan harika insanlar var..."

Bir başka toplantı, yine akıllı insanlar ve ateşli nutuklar: "Bu konuyla ciddi olarak ilgilenilmeli. Birkaç kere daha toplanacağız ve hükümete radikal öneriler sunacağız". "Önerecek bir şeyiniz olduğuna inanıyor musunuz? Bu sorunlarla ilgili olarak dünyada pek çok uzman bugüne kadar ilgilendi, araştırma yaptı, ancak köklü sonuçlara varamadı". "Demek ki, gerektiği gibi çalışmamışlar. Öyle bir dönemde yaşıyoruz ki, öylesine olumlu niyetlerimiz var ki!"

Eğer, daha sonra ne olursa olsun deyip gösterilen insiyatifin hemen önünü kesmeye çalışan bir memur veya çevresindekilerin yararlanmasına olanak vermeyecek bir şekilde sırf kendisi için bir "yemlik" oluşturmak isteyen genç bir kariyerist böyle davransaydı buna aklımız ererdi. Ancak ne zaman ki, yetenekli, çalışkan insanlar konuyu böyle ele alıp, içtenlikle doğruyu iyiyi, evrenseli yerleştirmek istiyorlar, o o zaman üzücü oluyor. Sosyokültürel gelenek durumuna dönüşmemiş insiyatifler kaçınılmaz olarak unutulmakta, yenilikçi öneriler basit kalmakta, bunlara harcanan zaman ise yitirilmiş olmakta. Dünü görmezden gelen, yok sayan bir tarihsel belleğin diriltilmesinden söz edilebilir mi? Dünü ve bugünü atlayarak önceki günden yarına köprü kurulabilir mi?

"Hep ya da hiç..." Yaşadığımız hayal kırıklıkları maksimalist sloganlara inançsızlığı sağlamayı ve iyi niyetli tasarımlarla eylemin gerçek programını birbirinden ayırtetmeyi öğretmek zorundaydılar. Hayır, yüksek sesle söylenen cümleler hâlâ eskisi gibi tüm çeciliğini koruyor.

İnsanlar alkolizme mi saplanıp kaldı? Her yere içki yasağı getiriyorsun.

Doğum oranı mı düşüyor? Çok çocuklu aile şarkısını söylüyoruz.

Tarih bilinci mi kayboldu? Bütün eski evleri müzeye dönüştürelim.

Ve bunları kimin, hangi yolla, kim hesabına yapacağı veya bunların genelde mümkün olup olmadığı konusunda tek bir söz yok. Şöyle söyleyebilirler: Eğer tasarlananların bir bölümünü bile yerine getirsek, devrimci atılımda ne kötülük olabilir? Ancak eğer gerçekleşebilseydi -hangi yıllar olduğunu artık hatırlayamadığım- iki, üç yıl içinde et ve süt üretiminde ABD'yi geçmek 1980 yılına kadar komünizmi kurma fikirleri de kötü değildi. Gerçekleştirilebilir olma gibi zorunlu bir koşulun yokluğunda yüce emeller sadece söz ve değerler enflasyonunu arttırıyorlar. Gerçekçi olmayan amaçların büyüklüğü, çokluğu arasında her gerçek kazanım önemsiz kalmakta.

Ancak, önemli olan bu da değil. Manilovculuk(*), oblomovculuğun(**) öz kardeşidir. Manilovculuk eylemi değil eylemde bulunuyormuş gibi davranmayı özendirmekte. Hiç kimse kendi evinin önündeki bakımsız bahçede patetesle muzun birarada yetişeceğini, dökük kulübesinin yüzme havuzlu, beyaz mermer döşemeli bir köşke dönüşeceğini beklemiyor, burada hepimiz gerçekçiyiz. Neden benzer toplumsal işlerde daha farklı düşünüyoruz? Evet, çünkü insanlar sloganlar konusunda çok cömertler, ancak bu sloganların gerçekleştirilmesi için bir şey yapmaya niyetli değiller. Devrimci sözler sadece eski sorumsuzluğun yeni biçimi.

"Derhal sonuç alınmalı"... 12. Kat adlı TV programının ilk serilerinden birinde Eğitim Bakanlığı yöneticilerine sert sorular yönelten gençleri hepimiz gördük: "Ders kitaplarının yetersiz olduğunu geçen ay söylemiştik. Hâlâ hiçbir şey değişmedi. Daha çok beklemek gerekiyor mu?" Komik ve dokunaklıydı. Eğer büyükler de böyle düşünürse? Genelde tez canlılığımızı anlamak, insanca hak vermek mümkündür. Gençlerden farklı olarak eski kuşağın temsilcilerinin önlerinde otuz-kırk yıllık bir yaşam yok, perestroyka'nın ürünlerini zaman geçirmeden görmek istiyoruz. Ancak,

---

(*) *Manilov:* Gogol'ün yarattığı bir roman kahramanı olan Manilov olağanüstü hayalci, pasif bir tiptir.
(**) *Oblomov:* Gançarov'un yarattığı bir roman kahramanı olan Oblomov tembellik ve uyuşukluk sembolüdür.

komünizm kuruculuğunun zamanını kendi yaşam sürelerine göre "saptayan" insanlar tam da böyle düşündüler ve böylelikle daha uzun bir süre bedelini bizim ödeyeceğimiz hatayı işlediler. Ne zaman büyüyeceğiz?

Ergenlik çağı sendromu, bünyesinde önemli ölçüde negativizm (olumsuzlamacılık) ve nihilizm dozu bulundurmakta. İnsan hoşlanmadığı şeyleri, istediği şeylere göre daha kolay belirliyor. Hatta özgürlük anlayışının kendi bile önce olumsuz anlamda -nelerden kurtulmak istiyoruz- ancak daha sonra olumlu anlamda -özgürlük bize niçin gerekli- kavranmaktadır. Hiçbir şeye ulaşmak istemeyen insan için özgürlük gerekli değil, yüktür. Ancak eylemin yapıcı programını çıkarmak, diğerlerini eleştirmekten veya kendi kendisine acımaktan çok daha zordur.

* * *

Yukarda bahsettiğimiz toplumsal durgunluğun psikolojik mekanizmaları bizim toplumumuzun ve çağımızın eseri ve özgüllüğü değildir. Bir anlamda bunların hepsi evrenseldir. Herhalde konformizmin, Andersen'in çıplak kral masalındaki kadar parlak bir anlatımını daha bulmak zordur. Arap şairi, Abul-Ala El-Maari daha X-XI. yy.da hüzünle belirtiyordu. "Erdemli kişi heryerde kendi kabilesinden insanlar için toplumdan ayrı, ona aykırıdır..." "Otoriter kişilik", "özgürlükten kaçış" gibi kavramlar bizce ve bizim materyalimizde işlenmiştir. Biz kendimiz de aynı ve tıpkı değiliz. Eğer geçmişte ve günümüzde halkımız canlı bir girişimciliğe, insiyatife, medeni cesarete ve toplumsal sorumluluk duygusuna sahip olmasaydı, bugün erişliğimiz yere varamazdık ve bizzat devrimci perestroyka düşüncesi kimsenin aklına bile gelmezdi. Beni karamsarlık ve karalamacılıkla suçlamayın. Yalnızca bugün kendimize hiçbir zaman olmadığımız kadar özeleştirel yaklaşmamız, "suçluları" dışarda aramamamız gerek. "İnsan mutluluğunun yolunu "aramak isteyenlerin ilk görevi, kendini kandırmaktan vazgeçip durumu, gerçeği olduğu gibi kabul edecek bir cesarete sahip olmaktır" diye yazıyordu Lenin.(2)

Yakın perspektifle demokratikleşme dolaysız olarak, kendi başına yeni hiçbir şey kuramaz. Ancak toplumsal bilinçte oluşmuş olan ama şu veya bu nedenle açık olarak ortaya çıkamayan şeyin (bu şey iyi de olabilir kötü de) suyüzüne çıkmasını sağlayabilir. Geçmiş yıllarda, redaktörler yazılarımdan mutlaka Hegel'in "her halk hakettiği hükümete sahiptir" sözünü çıkarırlardı. Herhalde ruhlarının derinliklerinde kendi hükümetimizin yeterince iyi olmadığı düşüncesi vardı. Şimdi bu sözün yayınlanması zamanın değiştiğini gösteriyor. Zaten Hegel'in bu sözü, ne alay ve aşağılama ne de hükümet ve halka felsefi bir kompliman. Bu, bir yandan hükümetin karakteriyle faaliyeti, diğer yandan da toplumsal bilinç arasında varolan organik bağa işarettir.

Toplumu yöneten ve yönlendiren bir güç olarak parti halkın önünden gitmelidir. Bununla birlikte parti halkın emel ve isteğini ifade etmeli ve yansıtmalıdır. Ancak halk tektip bir kitle değildir. Sosyalist çoğulculuk farklı toplumsal grupların çıkarlarını hesaba katma yeteneğini öngörmektedir. Bu ise titizlikle üretilmiş bir ideolojik strateji ve bu stratejinin zaman ve mekânın somut koşullarının hesaba katılarak uzun ve kısa vadeli hedeflerinin belirlenmesini gerektiriyor.

---

(2) **Toplu Yapıtlar** c.1 s.407.

Tutucu ruh durumunun ve bilincin incelenmesi özel bir öneme sahiptir. Bizde toplumsal tutuculuk, çoğunlukla bürokratik aparatla bağdaştırılıyor. Ancak bunun yanısıra çağdaş yaşam biçiminin gerçek ve uydurma olumsuzluklarını endüstri öncesi, ataerkil değerler sistemi açısından eleştiren "yerli" bir gelenekçilik daha var. Bazen tutuculuk, dönemsel bir politik yorgunluğun, toplumsal gelişimin hızını alışılmadık tempo ve belgilerine karşı savunmacı bir tepkinin ürünüdür. Bu olguları birbirinden ayırmama ve uygun tavır alamama karşıtlarımızın bölünmüş güçlerini biraraya toplamasına yaramaktadır.

Parti hızlandırma ve perestroyka'dan sözederken, bunların yaşadığı çelişkileri saklamıyor. Yığınların bilinci ve toplumsal eğilimleri hakkında bilgi sahibi olmak bu dönemde özellikle önemlidir.

Halkımızın perestroyka'ya yaşamsal bir gereksinimi vardır. İnsanların ezici çoğunluğu bunu istemektedir. Ancak halkın gerek yakın geçmişteki, gerekse devrim önceki tarihsel deneyiminde yapıcı demokratik faaliyet örneği azdır. Bir kutupta gizli bir isteksizlik ve emirleri kötü bir uygulama ile tamamlanan devlet iktidarına pasif bir boyun eğiş, diğer tarafta ise, bütün devlet norm ve kurumlarının tümden yadsınması. Keskin ve sancılı toplumsal değişiklik koşullarında ekstremist grup ve akımlar özel bir tehlike oluşturmaktadırlar. Bunların ideolojik boyası farklı olabilir: Politik ve ideolojik dogmatizm, şövenizm veya yerel milliyetçilik. Ancak hepsinin taşıdığı ortak çizgiler vardır: Saldırgan bir sınırlama, düşüncenin katı otoriterliği, "yabancı" her şeye karşı hoşgörüsüzlük ve tüm sorunları bir kerede çözme eğilimi.

Önceleri bu tür olgularla, temelde hukuksal olarak her zaman onay bulmayan, toplumsal ve psikolojik olarak ise pek etkili olmayan yönetsel önlemlerle savaşılıyordu. Pek çok parti görevlisi ve propagandacının kamuoyu önünde gerçek bir polemik deneyimi çok azdır. Felsefe ve psikoloji bilimimizde kabul gören övücü - rasyonalist insan modeli, toplumsal ve bireysel bilincin irrasyonal yönlerini suskunlukla geçirmektedir. Antisemitizm gibi kimi yaygın, gerici klişeler, diğer pek çok şövenist ve milliyetçi düşünce gibi ciddi eleştirel analize tabi tutulmamıştır. Bürokratik dalkavukluğun sera benzeri atmosferinde yetişen memurlar yığınsal mitinglerin elektriklenmiş atmosferinde kendilerini kaybetmektedirler. "Yığınla" "kalabalık" arasındaki farkın bilincinde değildirler.

Kısa bir sürede glasnost (açıklık politikası) gerçek bir toplumsal temele kavuştu: Hesaba katılmaması imkânsız çok sesli kamuoyu. Ancak kamuoyunun şu veya bu politik olayda önceden öngörülebilecek tepkisi ancak daha sonra, geriden farkediliyor. Görülen o ki, hepimizin iyi bir sosyopsikolojik ilk eğitimden geçmeye gereksinimi var, bunun için ise bir bilim olarak psikolojinin durumu hakkında düşünmeye başlamanın tam zamanıdır.

• (Bu yazı **Kommunist** dergisinin 1988 1. sayısında yayınlanan İ.Kon'un "Toplumsal Durgunluğun Psikolojisi" başlıklı makalesinin çevirisidir.)